

Farkas Wellmann Éva

írói névjegye

Tartalom

VERSEK	3
Beszéd és könyörgés születésért	3
Új száztizedik szonett	4
Ha volna nincs	5
A test szerelme	6
Otthon a dadogásban	6
Melyben szerelmét hívja	8
Túlhajsolt lelkek balladája	8
Nélküled hosszú	9
Gerendák, rácsok	10
Felvesz, elfordul	10
Sohasem rád találni	11
Közöm	11
A damaszkuszi visszaút balladája	12
Egy kerten át	13
Mástól végképp	13
Adatmentés	14
Bánat utca	14
Magát egykor	15
Szerencsejáték, túl a nyáron	15
A kegyvesztett balladája	16
Hogy rosszul élj	17
Az itt az ottal	17
A kaland folytatása	18
Duett, apokrif	18
M. Sz. J. rector utolsó töredéke	19
Más keresőprogram	19
Óda a monostori temetőhöz	20

Túlvilági interjúrészet	21
Hotel Continental	21
Mi minden visszatérhet	22
Válasz rektoromnak. A női szépség	23
Könnyed csevej R. Polixeniáról	23
A pék s a hentes	24
A legjobb ismerős	24
Hideg	25
A dolgok arca	25
Ki nem beszélni	26
Valami ég e versen át	26
Ima elveszett szerelméért	27
Zöld tea	27
Maradj itt	28
<i>KRITIKÁK, RECENZIÓK, ESSZÉK</i>	29
Közösen indított történet	29
A befelé növesztett idő	33
Minden fontosban a magány	35
A szó az apánál marad,	37
Az irodalom mint rejtekhely	39
A relativitás döbbenete – Fekete Vince válogatott és újabb verseiről	41
Visszatalálni a közönséghez	43
Irodalom a sémákon túli XIX. századból	46
Imázs- és mítoszteremtés, változó nézőpontokkal	48
Polifón életpálya, választott révek	52
Felszabadult költészet, a kísérletezés nyitottságával	56
Többszörös teremtés	59
<i>IRODALOM ÉS KÖZÖNSÉGE A XVIII. SZÁZADBAN. VERESTÓI GYÖRGY MUNKÁSSÁGA</i>	63
<i>INTERJÚ</i>	87
Megkérdeztük Péterfy Gergelyt	87
„Vessünk egy pillantást a közelmúltra!”	90

VERSEK

Beszéd és könyörgés születésért

Jó volna tudni, hogy mi itt marasztal
téged, ki teremtvé mennyi malasztban,

tényleg csak arcod, tűnő földi ittlét,
vagy mindaz, minek tagjaidat hitték,

az alak, amit nyert húsod, hogy öltse,
míg nem volt keserű a fád gyümölcse,

vagy volna más, valami lenne, bármi,
mitől nem kéne megváltásra várni,

mert mit kezdhetsz, mondd, egy olyan testtel,
mely élni sürget, várakozni restell,

egy olyan testtel, mi ha fázik, éget,
s vendégül lát szerelmet, betegséget,

és elbotorkál szinte bármely ágyig,
ha nem is kéjre, megértésre vágyik,

s ha fizetni kell, nincsen is már több gond,
lélek-bankkártyát nyújt át, pin-kód, zöld gomb...

*

lehetne végezve holott rég
kellene valami jogot még

valami törvényt mely megvédne
fújna el búját, a kedvét ne

járhatna bárkinek szünet és
valami jóból a születés

ha már a testünk a bűné is
maradjon idebent hű fétis

valami maradjon lehessen
port hamut gyáván meg ne vessen

használja örök-új nemzőnek
fonálnak amit kéz nem sző meg

és mégis tovább- és továbbér
nem csupán személyes csodáért

nemcsak hogy ne kérdezd miért vert
lehet hogy elég egy *kiért* mert

nem mindegy haltunk vagy szűntünk meg
látjátuk feleim szümtükhel

Új száztedik szonett

Egy Shakespeare-kezdősorra

Ó, jaj, igaz: sokfele kóboroltam,
s útjaim arca, teste most is itt ég;
az útitervek szövőjét, ki voltam,
telefonpóznák, tények messze vitték,
s az idegen hányféle ismerősnek
öltötte testét, jelmezét a társnak,
mutatta lelkét bárgyúnak, erősnek,
és süket volt a hang – a fény, a vágy vak,
s ó, jaj, hamis minden, mi így születhet;
hogy igazolnám érvényét a mostnak,
megírhatnék százötvennégy szonettet;
az elme mást se bír, hát okoskodhat,
én köszönöm: lőréseken, de rendre,
néha rányílt szemem a szerelemre.

Ha volna nincs

Zalán Tibornak

Ha volna nincs,
lehetne mégsem,
ha lenne még,
nem volnék én sem,
ha lennél te,
lehetne más is,
lehetne szó,
még hogyha kár is,
lehetne vágy,
most még ha bókol,
jöhetne majd,
de csak, ha jókor,
mehetne is,
hogyha mehetne,
elhinném mind,
ha el lehetne,
mindez csak játék,
vérrel, határral,
elillan estünk,
sötét madárdal,
nem volna fecske,
volna holló,
nem lenne néha
rossz, ahol jó,
lehetne fű,
csak puha pázsit,
nézném a reggelt,
hogyha ásít,
bánnám a nincset,
siratnám hanggal,
mégsem cserélném
sosem a vannel.

A test szerelme

A test szerelme nem ment életet,
csak létrehozza, megteremti azt,
a test szerelme bárkié lehet,

és egymagában módfelett riaszt,
s szerelmed vágyát kilobbanthatod,
elcsurgatod, mint olvadó viaszt,

mit gyertyád fénye végképp elhagyott.
Ha másat kívánsz, úgy herdálsz magad
(ne nézd a tócsát, melybe megfagy ott);

a test szerelme elcserélt lakat,
mely szádat őrzi minden alkonyig,
s értelmed kulcsa benne fennakad,

a test szerelme, ha sok, szétfolyik,
mint aprópénzre váltott színarany,
(a szíved gazdasághoz nem konyít),

a bűn kivár, mint lappangó alany.
Érd be többel: voksolj a kevés mellett,
mert szerelmeddé lesz a *nincs*, a *majd*,

miért egykor magad feladni kellett.

Otthon a dadogásban

*„Nem visszük, hogy virágozzék,
mert visszük, hogy elhervadják.”*

(Mezőségi halottkísérő)

Először a hangsúly tolódik el.
Feladja kiemelt helyét az első szótag.
A hanglejtés kicsit megbicsaklik,
a szórend csak a még ismert népdalokban.

*kertem alját patak vize kimosta
a szívemet nehéz bánat szorítsa,
a szívemet addig öli a bánat,
amíg párja nem leszek a babámnak*

Aztán megköti alkuit a mondat.
Kölcsönvesz, átalakít, kihallgat.
Elejt, s helyére befogad.

*járja a táncot a láb még: sűrű s ritka magyart,
vérnek, a testnek nem, bár fülnek, a hangnak igen
meghaladott ez a rend, és hol van a szó meg a dallam
hozzá, hát ez a forgás, merre a vége a körnek*

Aztán kolonc az így kell, fölös teher már,
kicseréli az igéket a nyelv,
géneket lassan a test is.
Divattalan, mi előnyt nem kínál.

Lesznek, akik majd... befogadnak.
Úgy vesztenek el, hogy szeretnek.
Hogy többek lesznek, hogy többek leszünk.
Minek magyar iskolát a gyerekeknek.

*Ki érti azt, hogy én az éjjel nem aludtam
egy órát – egy nő éneklie ezt, na, jó, csodaszépen,
valahol Budapesten;
ha úgysem tudja lábad ezt a táncot,
járd hát a órát. A polkát, a valcert, a twistet.
Diszkózenére.*

Aztán a csend. A nevek idegenje.
Egy-egy oda nem illő ipszilon.
Valami emlék valami másról.

*Valahol elveszett több száz legénységi csákó.
Nem rémlik a név: Aranka, sem Pápai Páriz.
Néprajzi gyűjtők csizmája ragad az agyagba.*

A tét már sokkal több, sokkal kevesebb is:
otthon lenni a mezőségi sárban,
de otthon Torontóban, Ottawában,
Londonban, Rómában,
Budapesten vagy Ninivében.
Mások nyelvében. A határban.

Otthon a dadogásban.

Valahogy úgyis eléldegél az ember.
Quamquam gens in lingua vivit semper.

Melyben szerelmét hívja

Gyere el, szerelmem,
jöjj, hogyha szólítlak,
ne kelljen perelnem,
végem, ha bólint majd,

kérdezném, nincs-e itt
akárki, akarva
fekete tincseid
hófehér nyakamba,

mért késnél, hol vagy már,
tüzem nincs, ki szítsa,
sötétben hogy hagynál,
fényed kell hasítsa,

pásztázza lelkemet,
(jó, ez most túlzás volt)
arcomon elkened
mosolyom, sírásom.

Tudom, hogy eljössz majd,
nem várlak hiába,
fekete életből
hófehér halálba.

Túlhajszolt lelkek balladája

Mint kinek végül mégsem végtelen kell,
s levetkőzött megannyi benti mázat,
egy szerelvényben értesíti lelke:
ez a vonat lesz mindörökre házad,
s a ritmus, melyet már csak gépi váz ad,
jaj, azt ne mondd, utadhoz mind kevés így.

Mert erre tart, ki érti ezt, s ha lázad –
az örök száguldásba érkezésig.

Csuklón szorít vagy gyomron bármi zaj, dal,
szolgáltatás-biztosított sebesség,
a félelmet viszed tovább magaddal,
arcodra ír – éppen csak meg ne lessék,
míg faltjait mázolja rá a festék
(a ráncokat kiszáradt karmok vésik).
Pihenni nem kell már, csak erre tessék,
az örök száguldásba érkezésig.

Otthonra itt lel mind, ki nem köt békét,
barátságot; s eleddig bűnnek hátalt,
lassítani nincs erő, vészfékre végképp,
célok között a cél, csak egyre vágat
veled hazád (pedig suhanni láttad),
a megnyugvás befut, bár egyre késik,
csak tarts felé, ő nem tudod, hová tart,
az örök száguldásba érkezésig.

Ajánlás

Herceg, mondom, házat ne lakj e földön.
Utad csak út, sok végpont közt levésig,
hajszold lelked – mielőtt újraköltöm:
az örök száguldásba érkezésig.

Nélküled hosszú

Nélküled hosszú, hosszú, hosszú éj volt,
egy legénylakás éje ily kietlen,
az aszfalton a fel nem mosott vérfolt,
csak néztem ott, hogy már megint ki lettem,

nélküled vártam, hogy most mire várnék,
épít a sejt vagy épp csak elvisel,
magam lennék-e mögöttem az árnyék,
csak álltam ott, és nem volt semmi sem,

nélküled semmi, semmi, semmi nem lett,
egy mondat tán, azt is csak szádba adtam,
rég dalom kísérelte, átszüremlett
a hosszú, hosszú, hosszú, hosszú napba.

Gerendák, rácsok

Nem, szerintem a tervrajz sem volt túlzott,
stabil állványzat, minőségi téglák,
nem volt szükség kölcsönre, haladékra,
az építményünk mégis összecsúszott;

s utólag szánalmas így számba venni,
a cement mért nem időre szilárdult;
a fa- és acélszerkezet kitágult,
és nem tartotta végül egybe semmi.

Gerendák, rácsok... Minek felsorolni.
Hány zsák kőpor veszett – most kár a tinta;
hosszú leltárnyi csend ül, rég ahol mi –

nem vagy, s nem fogok úgy beszélni, mintha;
kötőanyag voltál, réstöltő holmi.
Építkezni kezdtem a romjainkra.

Felvesz, elfordul

Bár mindjárt elfelejtem ezt,
mint évek óta arcom,
s dúdolni hangjamúlt lemezt,
mit vágyak túje karcolt,
s tekinteted... Most véget ér,
érvényét veszti rendre
a félelem, mit évről évről,
s neved, mi válasz erre.
S az ég, a szabadulni-kék,
fölöttem, majd alattam,
Hamburg fehér-vöröse rég
mentes, amint akartam,
tisztán, miként a bányalég
s a megképződött távol,
a messze, melyben nem hiszek,

s nem vált el még a mától.
Közel, mint évek óta más,
az egyre másabb térben,
bénító, mint a folytatás,
az ér emléke vérben;
független tőled, lám, ez is.
Hogy rögzített a lencse,
nem néz, ha közben filmez is:
felvesz, elfordul, elcsen.

Sohasem rád találni

elegyben lenni kéne
egyéb mit kéne látni
egyéb mi kéne bármi
eleggyé kéne válni

ne kéne tudni téged
ne kéne másra várni
tekintetet ne állni
ne kéne kitalálni

csak várni kint a részben
egésznek háttal állni
nehezen rád találni
sohasem rád találni

Közöm

Egy tárgyra vágyom. Ne legyen sajátom.
Egy érintésre: enyém ne lehessen.
Legyen, mint bármi: létezzen, ha látom,
egyébként törjön, változzon át, vesszen.

Más most se kéne, míg én az úrlapot,
egy hivatalnok időmet tölti épp,
és válogathatnék bölcsen a kapott
lehetőségek közt (melyiket, s miképp);

legyen mondatnak tárgya bár, légy résen,
visszavonja létét kézen vagy közön,
majd átszivárog birtokon, féltésen;

ne rendelkez, csak várd, míg elköszön.
Ne legyen hozzá: -szólásom, -értésem,
és semmi – ő sem. Lehetne bár. Közöm.

A damaszkuszi visszaút balladája

Megszólíthatlak bármely múlt időben,
mert jelenvaló minden vétkezésem,
s feloldódott: ki kevésben, ki többen -
vagy elkelt végképp földi árverésen.
Nemlétedhez nincsen mód visszatérnem,
s önnön lelkem régmúlt másába döbben,
de sosem férhet át e talmi résen
(virágomnak emléke sincs a tőben).

Kergetve őt, s kergettetvén az Úrtól
– szavam vedd érte, mások majd fejem –
megszűnt a test, s adatott megvakulnom
(vagy legyen ismét Saul a nevem),
igazzá válnom mégsem érdemem,
s mit rendeltél a damaszkuszi úton,
cimbalmadként akár, add értenem,
így, mentesen törvény-aggatta húrtól.

Levetvén, ím, a hívságok mezét,
tudásom sejt, mi lappang az alján,
s még költészetté oldná a szóbeszéd,
ha képben, szóban értésükre adnám
(majd megfesti egy manierista talján,
és lázadónak mondhatják ezért):
nektek elég a hit, s ha úgy akarnám,
apostolt kívánsz, nem pusztán vezért.

Ajánlás

Csak siralomház lesz kényelmetek
nektek, kik még a jogok szabta rendet
hirdetitek, s ezért ítélték el.
De én nem láttam ennél soha szebbet.

Egy kerten át

Születésnap köszöntő-kísérlet Elek Tibornak

Igéynél bár hosszú távra telket,
felületet, hazatalálni helyest,
sok rossz birtokviszonyban megtört lelked
hadd lélegezhessen fel valamelyest;

találj meg itt egy négyszögölnyi kertet,
melyben társad vagy épp csak nyugtod lelhesd,
de melynek jó, sem rossz híré se kelted,
feledve harcot, szótól, képtől terhest.

Hát élj soká, a tested évein túl,
és érts szavakból: vesztüket jelentik,
a háború meg rég nem tudni, min dül,

az égi képek is már rendre lentik.
... Mert hús után az ember hegynek indul,
s egy kerten át kiér a tiszta csendig.

Mástól végképp

Ne gyűjts a földön tárgyat – mind hamis,
ne győzzön fénye, súlya, mérete,
a naprendszerben esetleges az is,
hogy átnyújtják vagy kérdik: kéred-e,

elvenni mástól végképp el ne vedd,
úgyis hány tárgya tartja fogva lelked,
árnyékol rád, miközben rád nevet,
s birtoklása magad-rablásba kerget.

Bármid lehet, azt mondod úgyis: ennyi,
s minden, mid van, elforog közön-kézen;
a vége: ez van, ez maradt, de semmi
idélent úgysem lesz tiéd egészen.

Adatmentés

*Hová tűntek a szitakötők, mondsza,
s marad-e még a felnőttkorra ép íz,
ha kilóg a hatalom gatyakorca?
Huszonöt éve újra látott Hévíz,*

*hol nászára lel sok egymást unó pár,
holnap után jönnek a tegnapok, nézd,
Illúzió Stúdió nyílt s Ufó-bár –
felejtsd el hát egy hétre most Damoklész!*

*Tüdőd gyógyvizek illatával csurig,
lelked az ősszel; időd, a jelent, és
nem az elmúltat éled, az álmodig.*

*Ebből kellene most egy adatmentés,
hisz a horizonton túl hajnalodik,
s reggel mindez: Hévíz-állás-jelentés.**

*A 2014-es év Lilla-díjas verse. A dőlt betűkkel szedett szövegrészek a Csokonai Társaság által meghirdetett költői verseny feladványának részeit képezik, melyeket a szerzőknek be kellett építeniük verseikbe.

Bánat utca

*Fényes csillag nem úgy gyúl, mint ezelőtt,
találtam már én magamnak szeretőt,*

*nem süt a nap, éppen csak hogy világol,
kiszaladnék érte én a világból.*

*Kifeslett a selyemszoknyám szegélye,
mit bánom én, a világ hadd beszélje,*

*ez az utca régi utca, búbánat,
elcserélem érte én a babámat.*

*Ez a világ ha nem szeret, nem szeret,
aki jönne, el is mehet, elmehet,*

*felföldi szél havat hoz, havat hoz,
visszamennék magamhoz, magamhoz.*

Magát egykor

Magát egykor versbe átallta írni,
határidőre döntött, hogyha kellett,
jól tudta, mint a közlemény, a hír mi,
s mi minden mást e kívül elfeledhet –

nem emlékszik egyébre: mintha volt már
bolondja szövegnek, városnak, hangnak,
s kimerültebb az úttól, mint a holtág,
melyben idő és sár maradt salaknak;

s hogy itt lehessen, lent, e vak világban,
időhúzásra gyártott mennyi tervet,
ha célhoz ért, se bánta már, ki látta,

legfennebb tudta: innen útra kelhet.
Most ő csak ő, a vers csak vers – s a távlat:
véglegesebben nincs itt, mint ki elment.

Szerencsejáték, túl a nyáron

Hogy mint esett, hogy feldobtam az érmét,
habár a távlat olykor újraírja,
bizonyítnám, ha lenne tétje és mért,
elmondanám, s tudnád, mi volt a nyitja;
nem értelmeznéd értő-furcsa kegygel,
s bizonyítnám, ha lenne tétje és mért
egy menettérti személyvonaljeggyel,

hogy így történt: csak nyárnak volt a vége;
egy rosszulétnyit tartott amaz óra,
megkérdeznéd, nemrég volt, avagy rég-e,
s miért, hogy nem bírhattam végre szóra,
szerepelt-e még bárki más a tervben?
Megkérdeznéd, nemrég volt, avagy rég-e...
(Rutinból nyertem, mint a solitairben.)

A működési elv az ötven-ötven;
arány, mit dzsókerként ne nézz, de láss át,
visszaszámolt időt vagy tért a ködben,

vagy mindnek égen túli, torz imázsát;
– tudnád netán, e kártya-tét mit ér meg? –
visszaszámolt időt vagy tért a ködben,
vagy lassabb járását a kósza vérnek?

S adá az Úr a vér rendes folyását.

A kegyvesztett balladája

Uram, oké, az édenből kirúgtál,
Kegyeidből az utamat kiadtad,
S üstben habozva fő nekem ki lúg már -
Ám versbe szállok még egyszer miattad.
Egyedül vagy, elvégre, aki hagytad...
S amit le kéne róni, lásd, nehéz vám.
Elme s ösztön, mi bármit is vitathat -
Uram, csak ezt a börtönt most ne mérd rám!

Tanulságnak hosszú, életnek kevés
Volt. Másfél oktávban, ami még örök,
Nyújtózkodhat is. A létben-nem-levés
Skáláin félhangnyi közökkel dörög;
A feszültség, ím, esőként elzörög-
het. S nem nyílhat egyébre, mint e rím, szám,
Míg birtokolnak koncentrikus körök:
Uram, csak ezt a börtönt most ne mérd rám!

Körülbelül félórás volt az út, min
Szántszándékkal léptünk a bűnbe át.
Kíméleted - pár pillanat - de úgy, mint
Egy napnyi bérlet - váratlanul lejárt.
És új szövetség imám; Igéd bevárt
Lesz. S Te sem tudod, hányadik bugyor, lám,
Mi már itt három poklod körébe zárt.
Uram, csak ezt a börtönt most ne mérd rám!

Ajánlás

Herceg, tudod, hogy Saul, bár király volt,
Úr lelke felkent homlokán nem ért rá.
Titkunk legyen, hol szárad még – de hány folt...
Uram, csak ezt a börtönt most ne mérd rám!

Hogy rosszul élj

Most meglett az, mi jól hihetted: rég van.
Hétköznapiváró sok vasak tüzekben
plusz elvek, mondjuk ötven százalékban:
legkívül inntől fogva hát a legbenn.

Így éppen a tőrésatár alatt van.
Majdnem megnyugtató, hogy szinte bosszant.
S felszusszanni: mégis mentes maradtam.
Felcserélni széltére, ím, a hosszant.

Káprázatos nem várni meg, mi lékül
üti magát. Magad. Mindörökre félj:
szavak helyett szádra miféle lég ül,

s a fentnek neve mikortól lesz a mély?
Jaj, el ne rontsd. A szó is pára végül.
S nem megengedett luxus, hogy rosszul élj.

Az itt az ottal

Ha tudhatnám, miért az itt az ottan,
(s a rend köröttem réges-rég a rendszer),
miért nem értem immár halmozottan,
hogy háromszor mért nem elég az egyszer,

megláthatnám, mi lenne módja, útja
észlelnem voltunk: terv vagy cél vagy ok,
ehelyett csak siránkozásra futja:
bosszant, hogy ott vagy. Inkább, hogy itt vagyok.

Alkalmatlan időben hív az ördög.
Határidő előtt lejár a jellem.
Ma: végtelen. Holnaptól már: csütörtök.
Mindegy, hogy tegnap kellett volna kellem.

S nincs ok, hogy több kelljen mostan, mint az ennyi,
míg épp a látszat egyenarcúra sminkel,
míg kegyeidet próbáljuk helyretenni
Bűn márkájú szépítőszereinkkel.

A kaland folytatása

Lépés csak ez, különbség mit se számít,
mivel kezdődött s meddig még a játszma -
mérkőzésként (holnap még menne), ám itt
küzdés híján végzést aligha látsz ma.

Tizenegy tíz. (Idő, nem végeredmény);
abbahagynánk, de tét sincs érveképpen
mint ha meglopnak – utána erednél – ,
s a lámpa zöldre válik akkor éppen.

Így vagy te is. Isten ha tudja hány át-
virradt reggel dicsér: „tartása, mersze...”
Amíg a tolakodó ízek vágyát

kisöprögeted (fogkefével, persze).

Duett, apokrif

Örökké kettőtökből áll a szólam.
Te csak zenélsz, míg ő hanyatt (a szótlan)
A forma sínén tart feléd, a dalba,
Együtt veled, e lant húrjába varrva.

De most lassan zsoltárba vált az ének,
Hogy boldogok bár a lelki szegények,
Ország a tested, mennyei, s az ajkad
– a toll kisiklik – halkan így szavalgat:

Mily untató nesz, míg mind tovaszállunk:
(Marad a szó, mit ki vagy sem a szájunk)
Ezópus, s Dante nyomdokain Kain...

Vonat, hajó, min vágat ő, vagy orkán;
Vagy néha épp egy szonettben botorkál:
E záró szextett sánta verslábain.

M. Sz. J. rector utolsó töredéke

Testem kihunyja hát a földi vegyszer.
Uramtól részem fulladás leend. Vén
Képzetembe ma éjjel még befekszel
Megfordulásnak útjára vettetvén.

S habár tudom, hogy így halok meg egyszer:
Felkutat tán három-négy lanyha kontár;
Lehet pennám nem író- már, de kegyeser,
Mellyel világot nem válték, se hont bár...

...Csak el, csak innen el! Ki tudja, hány még
A perc, mit rejt majd könyv- avagy csak lomtár?
Holott valóban kígyó módra járnék

E tájban, mely fekvésre, testre asszony.
Csak vers, mi gyűl, megannyi balga árnyék!
Itt szellemem kell könyv felett virrasszon...

...Csak volna hely, hová még visszavágnék!

Más keresőprogram

Más keresőprogram tudja majd
a problémámra mint találok írt,
a megoldások vágya csak, mi hajt;
és meglátom, hogy ott vagy még vagy itt,
hány kalóriát éget el, hogy éppen
rád gondoltam vagy nem volt ötletem,
s szerettem volna látni voltaképpen,
hogy megvan még vagy végleg tönkrement,
mi tegnap volt elérhető a gépen,
(megtudhatod, hogy épp ma volt-e *bent*);
bár ideális, hogyha mégse annyit,
és normális, ha úgyis élvezed,
pszicho-tanácsból néhányat se hagyj itt,
a képernyőn, s ha mégis kérdezek:
ne tudhassam: alultáplált a lelkem,
s hogy aberrált, mert verset olvasok,
s csak volna hely e virtuális telken! –
aludna már – mert végképp jóllakott.

Óda a monostori temetőhöz

a Felvilágosodásnak

Ujjong a test, hisz éltet rég a vétek:
hogy úgy tudom: tán mégsem erre térek,

hogy nem fogad félelmes, bűzös ágy, hol
lemondanék végképp a túlvilágról.

Hisz várna tán két bugyra ott pokolnak,
emitt körök naponta átpakolnak

egymás között. Ijesztőbb itt, ha túlélész,
bűnlajstromod naponta úgyis elvész,

míg a Monostor-dombi élted éled,
hol ötszáz euró egy emberélet...

Öröklét, így? Jöjjön eső, de ónnal!
Keverné el a mocskot majd betonnal,

és légyen úgy: romlasszon hát a telke,
hogy ne is tudd már: fektet-e vagy kelt-e...

Ébredhetsz más, embernél jobb alakban,
ha végzed itt, e színtelen salakban?

Higgadt legyél, ha ama gyertya lobban?
Tudván: fekszel majd a csúcsforgalomban,

s mindegy, mi húz e földön túl ölébe:
a lélek szél. Nem nő ki hús fölébe.

Utó(d)-dal

Nem tudhatom, mi lesz vagy volt-e káros;
s képed immár alantnak, fentnek árnyék?

Felejtselek, ha kéne még e város!
S rád gondolok, ha visszatérni vágnék...

Túlvilági interjúészlet

Ott ülne ő. Az életmű előtte;
a kávéházi asztal volna szemben,
s hogy bármi választ adjon, kérve őt, te
tudakolnád, mi volt a cél, s hogy ír – ok?
Ki volt, kit elképzeltél tiszta lenben...
„Nos, érdekl-e a szöveget, mit írok,
hogy ma éppen ki vesz részt életemben?

...Úgy írtam ezt, ki poharát kiitta,
s jövőt jelenné már rettegve nyerne
mennyei lottón. Pláne, hogy még itt a
múlt is. Alkalmomra, személyre szabván
elmondhatom: pár sallang lusta terhe,
mit elhagyott. Hát védhető a szabvány.
S nincs már bolond, ki érte útra kelne.

A látás nem; igazított a nézés.
Nincs már bolond, bár lettek s voltak eszmék,
mozdult a száj, aztán intett a kéz, és
hanyatlott minden, mit ragadott vele...
Majd vigaszként a sanzón: „Ó, de lesz még
belátható tán a visszaút fele.”
...Adná az Úr, hogy ily dallamba vesznek.”

Hotel Continental

Rezerva-lét, de melyre nem cserélnék.
Tartalékba szorulhat itt a mentál.
Csak alkalom, mely visszatérni fél még.
És minket vár a Hotel Continental.

Mégsem vert át a Déli pályaudvar.
„Igen”, mondtad, s gondoltam én: „de nem tán”.
Hisz otthon vár a hűség és a futball,
s porrá éghet a Hotel Continental.

Gondoltam akkor. Hány kérdés lehet még,
mitől mindez szétfoszlik, mint a kelme?
S mit majd szemétre vagy szemedre vetnék...

Miért számít a csók, a hús, az elme?
Engem zavart, hogy okosabb lehetnék -
S mégis hely, mi jobban érdekelne.

Mi minden visszatérhet

Csak egy, mi visszatérhet,
egy út, mért meglakoltam;
fogyjon tollam, ha téved:
jelenség része voltam,

mert semmi más, csak árnyék
töltött fel éjet reggel,
s mintsem magamban várnék,
döntöttem: jobb terekkel,

utcákkal venni körbe
a színt, mely maga történt
epikátlan. Tükörben
nem láthatnád a főtért,

s egésznek részeképpen,
mit hozzátoldva mondok:
akkor nyitottak éppen
magnóliák s a boltok,

s azért, mert észrevettem,
talán ma volna pardon,
hisz mást nem is szerettem
Duna-, sem Volga-parton...

(Jaj, hercegem, jaj, hercegem,
csak szőke, ó, ne lenne,
s mindezt ha most más mondaná,
talán még érdekelne,

s kirándulnánk egy éven át
Mohácsra, Pestre, Ózdra –
„este egymáshoz öltözünk”
vár ránk a Cosa Nostra.)

Függöny rendetlen színről,
mint kénye-kedve lebben,

s hogy enyém volt-e mindez,
nem volnék biztos ebben,

szerettem volna másképp,
most mégsem súlya veszt el,
ha mégis idevásnék:
jobb nékem más kereszttel...

...Történet híján lévén
dúdoltam némi lírát,
túljutva biztos révén,
megtévesztvén a bírát.

Válasz rektoromnak. A női szépség

„Mert ördögei mind a smink s az ékszer.”
De szép a nő. Nem tudván visszalépni –
s nem hallhatván ez állítást elégszer
(mindegy, hogy gondolatnyi vagy ha képnyi).

Sok céda tézist elfelejts, s ne vesd e
tant szemétbe? – Anyag, mi rajta ékül
még megragad, mert – mondod – szép a teste.
De szép a nő. Mert szép a teste nélkül.

Nem tét a tét. Ezt tudtad jól előre.
Nincs alkonyat se már, s a reggeled dél.
Próbálj meg élni nélküle vagy tőle:

miként lesz perc idő vagy ketreced tér,
csak nézheted. Nem ő, a lelked póre.
„S csak akkor mondd e szót, ha megszeretted.”

Könnyed csevej R. Polixéniáról

Él az a festék, csupán a színe holt.
Majd hallhatod, főúri pletyka járja.
Rémtörténetté lettem. Volna párja?
Hisztérikus vég. Rokonság bűne volt?

Fátyol a képen. Éjszakánként rebben
a léghuzattól. Nos, tessék hát az ok,

hogy átokéhes, unott nagyasszonyok
felfedhessék: nincs semmi furcsa ebben,

hisz többet-jobban szeretni, s élni a
precíz és biztos, pompás etikettet
alkalmatlan volt. Ő, Polixénia,

– nem gondolod? – multságunkra termett.
S hogy ennélfogva kellett meghalnia –
nem oly szempont, mely minket érdekelhet.

A pék s a hentes

Nem emlékszem, hogy merre volt a hely,
hogy volt-e vendégágy, hogy volt-e géz
a házipatikában, s kés, amely
legalább húsunk vágta volna szét;

fogalmam sincs, mit ettünk estelen-
te, s mi volt a státusunk a házban,
volt-e főbérló, aki leste lent,
hogy hány óráig világít a lámpa,

s baljóslatúbb, hogy felidézni sem
tudom tested, vonásoktól mentes
arcod, de híred mégis itt viszem,

versben, mely nem otthonos, se rendes,
és nem derül ki rólad semmi sem,
bár emlékszik még ránk a pék s a hentes.

A legjobb ismerős

A legjobb ismerős ma Ön maradt.
Az átlag jó nem szüntet már iszonyt.
Nem kérném a gyógyító ezt, amaszt.
Rosszabb ez napról napra. S nincs viszont.

Magánbeszélgetés – így nincsen ára.
Magánbeszélgetés – így ára van.

Számhoz tapadt e titkok tincse mára,
s rekedt a hang, bár szinte láztalan.

Pár tiltó szó s e vers, hogy rám maradt,
most mintha lényeg, s mint a kéz, ha körmöl:
az alku áll. Bár szinte vád alatt.

S az ígéret, hogy nem beszélek Önről –
De láttam Önt. (Ma újra láttalak.)
Egy számlát kérnék. Tényleg semmi többről.

Hideg

testté lesz magára szabja vázát
szájon kékre festi át a kármint
fogat tör saját rendjébe ráz át
sejtektől a bőrön túlra jár: mint

jégtömlő a csontod átsugároz
idő sem jut mértékre intened
rossz vendég hívatlan áll a házhoz
érzéktelenné zsibbad mindened

a száj a szem az arc végül kihűl
színben lázban hiába sejtitek
hideggé vált a mondat ott kívül

s csak ráng mint pályatévészett ideg
mindegy ki szól ki ért (s miért) ki tűr
hideg hideg hideg hideg hideg

A dolgok arca

(Epilógus)

Most mégse csendet, inkább nyugtot ott adj,
és szólj a szájnak: több szót már ne kérjen,
s dolgok végét tudnom jelezze kéz, vagy
tedd súlyossá páncéлом. Meg ne érjem.

Minden, mi volt, leírható a testtel.
Nyüzsgés, mi volt, beváltható amottan?

Tekintet-résbe fér, ki itt meneszt el,
s te közösséget vállalsz egy halottal.

Meglesz a száj, mely átkoz majd vagy áldat, s
akad kéz, hogy poklok tüzére vessen:
annál több ez, hogy megúszhasd a vádat,
s kevesebb annál, minthogy jó lehessen.

Ne írd a szót. Engedd, hogy véget érjen
hallgatásban, mint lakomán a hajsza;
nincs jelentés, csak jelzés, mint a vérjel,
s áttetszőtlen, miként a dolgok arca.

Ki nem beszélni

Hát éppen ez a baj, hogy ki nem írni,
ki nem beszélni. Öltözni szerephez.
Nem kérdezni, e bűverő, ez ír mi,
mit tetszőleges számban megfelezhetsz.

Kétpólusú világ, hol fagyhatsz, izzatsz,
gyűlölsz, imádsz; derűd csak talmi ékszer,
ábrázatod savmarta, gyenge rézkarc –
és elveszett az áldott, szép középszer.

De éppen ez a jó, hogy ... néha járj át
tisztaszobádba – hétköznapi se vétek;
vedd takarékra rajongásod lángját:

hamvaszt a tűz, s lelkedre ég a réteg,
mely elválaszt magadtól, s bűnre vált át.
Mit csináltál, miközben mások éltek?

Valami ég e versen át

Valami ég e versen át,
idegen test a sebben;
mit szemmel nézz, de mégse látsz,
s nem mérhető le kedvben,

talán a hó, talán a szó,
arcpír emléke rendre,

amíg a visszhang visszaszól,
a hűvös-sárga mertre,

valami ég, nem lángra gyúl,
valami ég, felettem,
a hamva szó, a szó kihunyt,
mielőtt elfeledtem.

Valami ég e versen át,
a szó, a hó, az emlék,
valami végleg itt maradt,
mit mégis elviselnék,

csak szó vagyok, csak szó a vers,
a láng, az ég, a kedvem,
és szó az is, hogy elviselsz,
s nem tűnődsz már a merten.

Ima elveszett szerelméért

Jaj, miatyánk, hova tűnt tova elhanyagolt szeretóm? Ím,
papcsuha lám, mibe bújt: biztos az üdvözülés.
Ámde a hír el nem szomorít, hiszen én a riválist
ismerem és szeretem. (Nem lepi majd meg Igád
kedvesemet sem, jármom után, így.) S még noha lenne
élc, adomázni való, végül az Ámen előtt:
nyert ama Horgász, jó, ezt, íme, belátom. A kérdés:
elkeseríti-e majd ennyire gyenge fogás?

Zöld tea

Ne olvasd végig ezt a verset.
Most rám ne kérdezz, úgyis jól tudod:
mi minden helyett forgatnál te könyvet –
egy pillanatnyit nézd a hátlapot,
vagy gondolj órá: tudom, hogy abbahagynád,
ha véletlenül meghívna zöld teázni;
hát hívd meg őt te. Én is éppen ezt
fontolgom, s nem jut eszembe bármi
nyomós érv, sőt még téveteg sem,
most rajtakaplak: eddig eljutottál,
pedig mondom: nincs mért olvasd e verset,

teavized eddig kifuthatott tán,
s hogy velem miként van ez, meg nem tudod,
hacsak esetleg nem hívsz zöld teázni,
avagy meg nem nézed a hátlapot;
versbe azt írhatnám csupán, mi már rég
nem én vagyok vagy biztos nem leszek,
s amit még mondok, úgysem lesz okos,
(leginkább tán egy zöld teára vágnék),
ellenőrizd: a víz most hány fokos;
engem ne vádolj, megmondtam jó előre,
s lehet, nem írom végig ezt a verset,
mert megtörténhet: eszedbe jut, hogy épp
nincs teafüved otthon, s hogy hátha én...
Látod, mondtam. A csengetés az ok.
Csomagolok, és rögtön indulok.

Maradj itt

Kara Tündének

Most azért könyörgöm csak, hogy itt maradj.
Önzón hozzákötözni a világhoz.
Legyen erő, mi még ez egyszer áthoz
a csábító túlpartról. Hogy adj, hogy adj.

Ahogyan eddig is, csak várni tőled.
De csúnya lecke ez, s mi nem jól értjük.
Szerepek voltak. Lehull rendre vértjük.
Ne menj imádni zsarnok istennődet.

Táncokat lejtesz. Testi kínok rágnak.
Magadból még másoknak adni annyit...
Téged, ki múzsát rendeltél a ráknak,

miért hinnénk üvegnek? Érsz smaragdnyit.
...Hátadon zsák lesz. Zsákodban csak mákmag.
Most el ne menj. Érvényes vagy. Maradj itt.

KRITIKÁK, RECENZIÓK, ESSZÉK

Közösen indított történet

Mozdonytűz. Fiatalkorú írók antológiája. Erdélyi Híradó Kiadó–Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy–Fiatalkorú Írók Szövetsége. Kolozsvár–Budapest, 2014.

Fiatalkorú szerzők antológiáját kézben tartani, úgy gondolom, minden időben okozhatott némi izgalmat az irodalom kedvelőinek. Már csak azért is, mert szinte biztosra vehető, hogy egy-egy ilyen, átgondoltan szerkesztett kiadvány szerzői közül fognak kikerülni az elkövetkező idő meghatározó alkotói, vagy legalábbis egy-két névre majd komolyan érdemes lesz odafigyelni. Általában adott egy szempont: területi, műfaji, korszakbeli vagy teljesen más – és kezdődhet is a találgatás: ebből a felhozatalból (melynek az egyes tagjai nagyjából egyazon eséllyel indulnak a megjelenéskor) vajon ki milyen irányba indul tovább, és milyen sikerrel boldogul majd a továbbiakban?

A kezdeti öröm után, mely ebből, a némiképp előítéletes elképzelésből fakadt, rá kellett jönnöm, hogy közel sem ilyen egyszerű a képlet: a *Mozdonytűz* című gyűjteménynek – mint önmagában álló könyvnek – nincsenek felvállalt szempontjai. Antológiák esetében – ha manapság már le is mondunk mindenféle csoportosulás vagy nemzedéktudat kereséséről – azért mégiscsak igyekeznünk fellelni valamiféle körülhatároló szándékot, amely *épp ezeket* a szerzőket válogatja egybe. Most nem könnyű a dolgunk, mert a *Mozdonytűz* alkotói között az 1977-ben születettől a 90-es évek gyermekeiig terjed a skála, lírikustól a prózaíróig, az éppen csak egy-két erdélyi folyóiratban publikálótól a többkötetesig. (Adorjáni Panna, a kötet egyik szereplője vallja egy, az *Eirodalom*nak adott interjújában a kiválasztottakról: „olyan alkotók, akik jelenleg fiatalnak és izgalmasnak számítanak”). Megjegyzendő itt, hogy sokan vannak, lehetnek olyanok, akikre ez a jellemzés minden további nélkül ráillene.) És a *fiatal* jelző, amelybe egyedül kapaszkodhatunk a kötet címéből, sem ugyanazt jelenti minden szerző esetében, másfelől a cím és az alcím (hiánya) is elhallgatja, hogy ezek a szerzők nem a teljes magyar nyelvterületről származnak, hanem történetesen Erdélyhez kötődnek. Pedig ez akár szempont is lehetne. Mindenesetre, egy előszó számos felmerülő kérdésnek elébe mehetett volna.

De mert ezen fiatal írók tizennégyes csoportját mégiscsak élénk tárták, mégpedig két, ifjú szerzőket nagy lelkiismeretességgel gondozó kiadó együttes összefogásával, valószínű, hogy a szövegeik magyarázatot nyújtanak majd az együttes szereplésre. Lássuk.

Az nem is kétséges, hogy ezeknek a szerzőknek a téma jelenti a legkevesebb gondot, s ugyanakkor határozott hangütéssel, könnyed módon szólalnak meg. Meglehetősen hamar szembeötlenek olyan különbségek, amelyeket első látásra könnyen a nemzedéki különbségek számlájára írhatunk, főként a líra háza táján. Mert míg például André Ferencnél a lazának ható kocsmalíra dominál vagy Győrfi Kata saját költészeti iránylehetőségeit igyekszik számba venni, Dimény-Haszmann Árpádnál elmélyült családversekkel találkozhatunk. De csakhamar kiderül, hogy nemcsak generációs tekintetben jelentkezhetnek eltérések. Ne szaladjunk azért mégse át az imént kiemelt szerzőkön.

André Ferenc, akit leginkább slam-poetry-estekről ismerhetnek korosztályának tagjai, a legfiatalabbak közül való. Ennek ellenére, s talán épp a slam felszabadító hatásának köszönhetően, rendkívül letisztultak a szövegei, tudatos verselő. A *Gyalog(x)*, a *Körséta* és az *Életszag* című darabokból jól látszik, hogy André számára nem megerőltető az írás – arra kell majd figyelnie a jövőben, hogy ezt a frissességet fenn is tudja tartani.

A vele egyidős *Győrfi Kata* esetében kevésbé lehet érzékelni a határozottságot, sokkal inkább az útkeresést. Néhány kötött formában írott vers minden bizonnyal jót tenne a költészetének. Az ott megtanult ritmus később részben a szabadversekben is kamatoztatható lenne, másfelől a korlátok betartása segíthetne abban, hogy a gondolatok összeszedettek maradjanak. Ötlei figyelemre méltóak, megérne tehát egy kalandot a kötött forma világa.

Dimény-Haszmann Árpád nagy tapasztalattal rendelkezik már a költészet terén; némi előnnyel is vádolható a többiekkel szemben. Ezúttal családversei a kiugróak – úgy tűnik, ez az irány nagyon kézenfekvő számára. Anya-, kislány- és apavers is van itt, mindegyik a neki járó komolysággal és mélységgel íródott. (Nem mintha ez az irány általában elhanyagolt lenne az utóbbi idők kortárs költészetében.) Nem tudni, hogy önterapeutikus igény vagy a kísérletezés vágya hívta létre ezeket a költeményeket, de mindenképp megérdemelné a folytatást.

Egy kicsit átlépve a másik műnem világába: a prózában majdnem egyenletesen erős mezőnnyel van dolgunk. Noha csupán egy novellával van jelen, mégis úgy tűnik, *Potozky László* az, aki a jelenlegi felhozatalból legtöbbet tud az elbeszélés fortélyairól. Három részre tagolódó történetmontázs (*Három*) biztos kézzel szövögeti a cselekményszálakat: a viszonylag rövid szövegegyüttes olyan utalásrendszerrel operál, ami nemcsak a nagyfokú tudatosságot jelzi, hanem azt is, hogy itt egy kész író beszél hozzánk, aki már kijárta a mesterség inaséveit. Ráadásul még azt is elhiteti velünk, hogy komoly élettapasztalata van. Akár elhisszük neki, akár nem, biztos, hogy hiteltelenségen nem fogjuk rajtakapni. (Ahogyan azóta könyvalakban megjelent műveiben is csak nagyítóval.) Innen már a nagyobb struktúrák felé vezet az út, és nagy valószínűséggel Potozky maga is érzi ezt.

Adorjáni Pannánál nagyon mai, sőt, már-már posztmodern díszletekkel találkozni, melyek mögül valahogyan mégis minduntalan kibukkan a szenvedés. Szövegeit bátran ajánlanám olyan középiskolások számára is, akik csak óvatosan ismerkednek a tankönyveken kívüli irodalom világával. Megszólalói ugyanis feltehetően ebből a sérülékeny korosztályból kerülnek ki, és hátborzongató dolgokat mondanak a világról. Azt hiszem, neki még az egészen fiatalok is elhinnék.

Papp-Zakor Ilka történeteinek abszurd morbiditása olvasmányosság mögé rejtőzik, és nagyon komótosan, fokozatosan adagolja magát. A gyűjteményben szereplő két novellának (*Hús, Édesanya könyvesszobája*) sok közös eleme van, mégis mindkettő másképp hökkent meg: a perspektíva, illetve az érzelmi hozzáállás különbözősége okán. Ilyen csekély szövegmutatványból kiindulva messzemenő következtetéseket nehéz lenne tehát levonni a tartalmi jellegzetességek alapján; viszont mindenképpen előremutatnak ezek a szövegek. A történetekről vétek lenne részleteket elárulni: ugyanis éppen felépítettségükben hatnak az olvasóra.

A vele nagyjából egykorú *Láng Orsolya* prózája szintén rendkívül érett, átgondolt. Kár, hogy tőle is csak egyetlen novellát válogattak a gyűjteménybe. Van viszont néhány olyan vers, amely becsületére válhatna jó tíz évvel idősebb pályatársainak is: a *Kikeményített szavak* vagy akár a *Képvessztés* is nagyon komolyan veendő lírai darabok.

Serestély Zalántól is egyaránt olvashatunk verset és prózát. Az az egy novella, amit tőle szerepeltet az antológia, *A lepke és a múltügyelők*, leginkább arról győz meg, hogy Serestély sokat tud már a különböző elbeszélői technikákról, hogy lát is fantáziát ezek

ötvözésében, viszont – talán épp az ebből fakadó túlszűfozottság miatt – mintha elvesztené a kapcsolatot olvasójával. Az itt felsorakoztatott, részben mágikus-realisztikus történetelemek még egy sokkal tágabb elbeszélői keretet is bőségesen kitölthetnének. Három versében viszont ugyanez a szerző már jóval könnyebben boldogul: ebben a pillanatban úgy tűnik, a líra testhezállobb Serestély számára. És egy későbbi pillanat (a mostani, amikor már egy kötet is köthető a nevéhez) is csak megerősít ebben a tudatban. Bár természetesen nem kötelező a választás, még számtalan út nyitott az ifjú szerző számára.

Váradi Nagy Páltól sokan olvasnánk örömmel a *Lakótárs macabre* című novellához hasonlókat. A kaszás-csuklyás lakótárs alakjából, kalandjaiból következő félig morbid alaphangot fanyar humorral oldja, s ez egyfelől nagyszerűen segíti a befogadást, másfelől viszont nem megy a minőség rovására.

Kötetértettségről tanúskodnak *Kulcsár Árpád* versei is, s külön érdemük, hogy kilátnak önmagukból: eljutnak oda, hogy a ragrimes megoldásokat parodizálják, vagy önironikusan forduljanak témáikhoz. Példának okáért, a nem használt és emiatt felfüggesztett mobilkártya esetéről szólva e kettő ötvöződik: „Nem küld világba sok ezernyi egység, /csönd szorítja meg renyhetegség / a teret, tehát a renyhe tagság / alól kivont a hallgatóság.” (0755-660522).

Varga László Edgár azoknak a szerzőknek a szűkebb csapatát erősíti, akiknek a *Mozdonytűz* előtt már megjelent kötetük. Tőle származik az antológia címe is. Az itt szereplő öt versben egyetlen sor sem fölösleges, és nem helyettesíthető mással. Varga úgy ír viszonylagos szabadverseket, hogy mögöttük érezhető a formaérzék, a mértéket tiszteletben tartó alázat és a megkérdőjelezhetetlen tehetség.

Sokkal szabadabbak a versei *Visky Zsoltnak*, a szó formai értelmében. Kicsit ki is lóg a sorból egészen sajátos versnyelvével, amely azonban közletről sem tapogatózik már, a megfogalmazás csapásait keresve. Visky rendkívül korán kezdte a versbeszélést, és ez meg is látszik minden szövegén. Két kötetet tudhat maga mögött, de joggal és reménnyel lehet várni tőle újabbakat.

Horoáth Előd Benjámín és *Székely Örs* szövegeivel kapcsolatosan nem könnyű állást foglalni. Mindkettejüktől két-két szöveg került az antológiába, előbbitől hosszúversek, utóbbitól novellák – azonban egyikük hangján sem érezni még az összetéveszthetetlenséget. Meglehet, ez az esetleges terjedelmi korlátoknak is betudható: mivel az egyes darabok viszonylag hosszúak, a merítés nem lehetett

túlságosan mély. Az sem derül ki, hogy Székelynél más történetek is ennyire (túlzottan) mozaikosak-e.

Nem lehetett egyszerű dolga a szerkesztőnek, de továbbra is érdekelnének a munkálat közben felmerült gondolatai, szempontjai. Ezek a fiatal alkotók mindannyian megérdemelték a kötetbe kerülést, viszont egyetlen közös nevezőt valóban nehéz lenne meghatározni. Valószínűleg az elkövetkező évek eldöntik majd, hogy ennek a közösen indult történetnek mely szálai fognak megerősödni, hogy aztán meghatározóvá nőjék ki magukat a kortárs irodalom cselekményében. Kétségtelen: van bizonyos bájos varázsa ennek az állapotnak.

A befelé növesztett idő

Láng Orsolya: Tejszobor. Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár – Fiala Írók Szövetsége, Budapest, 2015.

Az elmúlt év egyik irodalmi meglepetése az első könyvként kiemelt figyelmet kapott Tejszobor. Elnyerte az Erdélyi Magyar Írók Ligája és az Erdély Magyar Irodalmáért Alapítvány debüt-díját is, és versenybe szállt a 2015-ös Margó-díjért. Vajon miért figyelt rá ilyen érdeklődéssel a szakma?

Láng Orsolya kivárt – bár neve régóta ismerős a pályán: majdnem tíz éve olvashatunk tőle lírát és prózát egyaránt. Mi több, grafikai is elismertek, több könyvet illusztrált is. A kérdés csak az volt, hogy ennyi tapasztalattal milyen nagyobb szabású munkával jelentkezik majd önállóan. Magam verskötetre tippeltem volna, vagy talán ícipicivel izgatottabban vártam a líráját. Próza lett, saját grafikákkal illusztráltan. De mindenképp megérte a várakozást.

Aki a cím rejtélyének feloldására vár, valamelyest el kell szomorítanom. Csak részlegesen vállalkozik erre a szerző; igaz, rögtön az első lapokon – és az is igaz, hogy két kulcsmondatban, az első novella végén: „Az az idő, amit befelé növesztek, tejből van. Ami kifelé nő belőlem, az a végleges, és halálomig tart.” (Tejfogak) Érdemes lesz majd visszatérni a befejezés után is ezekhez a mondatokhoz.

Láng Orsolya többszörös művészidentitása nemcsak az általa jegyzett illusztrációs anyagban ölt testet, hanem a szövegek rendkívüli líraiságában is. Némely novellarészlet majdhogynem versbe hajlik: „Üdvözli egymást két kis állat. Vajas kalácsként fénylik a vállad. Nincs mit meggyónnom. Nincs mit elkövetnem.” (Tejköd) Ilyen poétikus a narratíva is a szövegekben. Gyakran azt érezni, hogy

az egyes prózadarabok történetei mozaikosan összetartoznak, máskor meg kicsiny univerzumokká körvonalazzák magukat. Mindenképpen, az egyes szövegekben nem nagy ívű elbeszélésekre kell számítanunk; sokkal inkább belső, mikroszkopikusan elemző, ezerfelé szálazódó folyamatokra. Amennyiben lineárisan olvassuk a kötetet, akár laza szerkezetű kisregényként is működik, de elegánsan le is mond erről a lehetőségről: a novellák magukban sem szorulnak egymás támogatására.

Egy emberi kapcsolat alakul, Madár és Hal között, bár a szereplők kilétét nem hangsúlyozza túl a történet. Minden patetika nélkül, a legapróbb rezdüléseket veszi számba a legtöbb szöveg (pl. az Átitatódik, mégsem süllyed el), szinte kínosan ügyelve arra, hogy ne közhelyeket mondjon fel a témában, és mondatai sehol se engedjenek rést magukon. Az egymáshoz való viszonyulás felszínre dob gyermekkori emlékeket (még a tejködből), álmokat is, és elkeveri mindezt a jelenvaló pillanat egyébként is varázslatos perceivel. „»Fáj sebem«, mondogattad gyerekkorodban, amikor nem tudtál még jó beszélni. Most már jól beszélsz.”

A narrátor néha bámulatosan naiv, máskor meg ravasz szentenciákat fogalmaz meg, mint például a Szabad/függő beszédben, melynek első néhány oldala talán a könyv legizgalmasabb része. Párbeszédfoszlányok állnak itt pőrén, egymás mellett, nem tudni, hogy melyik mondat mire felel, ki a feladó, ki a címzett. Talán nem is fontos. Ilyen közléseknél például: „Te úgy szeretnél engem konzerválni, amilyennek megismertél. De nem az volna-e a legszörnyűbb, ha nem változtam volna? Az azt jelentené, hogy semmilyen nyomot nem hagytál bennem, hogy nem voltál rám semmilyen hatással. Nem tudok úgy tenni, mintha nem is léteznél ezentúl.” Önelemzés és kapcsolatinterpretáció, melynek alaphangja műfajok között is csúszkál. Hagyományos hangú elbeszélést, naplórészletet vagy levelet olvasunk – persze nem szájbarágósan elkülönítve egymástól.

Első látásra akár úgy is festhet, hogy egy kapcsolódási kísérletből, két ember egymáshoz idomulásából a leglényegtelenebb részleteket ollózza ki az író – de itt tevődik fel a kérdés: mi is a lényeg? A szappanoperák sémái helyett a megélt komplexitást, a néha többed rendű apróságokat veszi szemügyre – mind-mind olyan részleteket, amelyeken a „fontos” dolgok múlnak. Itt vagyunk hát az irodalomnál, melyet – úgy tűnik – bármilyen műfajban vesz komolyan Láng Orsolya, annak tétje lesz.

Várjuk azért a verseket is.

Minden fontosban a magány

Borbély Szilárd: *Nincstelenek*. Kalligram Kiadó, Budapest–Pozsony, 2013.

Azt ígértem év elején: kritikát írok Borbély Szilárd regényéről a Helikonnak. Vagy recenziót, ismertetőt, ajánlót, árnyaltam magamban, mert még mindig nem voltam biztos abban, hogy túl tudok lépni azon az elfogult szubjektivitáson, mellyel Borbély Szilárd addigi munkássága iránt viseltettem. De ugyanakkor abban egészen bizonyos voltam, hogy vannak gondolataim e könyv kapcsán, s köztük talán olyanok is, melyeket szívesen megosztanék olvasótársaimmal. Aztán múlt az idő, értek a megállapítások, keményedtek a konklúziómagvak – arra várva, hogy majd az egyre közelgő határidő napsütése szárba (s szövegbe) szökkentse őket.

Azonban a máskor termékenyítő, motiváló terminusvárás ezúttal egy gyászhiért hozott: Borbély Szilárd úgy döntött, nem kellünk neki eléggé, vagy ami még riasztóbb, aggasztóbb: ő nem kell igazán a világnak. Hónapok óta vártam már akkoriban a levelét, válaszát egy békéscsabai meghívásra. Értetlenül álltam a helyzet előtt: korábban huszonnégy órán belül válaszolt bármiféle felvetésre; magán- vagy hivatalos tárgyú levélre. A saját maga által választott végső határidő előtt három nappal mégis üzent röviden: hogy bocsánat, és talán ősszel jó lesz, nevét most először kisbetűvel írva alá. Valahogyan nem hittem neki akkor, mégis (ezért?) szótlán maradtam – ahogyan könyvével kapcsolatosan mindeddig szintén nem tudtam megszólalásra bírni magamat.

Nem tudom, eldőlt-e már az irodalom elméletében, hogy mennyi a köze egymáshoz életnek és irodalomnak. Ha kiderült, hogy tényleg, az égvilágon semmi nem kötheti össze a fikciót és a személyest, én akkor is azt mondom: a *Nincstelenek* egy igen-igen súlyos látletet – még ha nem is bizonyít semmit. Csak önmagát kínálja: mint állapotot, örök jelent, mozdulatlanságot, egy gyermek szavaival elbeszélve, rögzítve, s nem ajánl maga helyett vagy miatt alternatívát, kiutat, feloldozást.

Mert milyen világ az, amelyet Borbély Szilárd pontos, rövid ecsetvonásokkal megfestett, tényként a nagyvilág elébe tárt? Egy pillanatig sincs szó arról, hogy ez egy letűnt kor lenne, vagy egy olyan közeg, olyan szereplőkkel, amelynek nincsen már érvénye. És így van ez akkor is, ha az olvasó – saját tapasztalatait, tudását állítva mércének – megnyugszik abban a távolságban, amelyet kialakít a regény és a valóság között. Mert úgy tűnik, hogy Borbély viszonyítási pontja, valósága nem az átlagember által érzékelt, közmegállapodott realitás, hanem egy tulajdon, végtelenné tágított jelen, amely – meglehet – nem áll messze a regényt szinte

tőmondatokban elbeszélő kisfiú életérzékelésétől. A gyermek örök jelenperspektívája szüli azt is, hogy a regényben minden állapot, tulajdonképpen nem haladnak semerre a történések: egy torzított csendélet egy-egy újabb sötét tónusú részletét képezi minden esemény.

Remélem, hogy Szilágyi Zsófia okvetlen összeveti a Nincstelenek-jelenséget Móricz naturalizmusával; számtalan kérdés merülhet fel a két (írói) világ összehasonlításakor. Talán ami első olvasásra Borbély prózáját megrendítőbbé teszi a huszonegyedik századi olvasó számára: hogy olyan életeseményekre, életterekre, egyéb apró részletekre utal, amelyek ha egységükben nem is, de mozaikszerűségükben még elérhető, közelebbi tapasztalatokkal, emlékekkel tudnak szembesíteni. És ráadásul az emlékezetnek pontosan azon részeivel, amelyeket majdnem kivétel nélkül a közösségi/családi elhallgatás, elfojtás jótékony homálya fed, s csak igen ritka, mély dialógusokban (esetleg pszichológiai szakrendelésen) hangozhatnak el mint traumatikus, meghatározó élmények.

Ez a fesztelenség, kíméletlenség (mazochizmus?) a legdöbbenetesebb: ahogyan megállíthatatlanul mondja, színezi, mélyíti a poklot, ahogyan leszámol minden illúzióval. Az öröm nem létezik vagy közönséges, a nemiség ocsmány, a rokoni kapcsolatok hazugok. A babona és a realitás ugyanannyi jogra tart számot. Sőt, mintha a táj is az ember ellen lenne. Természetes része a narrációnak az állatkínzás minden válfaja, a zsidózás, a kiközösítés megélése; a szegénységhez nem a jóság és büszkeség tartozik mintegy kompenzatórikusan, hanem az igénytelenség, az alkoholizmus, az öregséget nem szépíti meg a bölcsesség vagy a derű: bűdösség van és mocskok, káromkodás és könyörületlenség. Emiatt az élet igazán nagy fordulópontjai, drámái sem katartikusak (majdhogynem mellékesen és fokozatosan derül ki csak, hogy a kisöcs meghalt, az apa elköltözött a családtól). Mégsem csupán családtörténetről van szó: a szűkebb közeg jelenébe folyton beszivárog a múlt – a nagypapa meséi vagy gonosz pletykák által –, és megszabja a történések alakulását a társadalmi besorolástól kezdve a rokoni kirekesztésekig. A fegyelmezett, csupasz nyelvhasználattól való eltérése sem lehet rajtakapni a szerzőt: amikor előtérbe igyekszik a mívesebb, igényesebb szöveg, olyankor a nagyapát halljuk beszélni.

Sok helyen szóvá tették már Borbély prímszám-örületét: az összes jelentékeny rokoni vagy más viszonyban tetten éri az oszthatatlanságot, a magány egyszemélyes jelenlétét, amely általában valahogyan kifejezhető a korkülönbség számaival is. A notórius ismételtetés a gyermeki gondolkodás sajátja, de a regény szövegében sem haszon nélkül valóan felhívó jellegű – még ha kissé didaktikusnak is tűnik. Szálakat ölt össze. Akárcsak a „mi úgy

mondjuk"-féle kiszólások, melyekkel a tájszavakat magyarázza meg valamely külső hallgatónak a mesélő kisleány. Vagy az anya megállíthatatlan sírása. Esetleg az identitás: hogy az vagy, amit rólad mások mondanak.

Miénk ez a könyv, bárki bármit is állítson róla; fájdalmasan és személyesen minden olyan emberé, aki hajlandó illúziók nélkül szembenézni örökségeivel és jelenével. Miénk tünetként is, Borbély jelzéseként, amit nem vagy nem jól értettünk, s most már miénk marad hagyatéka gyanánt.

Tűnődöm, mennyivel könnyebb lett volna Borbély Szilárdnak száraz szociográfiát írni egy olyan vidék életéről, amelyet jól ismer, és kikíváncozik belőle a tények összefoglalása. Vagy talán egyszerűbb lett volna versekbe írni mindezt, mint nem is olyan régen a Halotti pompa hidegrázós darabjaiba szülei elvesztésének tragikus élményét. Hiszen – noha úgy gondolta, „borzasztó szégyen” az ő költői tevékenysége, hogy sorsa megalázó részleteiről beszélnie kell – kényszerűen és páratlan lírikusi kvalitásokkal: maradandóan hiteles irodalmat művelt. Borbély Szilárdnál nem volt szempont a praktikum, és egyre kevésbé volt perspektíva a közgondolkodásé.

És félek, hogy míg a jelzett verskötet egy kétségbeesett terápiakíséret lehetett, ez a regény nem más, mint szabatos helyzetjelentés egy belső útról, mely nem más, mint egy lefelé tartó spirál – melynek legalján a nincs várta.

A szó az apánál marad,

avagy Tehénésziidill a huszadik században

Hartay Csaba: Nem boci. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2015.

Marketing szempontból leginkább az érdekes, könnyed, lebilincselő és hasonló jelzőkkel lenne könnyen eladható Hartay Csaba Nem boci című könyve. És még csak nem is számíthatnánk olvasói reklamációkra. De azért talán mégse írjuk le ilyen könnyen ezt a tárcafüzérnek álcázott regényt. A tehéntelep mindennapjait, legkülönbözőbb részleteit prózába foglaló szerző meglep: többet ad az olvasónak, mint amennyit ígér neki.

Pedig Hartay nem kíméli sem az adó, sem a vevő oldalt, sem gazdasági, sem irodalmi értelemben. Sztereotípiákat hoz játékba: a gazda, a marketinges, az álláskereső a maga igazát hangoztatja, miközben csakis a rá jellemző kliséket mondja fel, ráadásul az is kiderül, hogy nem mindig jóindulatú. Stílusparódiaként olvasni talán a legélvezetesebb a *Nem boci*.

Ennek a könyvnek megszólalói vannak, hiteles szövegelők, akiknek (legtöbbször) nincs is szükségük dialógus-partnerre. Az a saját monológjukba is bőven belefér, hogy jelezzék: a jelenlevő másik ember egy rövid kérdést vagy megjegyzést fűzött a mondottakhoz. Úgysem sokat számít a véleménye.

Mivel nem nagy ívű történetről van szó, talál hozzá a szaggatott szerkesztésmód – egy-egy tárcszerű, rövid, általában gúnyos hangvételi monológ többet beszél a körülményekről, társakról és magáról az elbeszélőről is, mint megannyi leírás.

Szimpatikus vonás még, hogy Hartay nem menti fel egyetlen szereplőjét sem, nem is igyekszik „fehéríteni” rajtuk: egyszerűen az olvasó elé tárja, a maguk nagyképűen-hazudozó, bőbeszédű mivoltukban.

A városiak megkapják a magukét a dumáló gazdától vagy segédmunkástól, a pestiek például „egy állatot ismernek, az pedig a csirkemell”, de közben – saját alantas, ízléstelenségig primitív – szövegeikkel magukat is minősítik. Dől megállíthatatlanul a panaszáradat.

Aztán egyszer csak előtűnik egy apafigura, aki ellentmondást nem tűrő hangon közli, hogy a „költészetből nem lehet megélni”. Még színezi is: „Nem csak a baromság, a szórakozás van, meg az irodalom. Mennyit keresel te a versekkel? Semmit.” És így szép lassan az is világossá válik, hogy a tehenészetet még csak tanuló ifjú poéta alakja körvonalazódik (másik) főszereplővé. Ott lappang hát a feloldhatatlan konfliktus, de a szó az apánál marad, most éppen itt nem adódik lehetőség párbeszédre. És innentől már a felkelni-nehéz-állóképbe minduntalan vissza is tér ez az alak, néhol már-már lírai kitérőkben. (De persze nincs idő a meghatódásra: jön például egy utópisztikus tárcanovella a géptehenekről.) Ez az apa-fiú viszony lappang az egész történet mélyén; megkockáztatható, hogy ennek a feszültsége hívta életre ezt a gyanúsan laza olvasmányt. (Erre utal egyébként az ajánlás is.) És itt, amikor megfogalmazhatna fontos tényeket az elbeszélő, egyszeriben elhallgat. Nincs már a sok fölösleges mellébeszélés. A csend van.

Az is egy helyi okoskodó szövegfolyamából derül ki, hogy időközben meghal az apa – és hogy persze, a fiatalok nem lehetnek képesek továbbvinni a telepet a maguk erejéből. Megjelennek a részvénytulajdonosok ürügyén pénzt kunyerálók.

Örök, mozdulatlan életképe ez a tehenészvilágnak, mely nemcsak szelvényben, hosszában is kitölti az ember életét. Sőt, időnként túl is nyújtózkodik azon – például a halott apa visszatérő jelenetében. Az ennyire/így bejáratott élet a síron túl is tart.

Végig egyenletesen humoros a könyv, ha éppen más nem, a sorok között bujkáló ironia, a beszélők sikertelenül rejtett hazugságai folyamatosan fenntartják a derűtséget. Minduntalan ilyen

mondatokkal találkozni: „A tető beszakadva, tanya kabrió.”, „Romlanak ezek az öreg traktorok, mint csempész cigi füstjével és kávéval öblögetett szájüregben a fogak.”, „A tehenek nem boldogok. Én sem vagyok boldog, ha tehenet látok.” És a könyv végén Hartay még megfejezi mindezt egy kis tehenész-folklórgyűjtéssel: rövid, kontextusukból kiragadott párbeszéd, jelenetek formájában. Ezekhez saját kommentárokat is fűz, bár legtöbbször indokolatlanul. Ekkorra már régen beavatott az olvasó. Bedarálta őt is az agrárium, hiába ellenkezik. Mi marad? Hogy számolgassa a teheneket – az majd remélhetőleg megnyugtatja.

Az irodalom mint rejtekhely

Szil Ágnes: *Tangram*. JAK + PRAE.HU, Budapest, 2012.

Nyolcvanhét regényszilánk – a hátoldal-szöveget író Garaczi László szerint 87 gyöngyből álló nyaklánc – Szil Ágnes prózafüzére, melynek határozott jellegzetessége a csillogás, a mindig más oldalt megvilágító színváltás. Szerzőjük számos rejtett prizmat ajánl a történetek összerakására, olvasására, a saját alakzatok kialakítására, miként a tangram nevű kínai összerakós játék, melynek megoldásai végtelenek, a kulcs pedig a kreatív újra- meg újraalkotóé. Ritkán sikerül egy heterogén, több egységből álló kötetnek ennyire találó címet adni.

Kérdés ezért, hogy a szövegek elemzőjének, áttekintőjének meg kell-e saját befogadói stratégiáit osztania a könyv leendő vagy volt olvasóival. Nagy valószínűség szerint nem; főként azért, mert – amint a cím is jelzi – e szövegegyüttes egyik fő attrakciója, hogy játékba invitál, melynek menetét mindenkinek magának kell megtapasztalnia. De így is marad számtalan apró nyom, elem, amelyeknek egyenkénti megfigyelése talán sikeresebb, izgalmasabb, vagy legalábbis intenzívebb játékélményt fog majd eredményezni.

Csillogás, színváltás? Pontosabban talán pillantás (a szemé), villogás (a vakué) – megannyi mülékony, valamiképpen rögzítendő képkocka. Szövegszerűen is ott a fényképezés már a legelső szövegekben, mondhatjuk úgy is, hogy önreflexív módon. Hiszen ez a könyv nagyon tudatos, szépen ívelő: beavatással kezdődik, aztán kis (nagy) történeteket indít, melyek bűvópatakként hálózják be a teljes szöveget. Miként sok egyéb elem is: a vendégszövegek, a fanyar cinizmus, a líraiság, a szokásosan tabuként kezelt, kényelmetlen gondolatok, melyek itt természetességgel felszínre törnek.

„*Ki mit rejteget?*” – ezzel a kérdéssel kezdődik az 1-es számú részlet, s a beszélő látszólag hosszú felsorolását adja a lehetőségeknek. Csak viszonylag elnyújtottat, hisz jól tudjuk, mire középtájról érünk: a sort folytatni lehet, kell, s fogjuk is minden ötlet után – asszociálva a saját verziókra. Hogy végül valami igazán egyszerűnek tűnőben érjen véget a könyv maga. Mégsem csupán ennyi az értelme mindennek: a felvetés az irodalom egy lehetséges, izgalmas funkcióját mutatja, a *rejtekhelyét*. A szerző nem kitalálja: felismerteti olvasóival a lehetőséget.

Kalauzunk viszont egyúttal igen ravasz is: mondanivalója állandó, megfeszített figyelmet igényel, mert annak, amit közöl, rendszerint jónéhány rétege van. A furfang pedig abban rejlik, hogy nagyon kellemes, jól fogyasztható, élvezhető olvasmányokat kapunk úgy is, ha megmaradunk a felszínen. Azért gondja van arra, hogy elrejtse (!) olyan apróságokat a történetstilánkban, amelyek jelzik, hogy bizonyos információkat újra kellene keresni, néhány biztosan hitt megállapítást újragondolni. Érdekes belemenni. És nem is pusztán a játék kedvéért, hanem azért, mert fokozatosan arra is rájövünk, hogy ez a szövegegyüttes tulajdonképpen egy *összefüggéseiben* jól működő egész, nagyon is összetartó cselekmény- és motívumvázzal. Sokkal inkább, mint az állandóan szajkózott párhuzamban, Esterházy Péter *Egy nő* című művében. (Szil Ágnes elismeri ugyan előképként, kiindulási pontként az Esterházy-könyvet, de nyugodt lelkiismerettel ajánl(hat)ja saját munkáját mint valami más játékszabályon alapuló alkotást.) Összerakható például egy igen sokfelé ágazó, fordulatokban sem szűkölködő család-történet, orosz minidráma, antik latinitás, életbölcesség-sorozat, nő- és férfiképek igen kimunkált részletei. A fókusz az, ami minden esetben alapvető. A szerzőé, és külön az olvasóé. Előbbi ugyanis szereti irányítani (néha szándékoltan mellék- és zsákutcákba) utóbbi tekintetét. Hogy mi lehet a megoldás? Az első olvasatban engedni ezt neki, a másodikban – vagy a retrospektívben – ellenállni, saját történeteket hozni létre. Ekkorra már biztosan rájövünk arra, hogy ez a számokkal tagolt prózakerregény alighanem regény, mozaikkockákra törve, melyeknek összeillesztését csupán néhány, nem tolakodó, inkább rejtett játékszabályba kódolta írója.

Olyan posztmodern regény, melybe beleférnek a lírai megállók is, egy-kétsorosak. Például: „*Szeretem az ateistákat. Nem szennyezik a környezetet. Lebomlanak.*” (28.), *Válaszolj őszintén – kéri, s a szemével azért rimánkodik: hazudj valami könnyörületest.*” vagy: „*Ha apánk meghal, csak egy dolgot mondhatunk: / Most rajtunk a sor.*”(45.)

Ez a líraiság, de a belülről és alulról való szemlélet is gyakorta meghökkentő. Hirtelen, mintha műnemet váltanánk, mintha más kód- vagy értelmezési rendszert kellene követni. Egyszóval: meg kell állni. Egy könnyen elmesélhető történetet meg kell figyelni másik

perspektívából. „*Én nem akarok öngyilkos lenni, mondod, csak meg akarok halni.*”(25.), vetődik fel egy igazán rövid szövegben. Amit a sajátos logika így gördít tovább: „*Saját élőmnnek tekintelek, hogy később lehess valaki más halottja.*” És a hirtelen befejezés/konklúzió (?): „*Ki mellé ásnak, kedves, gondolj utána.*”

Ebben a világban az asszonyok megértik, ha férjük unja őket, vagy felismerik, hogy az illető férfi „*a lelkeket akarja, de megtenné a testem is neki*”, esetleg tudatosítják magukban, tényként, hogy „*Ő a semmilyen nőket szereti, én meg valamilyen vagyok.*” (48.) Jól érzi magát ezekben a világokban a fél világirodalom, az antikvitástól kezdődően, József Attila, Dsida Nagycsütörtöke, s még sok más, magyar irodalmi mondatfoszlány, melyek mind kérdéseket fogalmaznak meg azon történeteknek, amelyekbe beékelődnek.

2012-ben ez a könyv lett a JAKkendő-díj első jutalmazottja, több mint hetven pályamű közül. Aki ezért fog neki olvasásának, minden bizonnyal valami szenzációsat vár a műtől, elkápráztatást, elbűvölést. Meg is fogja kapni, csak nem abban az értelemben, ahogy a leginkább várható – a gondolkodtatás, a pontosság, az új látószögek természetessége lesz a leginkább zavarba ejtő. És nagy valószínűséggel épp ezek miatt új értelmet nyer a káprázat is.

A relativitás döbbenete – Fekete Vince válogatott és újabb verseiről

Fekete Vince: Vak visszhang. Válogatott és új versek. 1995–2015. Sétatér Könyvek, Kolozsvár, 2015.

Magaslatról tekint vissza és előre ez a könyv, egy fontos alkotói út néhány hangsúlyos állomására. Fekete Vince költői pályájának rövid összegzését látjuk, melyet kiegészít még egy vadonatúj versfüzérrel, amely maga is szinte kitesz egy vékonyka könyvecskét. Gyaníthatóan a szerző válogatásában olvashatjuk már a kezdetektől az életművet: a Parázkönyv című első kötet, az azt követő Ütköző, illetve a Jóisten a hintaszékből verseit, sőt, a Piros autó lábnyomai a hóban című gyermekverskötetbe is belepillanthatunk. De érezzük, hogy újra le kell venni a polcra a teljes könyveket, mert kiszakítottságukban mégsem mondanak el mindent ezek a verspillanatok – sok kedvenc kimarad az ilyen rostálások alkalmával.

Kiemelt helyszínek, a tágasabb értelemben vett otthon versei a 2010-es Védett vidék című kötetből válogatott darabok. Ezek a megverselt helyek néha teljesen közömböseknek tűnnek, talán az

aprólékos leírás látszólagos függetlensége miatt. De például a Felissza mind-vers tanúsága szerint ez tényleg csak illúzió: az ismerős, a hazát jelentő utcák, terek, piacok, házak mind-mind szívóerőt jelentenek, magukénak tudják a bennük mozgó embert. Az a táj, amely bizonyos részében természetvédelmi terület, de ugyanígy védetté tehető más régiói is – a lélek számára.

Nyomon követhető ez az olyan természetversekben, mint a Vak visszhang: „Magyarázok neked, mutogatom körben a dombokat. / Mesélek a mögöttük elterülő vidékről. *Látod azt a / színt? Érzed ezt az illatot? Ami lehet, már rég nincs / is, amit már csak a képzeletem idéz.*”

A természet viszonylatában egészen más dimenziót nyerne az emberi kapcsolatok. Súlyosabbá, elszigeteltebbé lesznek a világról vagy egymásról feltehető kérdések: „*Vajon mért vágunk neki az erdőnek? A mormolónak, a sötétnek, a borzongatónak, az ismeretlennek. Vajon mit keresünk ott? A járhatatlant, a félelmeset?*”

És az életműben – csakúgy, mint az azt vázlatosan leképező válogatás-kötetben – a természetről szóló verseket egyre inkább átítatják az egzisztenciális kérdések, valami alapvető, mély riadalom. A halál bizonyossága és félelme, amint ott rejtezik minden dolgok mögött. Egyre nagyobb tömbű versek, gondolatívák születnek a témában: Hiába való, Olyan érzés, Átok, Film... Utóbbi vers például virtuóz huszonegyedik századi rájátszás Babits Mihály Ősz és tavasz között című versére, annak dallamai, refrénje („óh, jaj, meg kell halni, meg kell halni”) hangzik a sorok közül folyamatosan, anélkül, hogy szó szerint idézné a klasszikust. De kötődik már ez a líra más elődökhöz is, Kosztolányihoz, Kányádihoz, vagy éppen Létay Lajos vagy Szilágyi Domokos egy-egy versmondatához. Érti és értelmezi a számára fontos lírai hagyományt (Tízezer éj).

A kötet utolsó negyede tartalmazza Fekete Vince legújabb, eddig kiadatlan verseit, Vargaváros címmel. A ciklushoz rendelt évszám 2015, s mindjárt a már elhíresült, korábban Fohász címen ismert, most A kőműves fiaként közreadott poémával indul. (És közvetlen kapcsolatot tart fenn Babits Balázsolásával.) Ez és a másik Mária-vers, a Mária, anyácska vagy Dsida kiegészített Tízparancsolata, de a füzér több más darabja mély istenhitről árulkodik, az élet végességének, relativitásának döbbenetéről, igen árnyalt poétikával. Megmaradnak a hosszú lírai futamok, nehéz is kiemelni az egymás után sorjázó jelentős darabok közül. Olyan érzésünk támad, mintha ez a ciklus is válogatás lenne.

...És persze mindezt mintha csak a belelapozás felületességével sorolnánk. A szülő elvesztése, a társtól való elidegenedés, a gyermek- és természetélmény vagy az istenhit valódi mélysége Fekete Vince költészetében csakis úgy élhető át, ha teljes versekben – és kötetekben – olvassuk.

Visszatalálni a közönséghez

Muszka Sándor: *Sanyi bá*. Ulpius-Ház, Budapest, 2013.

Miről is kell írnia, beszélnie a kritikusnak, ha úgy dönt: a *Sanyi báról* szeretne szólni? Mert hisz ez a kiadvány, nevezzük egyelőre így, egy keménytáblás könyv, melynek fedőlapján az szerepel műfajmegjelölésként, hogy „székely egypercesek”, hátul viszont egy hangzó anyag lapul, cédé formájában, amelyet ha meghallgatunk, azonnal tudjuk, hogy Muszka Sándor utánozhatatlan stand up comedy-jeiről van szó. Még akkor is, ha ezen felvételeken a beszéd gyorsasága, időnkénti művisége el is vesz a jól ismert történetek életszerűségéből. És ezzel el is érkeztünk a befogadás alapproblémájához, azaz, hogy az írott avagy a hangzó szöveget tekintjük a diskurzus elsődleges forrásának.

Nem kell túlságosan sok évszázadot visszalépni az időben, hogy az oralitást minden további nélkül hitelesnek elfogadott megnyilatkozási formaként találjuk fel. Az idők folyamán ez a jelenség nemcsak hogy jelentősen gyengült, de fokozatosan átcsapott az írásbeliség szinte erőltetett jelenlétébe, azt is sugallva: a szövegek szerzője, szerzői már egyre kevésbé bíztak, bíznak a szóbeli hagyományozódásban. Logikus következménye volt ennek a változásnak az is, hogy az alkotók és olvasók között – mindenféle szervezett közönségtalálkozók ellenére is – a nyomtatás elterjedésével, kéznél levőségével rés támadt, melybe aztán befurakodott egy tárgy, az írott, később nyomtatott kötet. Az internet általánossá válásával viszont mindez részlegesen áttevődött a virtualitásba, és – ezzel párhuzamosan – mintha visszatérni látszana az igény a testközelségre: író és olvasója, még inkább előadó és hallgatója keresni kezdte egymás jelenlétét. Jól bizonyítja ezt a slam poetry műfajának futótűzként való terjedése és hihetetlen mértékű népszerűsége, de ugyanígy a különböző értékű, stílusú, jórészt a klasszikus értelemben vett irodalmon kívülről érkező stand up comedy-k elterjedése. A slam poetry esetében feltűnő, hogy a szövegek sokszor nem is állnak távol vagy nehezen megkülönböztethetőek a megszokott (?) irodalmi alkotásoktól, s ha alaposan szemügyre vesszük őket, gyakorlatilag az előadás módját, a laza, közvetlen megszólalást hozhatjuk fel egyetlen érvként a népszerűségük mellett. A stand up comedy pedig egy szintén kötetlen, néha szabad szájú, humoros, „irodalmi nívó” alatti beszédmódot emel ki és ruház fel időnként (ha úgy tetszik, talált

tárgyként) szépirodalmi értékekkel, legitimizálva ekképp fogyasztásukat.

Ez utóbbi jelenség úttörői közé tartozik Muszka Sándor, aki a székelyes szókimondásnak a verseiben sem volt ellensége – bár stand up comedy-s tevékenysége nem követte költői munkásságát, hanem nagyjából párhuzamosan létezett vele. Jogosan tételezhető fel, hogy ezt a kiadványt is egy kiadói felkérés hívta életre. Visszakanyarodtunk hát a kezdeti problémához, hogy mit is tekintünk a *Sanyi bár*ról szóló diskurzus alapdokumentumának. Merthogy a leírt szöveg (igen gondos szerkesztői munka eredménye) pontos ugyan, de csak nyomokban tartalmaz valamit a mondott szöveg ízéből-zamatából, s ekként sokkal inkább tűnik a hangfelvétel átiratának, mint önmagában működőképes irodalmi szövegnek. Kínálkozik tehát a másik megoldás: ezért van ott a cédé. A felvétel azonban – a magas szintű technikai jellemzők ellenére is – valami miatt hiányérzettel hagyja mindazokat, akik hallották már élőben is Muszka történeteit. A mesélés valószerűtlenül gyors, az egységek között gyakorlatilag nincs szünet, a befejezendő és a következő szöveg határai így egybemosódnak. Olybá tűnik, mint egy gyorsan teljesített feladat. Jöhet itt persze a magyarázat, hogy ne várjunk színészi produkciót egy irodalmártól, de ugyanígy érvelhetünk azzal is, hogy miért ne várnánk, ha képes rá, sőt, erről híresült el... Aztán, ha már sem egyiket, sem másikat nem tudtuk kiválasztani „tanulmányozás” céljából, visszakanyarodhatunk az alfához, az élőben elmondott szövegekhez, a szerző kifejezésével élve: felállós nyeletlenkedésekhez. Itt kerülünk aztán végképp zsákutcába, mert az „egyszerűen” elhangzó szöveg az irodalomértés számára manapság aligha számít (tipikusan) hiteles anyagnak (még ha videófelvétel is készülne róla).

Érdemes tehát egy olyan módszert választani, amely a legközelebb visz a hiteles képhez: mindenféle kritikusi görcsünket elhagyva vállalni azt a rizikót, hogy ingoványos talajra merészkedünk: a hangzó szöveget venni alapul, és ehhez, mintegy kísérőként rendelni csak az írásos formát. A hangzó szöveg pedig életességét tekintve a kocsimákban, néha már színpadokon hallható verzió (a hanghordozón hallható tisztaságban visszahallgatva), a leírt szöveg pedig a kontrollanyag, amely mindezt felidézi. És mindezt úgy, hogy még mindig csak a szövegről esik szó.

Lássuk hát, milyen értelemben fontos ez: Muszka produkciói a mai székely nyelvjárás (nyelv?) állapotát reprodukálják, kínálják, annak gyakran sajnálatosan romlott, tragikomikusan neveltető formájában. (A kiejtés finomságait – és abban a tájegységek sajátos találkozásait – egész tanulmányban is elemezhetné egy tehetséges nyelvész. Annyi bizonyos, hogy aki a székely nyelvjárást akarja tanulmányozni, annak nem feltétlenül ebből a szövegegyüttesből kell

kiindulnia. Az érdeklődő itt sokkal inkább egy élőnyelvi pillanatképet fog kapni.) Ezen szövegek legfőbb mozgatója a humor, s valószínűleg nem túlzás, hogy főként ennek köszönhető a népszerűségük is. Ebből aztán az is következik, hogy a szórakoztatás igénye nyilvánvalóan felülír bármilyen fajta deskriptív hitelességre való törekvést: a történetmesélés csapongó, sűrítő, kihagyásos. A rendkívüli bravúr pedig abban áll, hogy a szerző mindenféle „szerkesztése” ellenére is az eredmény látszólag vágtalan, természetesen ható kocsmbeszéd. Ahogyan különböző videóinterjúkban Muszka maga is fogalmaz: történeteit valóban falusi kocsmban hallgatja, sőt, szerinte ott ezeknél „cifrábbakat is lehet hallani”.

A székely vicc jelen van a „nyeletlenkedésekben”, de távolról sem a humor alapvető forrásaként. Sokkal hangsúlyosabbak például a hasonlatok, a különböző népi „bölcsségek”, a vissza-visszatérő témák, motívumok. Ebben a világban – igen hasonlóan Székely Csaba Bánya-trilógiájának miliójéhez – alapvető tevékenységnek számít a pálinkaivás és -itatás. Talán nincs is olyan történet, amelyben szóba ne kerülne az italozás, annak negatív (mégsem visszatartó) következményeivel együtt. „Gyere, kicsi barátom, egy sört igyunk meg”, „s még valamit ott megillogattunk”, „illogattunk, de egy fél üveggel még nem ittunk meg”, „én reggel a kapun a fél pálinkát bevittem”, „csinálj nekem egy fél deci pálinkát” stb.

Talán a legnagyobb leleménye mégis ennek a szöveggyűjteménynek, hogy a székelyek „bemutatásakor” a széles körben elterjedt sztereotípiákat meg sem próbálja felülírni, szépíteni, sőt, olyan szintre fokozza őket, hogy ezáltal ki is oltja igazságértéküket. Ez az egyik fő forrása a humornak. A fordulatos beszédmód, a szófűzés, a székely kifejezések, szavak együttes jelenléte pedig olyan atmoszférát teremt, amely – főként a nem székely olvasó számára – egészen elragadó, másik, keserédebb valóságba/világba kalauzoló.

Ízelítőül a hasonlatokból: „esett az eső, mint a vesszőseprű”, „úgy eltűnt, mint kilencvenbe a megyepénze”, „hallgatkoztunk, mint süket disznyó a búzában”. A népi bölcsségek között sem a megszokottakat találjuk: „sok ember helyett más kéne, de a legtöbb helyett semmilyen”, „úgy fel van gyorsulva itt minden, hogy minnyá-minnyá októberben szilveszterezünk”, „a fehérség becsületében s a Dacia fékében megbízni nem lehet”, „az arany sem ér többet semmivel az áránál”. A felcsillanó szellemességek mellett ott van a helytelen, igénytelen nyelvhasználat, ott vannak a román kölcsönszavak, a székely ember furfangja, amely „használóját” egyáltalán nem a legjobb fényben mutatja be. A megszólalások körülményeire általában csak utalások vannak, s jól érezhető a mesélő számára kényelmetlen részletek jótékony elhallgatása.

Az illúziótlan nyelv- és emberkép, amíg székelynek és nem székelynek is görbe tükröt tart, egyúttal a szimpátiát is igényli a hallgatóságtól. A mesélő (Sanyi bá, Vazul, hajdani bokszoló) általában elég korlátolt intellektussal, de annál nagyobb képzelőerővel megáldott székelyföldi atyafi, aki a nagyotmondásban nem ismer határokat: általában ellenőrizhetetlen külföldi munkák élményeit, más városban, gyermekkorban, orvosnál történt anekdotákat mesél, melyekből nyilvánvalóan legtöbbször ő jut ki győztesen. Amikor legjobban belemelegedik a vélt vagy (részben) valós történetek felemlegetésébe, gyakran a közönségességig is eljut, melyet nem leplez, sőt, alkoholszint függvényében, akár részleteiben is taglal. Eléggé hangsúlyos a különböző együttéléseket feldolgozó történetek jelenléte több szintéren (családban, házasságban, rokonságban, faluban, országban), a problémamegoldás furmányossága, a hósködés.

Elsősorban hallgatni való szövegek ezek, de leírt változatuk is hasznos lehet: főként nem erdélyi származású befogadóknak, de nekik is, amennyiben fel akarják eleveníteni Muszka egyedülálló székely stand up comedy-jeit, melyekkel még bizonyára nagy hírnevet fog magának szerezni. A „székely egypercesek” alcím ne tévesszen meg senkit, nem kell Örkényre asszociálni, bár a groteszk és abszurd itt is fel-felüti a fejét a körülbelül egy-két percnyi terjedelmű prózában.

Ebben és más esetekben is: a manapság elhangzó szövegekre érdemes figyelni (ha nem is mindig elemezni); azok összetéveszthetetlenül egyedi jellegzetességei előremutatóak. Olyan értelemben is, hogy pillanatnyiságuk, élettél való telítettségük jelentheti a szélesebb közönség visszatalálását az irodalom populárisabb válfajai után – akár a legváltozatosabb „magasabb rendű” műfajokhoz, melyek közül többnek Muszka Sándor is elkötelezett művelője.

Irodalom a sémákon túli XIX. századból

Szörényi László: *A nagy, a várt, rettegett jövőendő. Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról.* Tempevölgy Könyvek 17, Balatonfüred, 2015.

A XIX. századi magyar irodalomról szólnak Szörényi László tanulmányai, melyeket Vörösmarty Mihály Hedvig című legendájából kölcsönzött szavakkal – *A nagy, a várt, rettegett jövőendő* címmel látott el.

A nagy tudású, elmés professzor irodalomtörténetünk olyan szegmenseit világítja meg, amelyek nemcsak újjáértelmezik számos ma is élő sztereotípiát, hanem különleges, szellemi ínycségeknek is számítanak. Ráadásul gyakorta olyan irodalmi műveket vagy fordításokat tart elénk, amelyeket elfeledettnek vagy kevésbé jelentősnek gondolnánk. Most kiderül róluk: meghatározóak voltak irodalomtörténetünk alakulása szempontjából. Tulajdonképpen egy új, egyedien szerkesztett arckép- és műcsarnokát találjuk itt XIX. századi irodalmunknak. A szövegek érzékelhetően előadások vagy beszédek írott formái, valószínűleg szándékosan, hogy utalhassanak a közegre, melyben létrejöttek, s egyúttal átvezethessenek egy-egy témán belül más szerzők hasonló munkáihoz.

A XIX. század magyar irodalmának görög és római viszonyait tárgyalva, Szörényi összerakja történelmi mozaikjainkat: tudatosítja például, hogy az ország hivatalos nyelve 1844-ig a latin volt, így az irodalmi művek utalásrendszere joggal számíthatott értő közönségre. Tehát a kor horizontjának megidézése nélkül érthetetlenek az akkori művek. Ki gondolta volna például a csak jóval halála után divatba jött Ungvárnémeti Tóth Lászlóról, hogy éppen görög versei által örvendett nagy népszerűségnek – külföldön? S hogy Madách elméletben és később gyakorlatban is visszanyúlt a görögökig, amikor egy „korszerű, európaián világszerű és egyúttal nemzeti dráma megalkotására” törekedett...

Baróti Szabó Dávid Aeneis-fordítását vizsgálva, felderíti annak recepciótörténetét, s a téves rangsorolást cáfolva, visszaemeli azt megérdemelt helyére. Kazinczy Sallustius-fordításának is utánamegy egy olyan időbe, ahol „a nagyravágyás és pénz esztelen szerelme” hódított, s a levelezéseken keresztül a keletkezéstörténetet is szépen követi. Vörösmarty Mihályt Az ember élete című versén keresztül idézi meg; miltoni, illetve bibliai hasonlatainak elemzésével új távlatokat nyit a viszonylag egyszerűnek tűnő vers értelmezésében.

Több Arany-tanulmányt is találunk a kötetben, melyek közül az első egy portré: Szörényi úgy halad végig az egyes művészi korszakain, hogy mindvégig az embert mozgató külső szempontokat is figyelembe veszi, és közben szemléletének alakulását követi nyomon: Az elveszett alkotmánytól a „megtalált tragikumig” ívelő életmű fontosabb állomásait felvillantva. Igazi csemege Arany Vadonffy Bertalan álnéven írt vígeposz-részletének közlése és elemzése, mely – ha benne maradt volna Az elveszett alkotmányban – módosíthatta volna a mű korabeli fogadtatását. Műfaji kérdésekben és a továbbmutató motívumok tekintetében is fontos eszme-futtatásokat rejtenek e tanulmányok, s egyértelművé válik: érdemes a XXI. században is újraolvasni ezt az Arany-opuszt (is). Miként klasszikus költőnk kedvelt olvasmányait, például Voltaire „Henriás”-át, hogy megértsük korai műveinek kiinduló gondolatait.

Megelevenedik a Petőfi-Arany barátság is, de nem tankönyvízűen patetikus módon, hanem a maga elevenségében, mulatságosságában. Ugyanakkor a két szerző műveinek keletkezéstörténetébe is bevonódik az olvasó, s kirajzolódik, hogy miként s miket gyümölcsözött ez a meghitt, gyakran testvérien évődő viszony. Petőfit pedig a Nemzeti dal „elüvöltése” közben is élénk varázsolja, Egressy Gábor, a kor nagy színészének segítségével – és szerteágazó kutatással. Megelevenednek a forradalmas napok, olyan történeti adalékokkal, amelyeket így, együtt most láthatunk először.

Egy meglehetősen erős Jókai-tömb is található a gyűjteményben: például A láthatatlan csillag című elbeszélés afgán forrásairól olvashatunk érdekes részleteket, de van egy rendkívül újszerű – egyes művekre is kiterjedő – értekezés is, miszerint a Simplicissimus-féle irodalom (Grimmelhausen) Jókai regényvilágának forrásaként tekinthető – ezzel a magyar, illetve világirodalomban is árnyalja íróóriásunk helyét. A Jókai-életmű két másik, fontos darabját is elemzi: a Bokáczius kalandjai című elbeszélés forrásaihoz kerülhetünk közelebb, illetve a Szerelem bolondjai című regényhez, amely már a maga korában felkeltette a nyugati irodalmi körök érdeklődését.

Arany László verses regénye, A délibábok hőse kerül szóba legvégül, annak főként az Olaszországra vonatkozó részei és az olasz irodalomra vonatkozó intertextuális utalásai, melyek több ponton Dantéhoz vezetnek.

Szörényi László meggyőző ennek az irodalomtörténeti útnak a végén: literatúránk képe színesebb, s az európai irodalomba sokkal beágyazottabb annál, mint ami a sémák szerint eddig gyanítható volt.

Imázs- és mítoszteremtés, változó nézőpontokkal

Noszlopi Botond: *A szórakoztatás mesterfoka*. Erdélyi Híradó Kiadó, Kolozsvár, 2011.

Magány, imázs és elmélyültség – így, sorban, de általánosságban is kulcsszavai lehetnek Noszlopi új kötetének. A három egymást követő ciklus maradandó motívumairól van szó, persze csak felületes könyvjelzők gyanánt. A *Csendrappszódia* versei óta eltelt öt év ugyanis nem csak tematikailag árnyalta ezt a költészetet; mintha magabiztos szókimondásából, sőt, formakeresési lázából is visszavett volna.

A *magány genealógiájaciklus*cím alatt felsorakoztatott versek, úgy tűnik, átvezetésként is szolgálhatnak a két kötet hangulatvilága között. Perspektívák közt keresgél ez a versfüzér (*Portré, Fentről*), összegez, vagy éppen a „hím dög” alakját vázlatolja. Később el is jut annak konkrétabb, plasztikusabb meghatározásáig a *Vágyott undor* című darabban: „*Szívnak. Magom kell nékik és vérem. / Beföd egy óriás, nyirkos hímen. / Már élveznék, de fulladozom / s elalélok, az eget nem látom, / az istent nem félem.*” Mégis, a témák sokfélesége miatt, vagy az ahhoz képest kevés számú vers okán, nehéz lenne bármiféle belső ívet felfedezni ebben a blokkban. Talán nincs is szükség ilyenre.

Egységességben, felépítettségben a második ciklus lesz kifejezetten figyelemre méltó a kötetben. Címe, a *Fémrúd és tükör*, még nem sokat sejtet abból az imázsszületésből és -történetből, melynek tanúi lehetünk a versek olvasása során. A nézőpontok itt is jelentésteliek, például az *Imitáció*ban is. A vers nosztalgikus, de – trükkösen – az emléktől és a versbeszélőtől is egyre távolodó perspektívája filmszerű: „*És eltűntek a színek is a filmről*”. Bujkálna itt valami dallam is, ha – nem egyértelmű, hogy szándékolt botlasztások (esetleg halláshiány) miatt – meg nem törne, el nem hallgatna egy-egy pillanatra. Nyilván, ha szabad versről volna szó, a kérdésselvetés értelmetlen lenne; viszont a formakeresés (szakaszokba tördelés, szótagszám viszonylagos fegyelme, alapvetően jambikus hangszerelés) határozott igénye miatt apró változtatásokkal jobban érvényesülhetne a zárlat is: „*Mint falevelek, hulltak hónapok, / és nem találtam többé már magamra. / Ki e verset írja, az sem én vagyok.*” Ugyanez érvényes az *Eszter és a téboly* című versre.

A magánmitológia konkrét körvonalakat ölt, olyan villon-i sodrású versekben például, mint *A kitartott*. A történetelemeket mozaikszerűen, mégis megfontoltan összeépítő vers nyers vulgaritása mégsem nélkülözi a lírai jelleget. Már-már nosztalgikus a póz, melyből a beszélő megszólal, felidéz – és összegzi (le)minősítése elemeit, majd eljut a konklúzióig: „*Kipenderített éjnek évadján, / a kerületben van egy szálloda, / aprópénzt nyomva hideg kezembe, / a magod kellett csak, te ostoba.*” A vers nőalakja egészen hasonló Villon vastag (kövér) Margot-jához; a megidézés patetikájának kontextusa pedig szinte követhetetlen. Mindenesetre, ez a beszédmód végigvonul a középkori trubadúr költészet első szatirikus interpretációitól egészen a helyőrséges költők (Orbán János Dénes, Muszka Sándor vagy éppen Márkus András) saját(os) mítoszteremtéséig. A csavargólétben otthont kereső és néha találó versbeszélő érvényes megszólalása ez a vers.

Hozzá tartozik e magántörténelemhez a már említett imázs kidolgozása is. A „hím dög” megszólalása ismerősen köszön vissza a cikluscímadó darabban. Ebben a versvilágban a nő-férfi kapcsolat degradálódik, néhány láttatott-sejtetett vonása kiábrándító. A nő, kit

„odaküldhetnek”, „vén már, s csupa festék, / és elhullajt féltucat zsebkendőt” (*Aspiráció*) A szerelem játék tárgya, akár ábécérendben, szinte találomra választott szavakkal is elmondhatóvá válik (*Szerelem ábécé*). Alapvetően a szexualitás által tűnik meghatározhatónak, de mégsem teljesültek, örömet hozónak. „Egymáson ejtett sebek”, „Kegyetlenség, harc, szerelem, halál. / Vagy az elme, vagy a szív, valami mindig megáll.” (*Hidegháború*) Bár a retrospekció távlatából némi remény azért ott húzódik mindezek mögött, előtt: „mindez törlesztőrészlet volt, / egy hosszabb lejáratú boldogságra.” (uo.) A kiábrándultság alaphangulata még az olyan, árnyaltságra törekvő versekben is jellemző, mint az *Egyfajta panasz*. Holott ez a fokozatosan kimondó jellegű, bátortalannak tetsző megszólalás már valami egészen más oldalú szemléletet adja a szerelmi kapcsolatnak. Csak középtájt derül ki, hogy „*Domina győzött, és Domina boldog*”, de ez is a számos belső feszültség egyik pólusaként csupán. Hiszen az effajta örömben a konklúzió sem lehet egynemű: „*Még le sem hunyom a szemem és elárulsz, // és le sem hunyod, és elárultalak.*”

A szerelem erkölcsfosztottságáról ad pillanatképet *A feloldozó*. A sztereotip hűségelv laza kikerülése, s ennek kimagyarázása („*vigadtam egy keveset / nem nagy dolog / megesett mással is*”) valamiféle új rendet kíván teremteni a társkapcsolatok logikájában. Pimasz, provokatív vagy újíto ez a szemlélet; ki-ki döntse el maga. Ráadásul az sem ígérhető, hogy könnyű feladat lenne. Hiszen szinte ellenversként éppen rákövetkezik a *Levél helyett* mélyen elgondolkod(tat)ó monológja, mely szinte könyörög az elvesztett társ figyelméért. Az ellenpontozás nem meglepő: Noszlopi szinte minden vers alapkoncepcióját igyekszik valamilyen módon kifordítani, más szemszögből is láttatni.

Erős kivétel az imázsteremtő versek sorában a cikluszáró darab: az immáron alaposan elidőző perspektíva tisztán belsővé válik itt. Mintha az eddig körülményesen megrajzolt álarc eltávolítására tenne kísérletet *A szívbezárt*. Behatárolt világ van mögötte, mely néha el is válik tulajdonosától. Igaz, hogy véglegesen mégsem lehet megszabadulni tőle – más alakban újból belakja a szívet: „*s ha egy napon mégis kitör, / elhagy, majd jön helyette más, / beköltözik és új nevével / televájja a szív falát*”. Akárha póz is lenne ez, mindenképpen jól áll Noszlopinak; elférne néhány hasonló vers a ciklusban.

Jóleső felismerés, hogy a második versblokk lendülete nem vesz oda a záró ciklus verseihez érve sem. Noha van itt néhány helyzet- vagy ötletversnek is nevezhető darab (*Kávé a múzeumban, Hajlékvers, Édes élet*), alapvetően az elmélyült, átgondolt, problematizáló jelleg a domináns.

Egy megjegyzés erejéig térek ki *A gyilkosság* című szövegre, melyben Noszlopi ezt írja: „*delirium tremens a bortól*”. Ez merő képtelenség, ugyanis a delirium tremens alkoholmegvonásos tünet

együttes. Azért megnyugtató, hogy a szerzőnek nincs erről érvényes tudása. Ellentétben a pók esetével, melyről tudja, hogy nyolc szeme van (vagy legalábbis lehet).

Gyakran nem egészen pontosan állapítható meg, hogy Noszlopi a rímeknek szánt-e, s ha igen, akkor milyen funkciót. Például az *Egy rozzant ágy alatt* című szöveg elgondolkodtató ilyen tekintetben. Telis-tele van ugyanis olyan esetleges, nem igazán sikerült rímekkel, mint: „sehol – motor”, „ánuszomba mar – de hamar”, „nyalogatja a rém – maradhatok-e én”, „ágy alatt – seperc alatt”, vagy az utóbbi években eléggé elkoztatott „hulla – nulla”. Hogy semmi értelme a rímek effajta kényszeres keresgélésének, jól bizonyítják az olyan darabok, mint az ugyan szakaszokba tördelt, de mégis szabad versnek tűnő *Szerenád egy égő házhoz*. A szövegben foglalt impressziók, képzettársítások váratlan megteremtése és visszavonása sajátos feszültséget hoz létre, egy refrénszerűen ismétlődő-variálódó sor („*tél volt, ideje volt, szél volt, és ház volt*”) az újramondás lehetőségeit is megteremti. Egységében nézve ugyan néha zavarosnak tűnik ez a világ, mégis – vagy épp ezért – számos értelmezési lehetőség előtt nyit kaput.

A *megalkuvás pszichológiája* hat darabra osztott belső ciklus, melynek első versét leszámítva mindegyik szonett-formájú. Jórészt tízes sorokat (egyszer tizenegyeseket) találni, a jambust többször is megtörik ezek a versek. Meglehet, hogy szándékoltan, noha nem mindig szerencsés módon, például itt: „*azért ez is a sötétség verse*”. A daktilikus Dsida-rájátság esetében („*és nincs hiba benne*”) viszont már értelmet nyer az efféle játék. Motívum-szinten is szépen keretezett kisciklus: „*ez a homály, jaj, nagyon idétlen*”, hangzik az első vers végén, hogy a záró darab utolsó tercinája is majd csak látszólag fordítson az értelmén: „*Így lesz ezentúl, ameddig csak élek. / S nem jövök rá időtlen időkhig, / hogy e fény, jaj, nagyon idétlen.*”

A kötet talán legerősebb, legtöbb problémát hordozó verse a *Kilépés az idill kapuján*. Furmányos, de kétség kívül logikus szerkesztői megoldás ilyen verssel zárni egy kötetet. Utolsó darabként ugyanis nem csupán tartalmazza az eddig fel-felvillanó motívumokat – egyúttal merészen tágított kontextusba helyezi is őket. Mert ugyanilyen vakmerően értelmezve: az idill kapuján való *kilépés* a Dante Poklán való *bejutást* (is) jelenti. Könnyű lenne a dolgunk, ha egyszerűen azt mondhatnánk, hogy a Pokol kapujának feliratát parafrazálják ezek a tercínák. Hiszen az önmagában is elhíresült részlet („*Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába, én rajtam át oda, hol nincs vigasság...*” – Babits Mihály fordítása), majdhogynem minden szava, sora megtalálható a Noszlopi-versben, de nagy biztonsággal elkeverve, saját mitológiába szóttan. Egy kivételesen szép, ihletett verset eredményezve. Rímei nem mindig tökéletesek, viszont keresetlenek, magukkal sodróak. A kapu-

motívumot – akár személyesített formájában is – érdemes alaposan szemügyre venni mindazoknak, akik azt hinnék, első olvasatra megértették a verset.

Első kötetéből, a *Csendrappszódiából*, Noszlopiról már tudni lehetett, hogy kihívásnak tekinti a formát. Most mégis, mintha fegyelmezettebb szókészlettel, de a verstan rendjét lazábban értelmezve szólalna meg. A talányos képzettársítások, az életteli versalkotás maradandó tanulságával.

Polifón életpálya, választott révek

Banner Zoltán: *Hátra ne nézz! Válogatott versek és vidékük.* Magyar Napló Kiadó, Budapest – Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2012.

Banner Zoltán válogatott verseskönyvének olvasásakor önkéntelenül kínálkozik élet, életmű és költészet számos párhuzama, ha mégoly maradinak tűnik is a megfeleltetés. A pozitivizmus vádja alól, azt hiszem, éppen a szerző mentené fel az ilyen irányba merészkedő olvasót. Mert számára teljesen természetesen, termékenyen csúszik egybe a vállaltan polifón élet(pálya) a tudatosan eklektikus költészettel. A banneri életmű ugyanis nem kizárólag lírai; markáns művészettörténeti, előadóművészi és pedagógiai pályák is meghatározóak benne.

A szerző 80. születésnapjára készült összeállítás a *Hátra ne nézz!*, alcíme: *Válogatott versek és vidékük*. Ez utóbbit lehetne az amúgy jellemző játékoság egyik megnyilvánulásaként is értelmezni, ha nem lenne egészen komoly a játék. Hiszen a válogatás az életmű három helyszínének lírai keresztmetszetét kínálja, részben a szerző, részben a szerkesztő, Elek Tibor válogatásában. Tudatosan felépített kötet, melynek szervező elve éppen a színterekhez való rendelés. A felnőtté válás Szatmárnémetije, az érettség Kolozsvárja, a rév Békéscsabája – lehetne summázni a fejezeteket, de esetleges egynemű fogalmakat rendelni a városokhoz: egy költői világ építkezésének vagyunk részesei. Egy olyan lírai életmű, amely nem egyenletesen, de mégis határozottan mélyül, válik tudatosabbá, sőt, a szerző számára is egyre vállalhatóbbá. Ezt látjuk abból is, hogy az egészen ifjúkori versek közül mindössze húsz körüli darab került be a kötetbe, a Kolozsváron írottakból már ennek a duplája – a legutóbb írt költemények pedig az első ciklus háromszorosát teszik ki. Igaz ugyan, hogy az utolsó blokk kettős „funkciót” tölt be. Banner Zoltán közléseiből kiderül, hogy a kötetek sorában következett (volna) egy

TriaNON ország című is, melynek nem talált kiadót – így a válogatás során abba a furcsa helyzetbe került, hogy a ki nem adott versanyagot is szelektálni kellett. Nyilván, ennek az lett az eredménye, hogy – a publikálás kényszerűsége miatt is – talán a tervezettnél több költemény bekerült a kéziratból. Szerencsére, az összeállítás javára.

Nehéz olyan szempontokat találni ebben a könyvben, amelyek mindvégig meghatározóak vagy számonkérhetőek lehetnének – olyannyira változatos a versanyag. A sokoldalú művészeti-kulturális érintettség azonban tematikailag is tetten érhető a kötet verseiben, és a maga változatosságában megbízhatóan visszatér.

A reprezentatív válogatás jól mutatja, hogy milyen intenzív, fontos szerepe van a klasszikus *zenének* ebben a költészetben. Sokszor a versek kompozíciója is zenei műre emlékeztető; kínálgatik a kísértés, hogy akként értelmezzük. (Nem is lenne erőltetett a megfeleltetés.) A zene átszővi a megidézett világot, de néha ellenpontjaként is tétéleződik. E bonyolult viszonyrendszer egyik legteljesebb megfogalmazása *Az úrhajós levelei Bartók Bélához* című poéma a kolozsvári ciklusból. A négy részre (tételre?) osztott vers a világűr „késes” végtelenjét hasonlítja a zene, a művészet adta lehetőségekhez; néha egymásba játszatra a világokat: *„Ez a beszélgetés / idegen már a szájnak, / nem mozdul rá a nyelv, csak a húrok, a legfinomabbra sodrott / huszadik század”*. A vers formailag is nyitott: legalább három helyen kínál helyet az olvasónak, hogy tetszőlegesen behelyettesítsen saját ötleteket, gondolatokat. A Nagy István karmester emlékének ajánlott *Búcsú az énekkaroktól* még merészebb ellentéteket is megfogalmaz: a csukott ajak a huszadik század lakatja ebben az elhallgatás-vízióban. *„(...) És sszekucorodsz a fájdalom-tól, / hogy nem énekelhetsz. / Ezután örökké erdő mellett estvéledünk / és kimondani sem tudjuk : hová igyekszünk / s ki adjon jó éjszakát? / A keze, látod, a kezén a sebhelyes ujjak is azt jelzik, / milyen hamis a kivilágítás / s milyen valódi a sötétség.”* Nem véletlen, hogy e vers záró sora lett annak a pódiumnaplónak a címe, melyben Banner Zoltán előadóestjeiről adott számot 2007-ben: *Örvendjetelek, némaság lovagjai!* Az elhallgatás – úgy tűnik – általában is, a kultúra más területeivel kapcsolatban is foglalkoztatta a szerzőt. Az említett naplót egyébként, melyben szavalóművészi pályáját összegzi, Banner ekképp „ajánlja”: *„jöjjetek, némaság lovagjai; négy évtizeden át hadakoztam veletek, most már tudom, esélytelenül; örvendjetelek, mert úgy zárom pódiumnaplómat, hogy még memóriámnál és hangomnál vagyok, de már nincs kinek és nincs miért”*.

A gyermekkorból hozott, de a felnőttkor egészét meghatározó zeneszeretet – akárcsak Kosztolányinál – a vers metaforájává válik. De míg a Kosztolányi-versek jelentős részében a zeneiség a ritmikába, rímelésbe is beépül, itt inkább tematikailag hangsúlyozódik, gyakran önálló költeményekben (*Chopin, Allegro – Kedvesem, Disszonáns ének, Májusi litánia 1988-ban stb.*) Banner szándékosan nem köti magát poétikai szabályok gúzsába, sőt, az egyes művészeti ágakat szándékosan állítja egymás szolgálatába. Talán ez az oka annak is, hogy a nagyobb részt (látszólag) szabad versek rendkívül változatosak formailag is. A belső hangzásban pedig – akinek füle van, hallja – félreérthetetlenül felcsendül néhány klasszikus opusz vagy melódia-részlet: Chopin *Cisz-moll keringője*, Bartóktól az *Este a székeleyknél* vagy éppen Schubert *C-dúr-szimfóniája*.

Az egyes városokhoz kötődő versek sorát minden esetben egy-egy prózai, személyes hangú bevezető előzi meg. Ezek külön értéket, szint képviselnek a könyvben, ugyanis a szerzőnek gondja volt rá, hogy a ciklusok hangulatához, világához szabja őket. Az első, ifjúkori válogatás előtt például egy, a versekkel nagyjából egy időben született expresszionista vízióprózát közöl. Vagy a későbbi versekben elmélyülő ars poeticá-s, költészetelemző megnyilatkozásokat vetíti előre a kolozsvári összegző: „*a vers nem ruhatári fogas, melyre bármit ráaggathatunk, hanem üvegphár, ami cserepeire hullik, ha túlságosan forró italt töltesz bele, vagy megfagy benne, amit beletöltöttél.*”

A sokrétű érdeklődés, elhivatottság általában sem csupán a témán, a megszólalás módján hagy nyomot. Ott érezni a stíluson; az avantgárd számos jellegzetessége tetten érhető a versek felépítésén. Több darab kimondottan képi, majdhogynem kínálkozik egy-egy szürrealista, expresszionista, leggyakrabban absztrakt művészeti allúzió. Különböző módokon tördeli/töri meg gyakran a verssorokat is Banner: van, hogy a sorok vagy szavak közben hagy szünetet (*Nyolcsoros, Szaggató*), de olyan is, hogy a mondat közepén váratlanul nagybetűvel indít új gondolatot – amely azért az előzőhöz is értelemszerűen illeszkedik (*Napon*). A képzőművészeti motívumok természetesen azoknak a verseknek is sajátjai, amelyek művészbarátokhoz szólnak. Ilyen például a *Vándorfestő*, amelyet név szerint négy festőnek és „a többieknek” is ajánl: „*(...) ránk nem szabott / távolságok és közelségek nélkül – / egyedül zölddel, fehérrel, feketével – / egyedül a kötelező árnyék nélkül – / nem az emlékek hanem / az egymásba merülők műtermében – / ecsetvonásainkban az otthon / végtelenje – megkopogtatod –*”. E sorok tartalmisága már átvezet a harmadik tömb egyik alapvető lírai motívumához, az otthonkereséshez is. A kolozsvári versek közül az utolsók többnyire már mind hordozzák

ezt az élményt, leginkább figyelemre méltó módon a *Hortalan hazafiság*. Ezekben a művekben jól követhető a folyamat, ahogyan a banneri költészet egyre magába nézőbb, elmélyültebb, egyúttal letisztultabb is lesz.

A békéscsabai versek azért is bírnak különös jelentőséggel, mert bennük nem csupán az eddigi témák, lírai tapasztalatok összegződnek, hanem az előző két helyszín is felelevenedik, sőt, határozottabb kontúrt is nyer. A szerző valamiféle derűs belenyugvással veszi tudomásul, hogy „*a mai európai szellemi közgondolkozásból nézve: költői ösztönéletem és tudatosságom egyre korszerűtlenebb*”, de ugyanakkor ezt vallja: „*arról még nem mondtam le, hogy bár egyetlen mondatom, bár egyetlen valakit át ne segíthessen a huszonegyedikből a huszonkettedik századba*.” A választott rév talán legintenzívebben éppen a helykeresést aktivizálja ebben a lírában. A szülőföld, (a tágabban értelmezett) Erdély, meghatározó személyiségeivel, szellemiségével és városaival, felidézhető történeteivel elevenebben része a verseknek, mint bármikor korábban. Csak címben négyszer fordul elő Szatmár neve, de ugyanilyen kiemelt helyzetben találkozunk Segesvárral, Araddal, Dévával, Szalontával vagy Brassóval. „Egyeneseket húz” tehát a vers a különböző helyszínek között, és „*úgy remegnek a távolságok / mint az emlékezet / mikor nem találja / két pont között / mi a legrövidebb*”. Aki beszél, hajléktalan, s imája: „*e táj testét nem ismeri – / vetkezteti, de csókja nincsen / – segíts feledni, Istenem!*” Egyúttal a lelkeség, vallásosság mélyebb dimenziót nyer olyan versekben, mint *Ha majd elindulok feléd, Uram, Könyörgés, Esti ima* – de a többi szöveg alaphangja is hitteli. Összefügg ez a visszatekintő-számadó tendenciával is, melynek szerves részeként a magyar kultúra féltése is felerősödik (22 *metafora – a magyar kultúráról, Számadó tanúvallomás, A magyar turulmadár*). Nagyon vonzó jellemzője ezeknek a költeményeknek, hogy nem didaktikusak, s főként nem sztereotípiákat ismételgetnek. Személyes ügy itt a magyar sors, a költészet megfogalmazása, (át)értékelése, mely néha szentenciózus, mégis lényegbeli igazságokat eredményez: „*ha költő vagy – / Isten készen talál / s Ő dönt Felőled / nem a halál*”.

Olyan költői összegzés ez a könyv, melyen meglátszik: szerzője jó lelkiismerettel foghat majd legújabb versei kötetbe rendezésébe is. Mert eddigi pályáját volt ereje, tartása úgy áttekinteni, hogy valóban képet, alakulástörténetet adjon olvasói kezébe. Legszebb versek többször szűrt gyűjteménye, esetleg jól megszövegezett önfényezés helyett. Életszerű gyűjteményt, a szó leghitelesebb, de ugyanakkor legtöbb értelmében is. Hiába figyelmeztet a kötet címadó verse: Banner Zoltánnak méltósággal sikerült hátranézni.

Felszabadult költészet, a kísérletezés nyitottságával

Lövétei Lázár László: *Zöld. 12 ecloga*. Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár – Fiala Írók Szövetsége, Budapest, 2011.

Provokáció ez a könyv, bárki bármit is mondjon. Méghozzá több síkú és rétegű, fufanggal kifundált cselszövés; kész nyomozómunkát igényel szálainak szétbontása. A provokátor maga egy huszonegyedik századba szakadt Pán, akinek már szépirodalmi előéletében (*Árkádia-féle. Válogatott és új versek*, 2009) is találhatunk olyan jelzéseket, amelyek az ekloga felé kövezték az útját. És minden kétséget kizáróan: Árkádiából származik. Még ha, szintén a félrevezetés kedvéért, szerzőként jelölve, Lövétei Lázár László névre is hallgat.

A *Két szék között* (2005) „halálversei” utáni közvetlen megszólalásról a válogatott és új versek utolsó ciklusában alkothattunk képet. A versformák újrakezdő változatossága, végül a látszólagos pásztorköltészetnél való megállapodás mintha egy járható út megtalálásának folyamatába avatna. Öt ekloga jelöli meg ott az irányvonalat, amely ezúttal a *Zöld*-be vezetett.

Egészen a felszínen, a versek első megszólalásaiból arra következtethetnénk, hogy a kihívás mindössze abból áll, hogy az ókori bukolikus költészetet mai tartalommal, szlenges beütésekkel hogyan képes fogyasztani az olvasó. De csakhamar felfeslenek az újabb rétegek is: a hagyományos szereplők (Pásztor, Halász) mellé egészen meglepő társalgó partnerek érkeznek (Obeliszka, Laptop), s a Költő önironikusan naiv okoskodásai is bonyolult hivatkozási hálóbá illeszkednek. Nem pusztán a versek szövevényéből kibontható, tág utalásrendszerrel van itt szó, hanem az eleve mottóként kínált számos idézet kapcsolódásairól is. Mert Horatius, Vergilius, Dante, Csokonai vagy Hölderlin vendégszövegei feladványként állnak az egyes eklogák előtt – szerepük nem egyszerűen ötletadó vagy hangulatteremtő. (Több esetben ajánlható eredeti szöveggörnyezetükben való visszakeresésük.) Az idegen szövegrészletek mozgatásának csúcsa az utószó helyetti *Vendég-ecloga*, melynek mind a húsz sora egy-egy lábjegyzetben pontosan jelölt idézet. Ugyanakkor a szövegek néhol váratlan, néhol már-már fergeteges humora, vulgaritása mögött jól láthatóak a szerző számára érvényes tájköltészet sajátos jegyei is. Az olvasói gyanakvó éberség tehát folyamatosan fenntartott: ha éppen nem az intertextualitás

valamely groteszk megnyilvánulását kell tetten érnie vagy felülvizsgálnia, akkor legalább arra bizonyosan figyelnie kell, hogy az aktuálisan olvasott részletet mennyire szükséges komolyan venni.

Tudatosan, évek óta készülő versfüzér a *Zöld*. 2008-ban, a *Helikon* című folyóiratban nyilatkozta Lövetei Lázár Demeter Zsuzsának, hogy: „Az a könyv – reményeim szerint – teljesen más lesz, mint a korábbiak: afféle »zöld«, természetközeli kötetet szeretnék írni (...)”. A versek meglehetősen pontos datálásainak köszönhetően az is tudható, hogy e kijelentés nem volt megalapozatlan: legalább négy darabja készen volt már (s ezek később, új versek gyanánt bekerültek az említett *Árkádia-féle* című kötetbe is). A megjelenés után, 2011-ben, a Méhes György-nagydíj apropóján készült *Krónika*-beszélgetésben már igen frappánsan összegzi is az alapgondolatot: „adott egy naiv, idealista költő, aki a könyvtárban elolvasott egy rakás pásztori költeményt, plusz annyira megfertőződött korunk trendi ideológiájával, a zöld mozgalommal, hogy rögtön feljogosítva érzi magát arra, hogy elmagyarazza a hatvan éve a földből és a földnek élő pásztornak, hogyan kéne pásztorzkodni.” És valóban, a teljes könyv olvasása után egyértelműen az érezhető, hogy a lassan kiüresedő, sztereotipizálódó „zöld” -nek sikerül levetkőznie irányzat-voltát, és visszatalálnia eredeti jelentéséhez. Nagy irodalmi kalandok árán.

A gúnyos humor jó példajaként, íme, a nárcisz-nyílás idején megriadt pásztor szavai: „Nyílik a drága virág; jól meggyújtotta a dolgom: / láttam, ahogy jöttél a bozótban, s úgy megijedtem – / azt hittem, hogy a tévések jönnek, vagy a Greenpeace!” (11.) De a paradox tréfálkozás remek pillanata az is, amikor a Laptop fakad ki gazdájának: „Mért kínoz még itt, a fenyőfa tövében is engem? / Nem hiszem el, hogy unatkozol: annyi csodálnivaló van / errefelé: fű, gomba, bogár, mélyzöld mohaszőnyeg...” (31.) Nyilván nem csupán a zöld-téma kapcsán üti fel a felét a komikum, melynek minden alfajával remekül bánik a szerző.

Lövetei legtöbb darabjában formailag az ekloga eredeti (ókori) dialogikus formájához nyúl vissza. Akárcsak az *Eclogák* megírása idején hasonló korú Vergilius, ő is ragaszkodik a tízes szerkezethez. Igaz, a huszonegyedik századi költő keretezi is darabjait: *Nulladik eclogával* indít (*Előszó helyett*), és *Vendég-eclogával* zár (*Utószó helyett*). Ugyanakkor tartalmilag-nyelvi mai hangon szólal meg – s az aktualitásba beleértendő az argó természetes használata, helyenként a fogalmazás szándékolt lezsersége is. Ebbe a nyelvi komikumba még beépül a káromkodás hexameteres kivitelezése, egyéb közönségesnek látszó elemekkel, poénokkal együtt. A *Negyedik ecloga*

legalább háromszorosan távolított szerelmi elbeszélése bővelkedik az ilyenekben: „Tegnapelőtt már két hete múlt, hogy az ágyam üres lett! Nincs többé, aki elvigye majd az üszőt a bikához...” (23.), „Ó, én marha, miért is nem mentem remetének? / Pár nap után jobb lábbal kellett volna kirúgni”, „s mennyit nyeltem azért, hogy már húszéves a Fordom”, „Még ha csinos kislány lett volna, de annyira csúf, hogy / egy komolyabb ló nem venné el tőle a cukrot...”. A közönségtalálkozókon nagy sikert arató darab, humora mellett, megható líraiságnak sem találtatik híjával.

Egyébként a hexameteres, daktilikus sorokon kívül hangsúlyos verselésre is találunk példát. A *Kilencedik ecloga* felező tizenkettesei már a vers elején közlik, hogy itt „daktilus-lábakon nem ugrál a kecske”, s a hat szakaszos, melankolikus költemény meggyőző: érdemes volt megszakítani az időmértékes ritmust. „Aztán elnémul a betűk tarka nyája - / bár a nyomtatott Ő mintha rám vigyázna: / papíron heverve, félig-meddig ébren / várja, hogy a gazda végre visszatérjen.” (43.) Az istenes utalások talán ebben az eklogában a legnyilvánvalóbbak, bár korábban is hangzott mély hitű figyelmeztetés a Pásztor részéről: „Egy dolgot tudok: azt, hogy az Isten tett ide minket, / s eljön majd az idő, amikor kifizetjük a számlát.” (17.)

A kiadvány fizikai valóságában is figyelemre méltó. Lestyán Csaba illusztrációi szervesen, kiegészítő jelleggel illeszkednek a szövegekhez; Szentes Zágon – egyedi értelmezésben – a borítón is felhasználta az egyik darabot. A cím „ipari zöld”-jében a természettől való távolodottságot, műviséget sejtethetjük.

Szellemesen provokatív versek, illetve gyakran csupán sorok, szabad szájú gúny és székelyes fordulatok merész változtatása teszi próbára a könyv egészében az olvasót. Felszabadult költészet ez, a minimalizmus magabiztosságával. És annak tudatosításával, hogy a vers, több kötetten túl is, akkor életteli, ha megmarad a játék, a kísérletezés, intellektuális provokáció nyitottságában.

Többszörös teremtés

Márton László: Kényszerű szabadulás (Testvériség). Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001.

A mű *történetnek* definiálja magát, s nagyon erős önmeghatározó/-értelmező törekvést árul el az első bekezdés: kulcsszavak foglalják össze azt (hagyományos és épp ezért meghökkentő módon), hogy „miről szól” a regény. Azonban ezek a – valóban rendkívül tömör – kiemelések, amelyek a történetet kívánják összegezni, számos hasonló jellegű írásra vonatkoztathatóak; s az iniciálás valódi szándékát/komolyságát illetően komoly gyanakvásra adnak okot. Így történhet meg, hogy a mű ún. foglalatának (ez máskülönben a fülszöveg is) előrejelzése, körülhatárolása inkább arról szól, hogy miről *nem* kíván beszélni a továbbiakban.

Márton László szövege igen jelentékeny és termékeny belátásokon alapul, s ugyanakkor a befogadás retrospektív struktúrájára apellál. Kiemelve akár a megíródás korának történelmi és irodalmi kontextusából – mintegy pillanatképként kezelve – sem pusztán a történelmi regény bevett fogalmának elmozdíthatóságát jelzi, hanem összegzi a műfaj átalakulásának tanulságait is.

Az ilyen jellegű munkák mint a maguk nemében hiteles opusok elfogadtatása a tét, s a történetek újradolgozhatósága kínál lehetőséget ennek elérésére. Dekadensnek is nevezhető az az attitűd, amellyel a 21. századi történelmi regény írója lemond a nagy eseményekről és grandiózus megformálhatóságukról, szétbontja a tulajdonképpeni csomókat szálakra – és végül a mű identitását is szavazás tárgyává teszi. Vagy éppen ellenkezőleg: mindezeket összegzésként kell hogy kezelje – annak a tudatnak a lecsapódásaként, hogy ahhoz, hogy irodalomként működjön a szöveg, lehetetlen saját gyengeségeink leleplezése nélkül *igazságokat* beszélni el. S kiderül: nem feltétlenül veszteséges ez a belátás. A történelmi téma megközelíthető, azonban csupán a kérdés oldaláról, vagy pedig éppen a szentenciák felől – ez utóbbi esetben, természetesen, iróniával.

Márton László korrektségére vall, hogy nem akarja történelmi regényként eladni kötetét olyan olvasóknak, akik kanonizált formákon edződtek. Műfajmegjelöléssel nem találkozhatni a könyv más részein sem; a kötet gerincén található egy uralás arra, hogy ez a *Testvériség* alcímmel jelzett mű egy nagyobb egész kezdete (I. rész).

Annál is inkább termékeny a Nagy Történet megírhatatlanságának a belátása, hogy Márton elismeri: nem a kezdettől a dicső kifejeletig való, egyenletesen megbízható meséléssel kell befogadó-közeibe hozni a történelmet. S mégis történetet ír le, még hozzá az elejétől kezdve, s a záradék is lehet vége a műnek. Csak éppen a pozíció

változott meg: Károlyi Sándor életének mozzanatai (történelmi szerepét tekintve) viszonylag esetleges ponton indulnak, a történetmondás egyszerűen megkezdődik a bevezető – többszörösen öszszetett – mondat után.

Károlyi Sándor Szatmár vármegyei főispán „életregénye” még csak nem is elhíresült politikai attitűdváltásáról szól. Legalábbis nem az elbeszélte történésfolyam. Mégis felemlítendő része ez a műnek; valamiért folyton visszakapcsol erre a jellemváltozásra a történetmondás. Úgy kerül bele a későbbi kuruc Károlyi a legkésőbb 1698-ban befejeződő regénybe, mint hiteles hős; előretalások vezetnek ki ilyenformán az éppen adott történetből. E tény jelentékeny voltát bizonyítja, hogy a második oldalon helyet kap egy nem kevés éllel leírt közbevetés („A Bécs környékét lángba borító kurucok vezére történetesen ugyanaz a Károlyi Sándor lesz, aki most, egyéb céljai mellett, azért érkezett ide, hogy számot adjon az uralkodó iránti rendíthetetlen hűségéről; ám ezt csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg.”)¹ A bécsi látogatás idejére datálódik a változás kezdete, ám ez csak igen árnyaltan jelzett: Károlyit magyaros külsejének veszélyeire figyelmeztetik, s még a bajszát is lenyírják. Ekkor kerül egy pillanatra szembe ellenszenves tükörképével (!).² A probléma kezelése itt még kényes; undor és rémület látszik az arcon, s Károlyi nevetségesnek találja képmezését. Az egyenletes elosztást s annak kivételes funkcióját bizonyítja, hogy a könyv vége felé ismét felbukkan a motívum: Kollonich bíboros megalázza az „alkalmatlankodó” főispánt azzal, hogy nem hajlandó fogadni őt. Károlyi reakciója tudattalan, s ekként félelmetes intenzitásában³. Márton nyitva hagyja az alak körül felmerülő kérdéseket, s egyúttal továbbgondolási perspektívákat teremt.

Leginkább azonban akkor kínál alternatívákat, amikor saját módszeréről beszél. Az egyik résztörténet változata lehet ilyen módon egy 130 évvel ezelőtti levéltáros esetleges leírása Károlyi István utolsó napjairól. Az elbeszélői szerep minden veszély nélküli voltát idézi nosztalgikusan Márton⁴. Írói elveiről is ebben a fejezetben tudunk meg részleteket azáltal, hogy elmondja: egy 19. századi elbeszélő hogyan írta volna meg a jelen történetet. Elmondva ezzel, hogy miként *nem teszi ő* – jó humorral –, kritikát is ír, kitérve a stílusra és a hős-kreálásra. És ebben a kitalált történetben folytatja tulajdonképpen a saját regényét. Gesztusát meg is indokolja: „... a magunk nézőpontjából nem tudjuk megmutatni Károlyi István haditetteit.”⁵ S mivel a Zentára való átvonulás nem írható meg, következik így *Egy megíratlan fejezet*. Az adott részlet ilyenképpen fikcionált közegében vihető tovább a változat ötlete. Az alternatíva nem felvetődik, hanem az *adott* részévé lesz (a 130 évvel ezelőtt meg nem írt regény). A mű önmaga variánsává válik, s a hagyományos történelmi regény ilyen módon való megjelenése groteszk módon

kontrasztolja a szöveget. Ebben a kontextusban aztán sor kerül a helytállás-mítosz neveltségessé tételére, s ezzel párhuzamosan Kártigám⁶ „kitalálásának” megvallására. De a történelmi téma megragadhatóságának lehetősége is ugyanebben a fejezetben vetődik fel a legplasztikusabb módon⁷.

A kerettörténet szempontjából is különösen fontos záradék előtt, az események mozaikszerű összerakása közben, még egyszer visszatér az alternatíva-kérdés: a *Jó pogányból rossz keresztény lesz* szövegrészlethez akár más cím is rendelhető lenne. Ugyanakkor a német-ellenesség egy előrehaladottabb fázisát is jelzi,⁸ amikor Károlyi a pócsi szűz Mária előtt keresztet vet.

Az utolsó fejezetben épülnek egymásba a variánsok, s válnak egyetlen koherens eseménysorozat részévé; az alaptörténet napban mérhető ideje is itt fejeződik be. Károlyi Bécsbe utazásának célja – hogy megtalálja tizenegy éve halottnak hitt bátyját – áttevődik egy teljesen más értékkezőbe, s ilyenformán kimozdul a történet is eredeti világából. Kollonich értekezésébe kerül bele a Kártigám-történet mint *mű* (Menander tollából), s az elbeszélői hang is átváltozik a bíboros beszédévé. (Szerkezetileg hasonló az a filmrendezői megoldás, amikor a *Megíratlan fejezet* végén a víz felé hajló Dietz átváltozik Károlyi Istvánná, s a főszereplő valósággal kilovagol a történetrészből.)

Kollonich Károlyit kioktató szavai teszik világossá a Kártigám-történettel való lényegi összefüggést. Alaptétel így, hogy „minél több regényt olvasunk, annál többet hagyunk olvasatlanul”. Továbbá: „Története csak annak van, aki méltó rá, vagy aki megérdemelte.” Ezen irodalmi mű teremtett világa még nincs megírva, tehát végigolvasva sem lehet: az Ahmed-Kartigám történet csak addig folytatódhat, ameddig a feltételezett alkotásban megírva van. A szereplők is pusztán olvasói a regénynek. A bíboros úgy mondja el a saját történet részleteit, hogy a teremtett világéba iktatja⁹. Felmerül a hazudás mint igaz történetek kreálásának módozata, s ugyanakkor egyértelmű utalás történik arra, hogy a fiktív (?) mű szerzője is maga a bíboros, ő a történetek irányítója, aki – kiszakítva értékes délelőtti óráiból egy-egy negyedét – megírja a szereplők várható jövőjét. Az eszmefuttatás lendületes-patetikus voltát hangsúlyozza meglehetősen iróniával Károlyi reakciója, aki mindeközben békésen elszenderül. Nem menekülhet azonban a főpap által megalkotott világból; a kitalálás mint valóság válik érvényessé.¹⁰ Ebben az értelemben nincs jelentősége annak sem, hogy a folyosón kibe botlik bele Károlyi Sándor. Azaz tulajdonképpen – ugyancsak ebben a paradigmában maradván – bizonyosság, hogy az illető „Károlyi István, senki más”. Mi több, a főispán el is fogadja testvérének az idegent (a valódira amúgy sem emlékszik).

Visszatérve egy utalás erejéig a bevezetésben megírt foglalatára a műnek: ebből a perspektívából teljességgel értelmét veszíti az ígéretek számonkérésének mozzanata. A mű előljáróban való összegzése annak a megoldásnak a része, amely a történelmi regényt mint jelenlevőt idézi saját szövegébe, az alternatívák felé nyitva az árnyalás szándékával. A történet abbahagyása vagy folytatása feltételhez kötött, akárcsak Károlyi Sándor menekülése Bécs városából – vagy a saját regényéből akár (amelynek immár Isten tudja, ki a szerzője).

A történetek kreatív összeolvasása vagy esetleges kitalálása – egyéni értelemadással – viszont elmaradhatatlan résztörténete a befogadó kényszerű szabadulásának a mű többszörösen teremtett világából.

1. Márton László: Kényszerű szabadulás (Testvériség). Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001, p. 6.
2. I. m. 29. „...mintha egy idegen ember készült volna levedleni addigi küllemét.”
3. I. m. 152. „Hanem ezt egyszer még nagyon, de nagyon meg fogják keserülni! Nemigen tudott volna számot adni róla, mit is fognak megkeserülni és kicsodák; ennél sokkal fontosabb volt, hogy majd egyszer, és hogy: nagyon, de nagyon.”
4. I. m. 48. „Okoskodásait és következtetéseit hősei kimondott vagy leírt szavaiba mint a bizonyosság földig érő köntösébe burkolhatta volna. Saját arcát elrejtette volna a hiteles tényektől, tehát a sárgult papíron feketéllő szavakból kirajzolódó régi arcvonások mögé; azóta már az ő elrejtett arcát is régi arcnak tekintenénk.”
5. I. m. 61.
6. Vö. Mészáros Ignác (1727–1800) 1772-ben megjelent regényfordítása a *Kártigám (Buda várának visszavételekor a keresztények fogságába esett egy Kártigám nevű török kisasszonynak ritka, és emlékezetes történeti)*. Németből magyarított és a maga korában hosszú ideig népszerű mű. Ugyanebben a történetben jelenik meg a Mártonnál is szereplő Andró gróf figurája például.
7. I. m. 64. „Úgy kell tudomást vennünk észleléseink és vélekedéseink mindenkori tárgyáról, ahogy a huszadik századi utas pillantja meg a látnivalókat a vonat vagy a busz ablakán keresztül: egy tört másodpercre nagyon közel kerülhet hozzájuk, de nincs módja elvegyülni közöttük.”
8. I. m. 153. „(német ruhát viselt, amit legszívesebben letépett volna magáról, és beletaposott volna az utca közepén csordogáló trágyalébe)”
9. Vö. Jorge Luís Borges: Ember a küszöbön.
10. M. L., i. m. 194. „Nem arról van szó, hogy egyik vagy másik regényből okulhatnánk (...), hanem arról, hogy maga az uralom, a politika művészete is mindinkább regényessé válik.”

IRODALOM ÉS KÖZÖNSÉGE A XVIII. SZÁZADBAN. VERESTÓI GYÖRGY MUNKÁSSÁGA

Részletek a doktori disszertációból. A mű a Gondolat kiadó gondozásában jelent meg, 2013-ban.

Az orációk asszonyképe

A 18. századi nők, asszonyok szerepe a hivatalos társadalmi-politikai életben – az iskolázottság nagyon korlátolt volta miatt is – meglehetősen csekélynek tekinthető. Magyar nyelvű könyves kultúránk fejlődésének vizsgálatakor derül(t) ki, hogy tevékenységük mégis mennyire meghatározó: a magyar nyelvű irodalom iránti érdeklődésük, könyvgyűjtői szenvedélyük, és az, hogy fiatal diákokat, tudósokat támogattak, nagyban elősegítette az anyanyelvű műveltség szélesebb körben való terjedését.

A korszak meghatározó férfi alakjairól nagyon sok adatot közöl a (művelődés)történeti szakirodalom; a nőkérdés, asszonyi szerepek részletesebb vizsgálata viszont egészen a legutóbbi évtizedekig váratott magára. 2004 februárjában az ELTE Művelődéstörténeti Tanszéke a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen konferenciát is szervezett *Nők világa. Nőkép és női szerepek a 17–19. századi Magyarországon* címmel. A halotti beszédek vizsgáló kutatások köréből három munkát emelnék itt ki: Nagy Zsófia Borbála *Asszonyok „árnyék képe”*. *Nőkérdés a 18–19. századi halotti beszédekben* című, Irodalomtörténetben megjelent tanulmányát¹, a Bellághné Nagy Rózsa kutatásait összegző szöveget a „jó és bölcs asszony”²-ről, valamint Egyed Emese gróf Teleki Lászlóné széki Teleki Mária emlékezetére kiadott gyászkönyvet vizsgáló kutatómunkájának eredményét³, melyet az Erdélyi Múzeum-ban adott közre 2002-ben.

A *Holtakkal való barátság* című gyűjteményes kötet halotti orációinak nemekre való megoszlása így néz ki: 28 halottból 13, tehát csaknem a fele nő (legfiatalabb közülük a 1,5 évesen elhunyt Kemény Kata kisasszony, legidősebb Beszprényi Ferentzné Havasali Sára

¹ NAGY Zsófia Borbála *Asszonyok „árnyék képe”*. *Nőkérdés a 18 – 19. századi halotti beszédekben*. *Irodalomtörténet*, Új folyam, 32., 1. szám, p. 23–42.

² BELLÁGHNÉ NAGY Rózsa : A „jó és bölcs asszony” a 18. századi halotti beszédekben. In. *Erdélyi Múzeum*, 2006, 68. kötet, 3–4. füzet, p. 94–106.

³ EGYED Emese

A gyászkönyv mint az életrajz kiegészítése. *Erdélyi Múzeum*, 64. kötet, 3 – 4. füzet, 2002, p. 84–98.

tekintetes asszony, aki életének 64. évében halt meg). Következésképp ez az arány meghaladja a korban szokásos átlagot⁴.

A gyűjtemény beszédeinek nőképe eddig az elhunytak nemére is kiterő részben került szóba, főként a téma és az elhunyt személyiségének össze nem függései kapcsán. Németh S. Katalin úgy ítélte meg, hogy a természettudományos ismeretek terjesztése azért kapott nagyobb teret a női halottak feletti beszédekben, mert a hagyományos női szerepről nem lehetett volna önisméltás nélkül írni. És valóban, a túlnyomó részt tudományos jellegű beszédek, nagy számban nemesasszonyok gyászszertartásain hangoztak el. Legszembetűnőbb mindezek között a Lázár Anna feletti szónoklat⁵, amely több oldalon keresztül (175–178) táblázatszerű listázásban tartalmazza, Cassinus felosztásában, „*a' Napnak e' Földtől való Nagyobb, Közép-szerű, és Kissebb Távol-Lételeiket*”⁶, sőt további hosszas eszme-futtatás keretein belül ezeknek az értelmezését is. A Verestói-orációkból felsejlő asszonykép kapcsán Németh S. Katalin és Bellághné Nagy Rózsa is a Teleki Judith felett mondott beszédet emeli ki, amely címében is utal központi témájára: „*Mellyben NÉHAI MÉLTÓSÁGOS GRÓF SZÉKI TELEKI JUDITH Asszony ö Nagysága felett, A' JO ASZSZONYOK Kik légyenek, ki-beszéltetett*”⁷. Az asszonyi szerepről és az azzal szemben támasztott elvárás(ok)ról valóban nincs Verestóinak más, ennyire árnyalt képet adó szövege; mégis a többi oráció egy-egy kitérője is jelentős adalékként szolgálhat egy általánosabb, kimunkáltabb nő-jellemzés megalkotásához.

1731-ben tartja Verestói első világi szónoklatát⁸ női halott, Beszprényi Ferentzné Havasali Sára tekintetes asszony felett. Ez a beszéd a Teleki Judith-féle szöveg előtt született, s noha alapvetően az értekező-ismeretterjesztő vonulatba illeszthető be, egy rövid része a halott asszony kiemelt tulajdonságait dicséri: „*Ha keressük a kegyességet, szelidséget, alázatosságot, szemérmességet, emberséget, alami'snaskodást, buzgó könyörgésekben való gyönyörködést: mind ezeket néhai jó Asszonyomban, mint egy atzél-tükörben, világosan meg-láthatjuk. Az ilyen Asszonyi-állat bizony drágább a' kárbunkulusnál; és méltó, hogy meg-dítsértessék a' kapukban, és hogy a' földnek utolsó határiból is felkerestessék.*”⁹ A beszédek egymásutániségát véve alapul ez az

⁴ „A temetési beszédek többsége férfiakról szól, de vannak asszonyok felett elmondottak is.” BELLÁGHNÉ, i. m., p. 94.

⁵ VERESTÓI (1783), i. m., HETEDIK ORATIO. Mellyben Néh. MÉLTÓSÁGOS L. BÚRONISSA LÁZÁR ANNA Asszony, ö Nagysága felett, AZ ÉGNEK UTJA ki-beszéltetett. Kentelkén, 1735-dik Eszt. Juliusnak 17-dik Napján., p. 170–211.

⁶ VERESTÓI (1783), i. m., HETEDIK ORATIO..., p. 175.

⁷ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 927.

⁸ Az eddigi fellelhető beszédek alapján.

⁹ VERESTÓI (1783), i. m., HARMADIK ORATIO NÉHAI TEKINTETES ÉS NEMZETES HAVASALI SÁRA ASZSZONY felett. Mellyben Az Emberi Testről való igaz PHYSIOGNOMIA ki-beszéltetett. Mondatott Kolo'sv. 1731. Eszt. Martiusnak 14-dik Napj., p. 67–68.

összegzés lesz majd a Teleki Judith búcsúztatásának alap gondolata is; az itt felsorolt női értékek részletesebb kibontására ott fog vállalkozni az orátor.

A már említett, Lázár Anna bárónő feletti beszéd is hasonló értékrendet képvisel. A csillagászati adatok tömkelegének közreadása mellett szemmel láthatóan elenyésző az a rész, amelyben Verestói a bárónő emberi-asszonyi érdemeit méltatja. (Még hivatkozik is az „*Időnek keskeny hatáira*”¹⁰, melyek miatt csupán röviden ejtethet szót a témáról.) A szemérmesség, kegyesség, vallási buzgóság mellett új, hangsúlyozott elemként kerül be a tűrés, szenvedés képze: „*E’ Virtusoknak Laistromokba irom én az ő felette igen nagy és épen Asszonyi rend felett való Bátor Állhatatosságát: melly által akármelly reá tóduló Szomorúságnak nehéz súlyát felemelt fővel viselte, és két Esztendőig tartó Betegségét-is mind végig erős Lélekkel szenvedte.*”¹¹ A szónok által alapértékeként kezelt szemérmesség, alázat, szelídség általában megjelenik a női halottak méltatásában, de figyelemre méltó, hogy mindig előtérbe kerül valamely egyedi tulajdonság is. Ezekből (és esetenként ezek elhallgatásából), ha vázlatosan is, kirajzolódnak egyéni, sajátos arculatok is. Váradi Kristinánál például az ékes termet, okosság, jó anyaság és gazdasszonyosság érdemei járulnak a szemérmes asszony képéhez. A bárónő dicséretét itt a hízélgés vádjának háritásával kezdi Verestói – minden bizonnyal üzenetként a közönség részéről érkező kritikákra: „*De én, hogy hízélgéssel ne vádoltassam, nem szóllok és nem mondok semmit egyebet, hanem csak a’ mit már ti-is régen ennek előtte meg gondoltatok, és sokszor ki-is beszélletetek e’ Néhai Méltóságos Baronissa Asszonyról. Vallyon nem sokszor mondottátok-é, hogy e’ Néhai Baroniss Asszonyba az ékes termet mellett fényes Nap módjára tündöklött a meszsze néző Böltsesség és Okosság, a’ tiszta Élet és Szemérmesség, a’ hitel felett való szorgalmatosság és jó Gazda-Asszonyosság, kiváltképen pedig az a’ nagy hüségés Szeretet, mellyel viseltetik vala Méltóságos Uri Férjéhez és kedves Gyermekéhez?*”¹² Kérdéses, hogy mennyire egységes szempontrendszer szerint ítélte meg a szónok az egyes asszonyokat, és vajon a bizonyos érdemek egyik helyen való megnevezése a másik helyen az elhallgatást jelenti-e.

Még a Teleki Judith fölött mondott oráció összegző jellegű asszonyképének vizsgálata előtt kiemelnék két olyan esetet is, ahol férfiak viszonylatában látjuk az asszonyokat. A Vitéz György gyászszertartására írott beszéd egy helyén az amazonok kapcsán

¹⁰ „Hogy pedig sokat mondják, és e’ Néhai Mélt. Uri ASSZONYNAK EGÉSZ Dicséretit ki-beszéljem, azt e’ Halotti Tisztesség-tételhez mérsékeltetett rövid *Időnek keskeny határai épen nem engedik.*” VERESTÓI (1783), i. m., HETEDIK ORATIO..., p. 199.

¹¹ VERESTÓI (1783), i. m., HETEDIK ORATIO..., p. 199.

¹² VERESTÓI (1783), i. m., TIZEN-HATODIK ORATIO..., p. 573–574.

idézi Verestói azt a vélekedést, miszerint a nőknek nem való a harc, „hanem inkább a' gu'saly mellett üljenek”. Azt bizonyítja a beszéd, hogy a vitézségnek mindenekelőtt lelki értelműnek kell lennie, és ilyenformán nemre való tekintet nélkül szükséges megvalósulnia. Az „Aszszonyok ditséretére” latin verset is idéz, amelyet lefordít, sőt ki is egészít saját szavaival:

*„Pulcrius in toto DEUS Optimus ordine rerum
Plasmate Femineo non fabricavit opus.*

Melly Versnek summája és értelme ez: Szébb teremtett-állatja nints az Istennek mint a' Szép Aszszony; de úgy, a' mellyet már az el-mondott Vershez hozzá kell ragasztanunk, ha a' szépség mellett Kegyesség-is vagyon.”¹³ (Úgy tűnik, ebben az időszakban különösen foglalkoztatta az asszonykép Verestóit –, s még ugyanebben az évben (1733) meg is írja Teleki Judith végtisztességére a témáról való summás véleményét.)

Másik példája a férfiakkal való összehasonlításnak az Alvintzi Kristina feletti „tündéres” oráció. A szónok nyíltan kimondja, hogy az úrasszony elvesztését „sok időig” meg fogja sínyleni a ház, s a férjet (nem is túlságosan) rejtetten elmarasztaló sorok meg is magyarázzák ennek az okát: *„Igazat mondok, és nem hazudok, Tekintetes jó Uram, hogy kedves ALVINTZI KRISTINÁd, nem tsak Gazda-Aszszony, hanem épen Gazda vala Uri Házadban, és óh! melly igen sokszor Uri Házadnak elő forduló bajait, minek-előtte meg-tudnád, böltsen el-igazitja vala; mégis mindaz-által e' nagy Gazda-Aszszony, avagy inkább e' nagy Gazda, Tégedet tart vala Fő Gazdának Uri Házadban.”¹⁴*

A Teleki Judith fölött mondott beszéd vissza-és előremenőleg summája Verestói asszonyokról alkotott képének. A 36 (nyolcadrét) oldalra terjedő oráció jelentős része a jó asszony eszményképét mintázza meg – tulajdonképpen csak a kötelező genealógia kivételével. Bellághné Nagy Rózsa, említett tanulmányában, *A jó és bölcs asszony mint feleség* című alfejezetben szól a Teleki Judith-orációról, s ezen belül is a *csendes természetet* emeli ki, mint jellemző tulajdonságot. Rövid bemutatójában frappánsan foglalja össze a tragikus sorsú grófnő életútját¹⁵.

¹³ VERESTÓI (1783), i. m., HATODIK ORATIO..., p. 132.

¹⁴ VERESTÓI (1783), i. m., ÖTÖDIK ORATIO..., p. 120.

¹⁵ „17 gyermekük született, ebből 16 kicsi korban meghalt, egy leányuk, Éva pedig fiatalasszonyként gyermekeivel, tehát Teleki Judit unokáival együtt. Élő leszármazott Teleki Judit és Pongráz Nagymihályi János házasságából nem maradt. Özvegyen, bánatosan, szívében sok keserőséggel visszajött Erdélybe rokonai közé, ahol a népes Teleki családban már csak egy élő testvére volt a tizenháromból: Teleki Sándor. Nem sokkal visszajövetele után 1733-ban meghalt 59 éves korában. Ez magas kort jelentett abban az időben.” BELLÁGHNÉ NAGY, i. m., 98.

Verestói szerkezetileg nem osztja külön részekre a „jó asszony”-ság szerepeinek tárgyalását: vegyesen esik szó a gazdasszonyi, anyai érdemeikről, a feleség kötelező tulajdonságairól. A szöveg jórészt általánosságban fogalmazza meg az alapelveket.

A jó és rossz fogalmainak megkülönböztetése, felosztása után egyértelműsíti ez az értékrend, hogy mind a természeti, mind a „távól való jó” csak úgy érvényesülhet az asszonyban, ha mindennek alapja a jó erkölcs. A külső szépsége, az okosság és az anyagi jómód mind értékét veszíti ugyanis, ha ez hiányzik: *„mert ott lehet a’ szép termet, ott lehet az éles elme, és ott lehet a’ gazdagság-is, de mi haszna, ha az ilyen szép termetü, éles elméjü, és nagy gazdagságú Asszonyban belől vagy on a’ rosta módjára lyukas Lelki-esméret, mellyben a’ Jó Erkölcöknek leg-kisobbik tsejkek-is meg nem maradhat.”*¹⁶ Rangsorolja tehát a jó tulajdonságokat a szónok, (pl. *„meg nem engedhetem, hogy a’ JO ASZSZONYOKNAK Virtusaik között az éles elme elől kotsiskodjék”*¹⁷), mely szerint mindennek felett a jó erkölcs áll, és ezután egyenrangú jellemzőként következnek a többi erények. (Ide sorolja a jólétet is Verestói: *„ha már előre meg-vaygon a Jó Erkölcök örömmel helyt adok a’ gazdagságnak-is; mert akárki mit beszéljen, de bizony csak jól esik, mikor vagy on mit aprítani a téjben.”*¹⁸)

A jó erkölcs megnyilatkozásaként főként a szemérmességet (*pudica*)¹⁹ várja el a jó asszonytól a szónok. Petronius Arbitert parafrázálja, amikor egyenesen alapvető jellemvonásként beszél erről: *„Tolle Pudicitiam, et tolles omnia; Töröld-ki a’ JO ASZSZONYból a’ Szemérmességet, és így magát-is el-töröld a’ JO ASZSZONYt.”*²⁰ Elutasítja azon vádakat, miszerint a szemérmesség csupán bátortalanság, félnétség vagy gyermeki tulajdonság lenne, sőt minden további fontos erénynek mértékéül állítja. „Szülőanyja” lesz így a szelídségnek, alázatosságnak és engedelmességnek – de főképpen a Verestói által nagyon hangsúlyosan kiemelt „Tsendes Természet”²¹-nek. Azért tartja fontosnak a hallgatást, *„mert nem az ékesen szóló, a’ ki sokat szól: hanem az, a’ ki illendő dolgokat, és okosan*

¹⁶ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 934–935.

¹⁷ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 935.

¹⁸ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 935–936.

¹⁹ Ellentétben az öt latin p betűs erényt felsorakoztató verssel:

*„Quae tibi ducenda est, habeat P quinque, Puella;
Sit Pia, sit Prudens, Pulcra, Pudica, Potens.”*

VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 937.

²⁰ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 938.

²¹ *„Ama’ magas és szintén az Égnek szomszédságáig fel-emelkedő Hegynek, az Olympusnak, fellegetek feljül haladó tetején, a’ mint ezt írja ama’ Világnak messze látó Szeme, a’ bölts Aristoteles, soha semmi szélvész és Égi háború nintsen, hanem mindenkör olyan nagy tsendesség vagy on, hogy annak tetején ha valaki a’ porban Betüket rajszol-le, annakutánna ott sok Esztendök múlva-is azon Betüket épségben megtalálhatja. Illyen Tsendes Természetünek kell lennie a’ JO ASZSZONYNAK, hogy ő benne a’ Haragnak szélvészé és béka’ módjára magát fel-fúvó mérge fel ne találtassék.”* VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 940–941.

szól”, a sokat beszélő ugyanis gyanús, hogy hazudik. A titoktartást is jelentős erényként említi, ezután következnek a sorban az okosság, szorgalmatosság és alamizsnáskodás. Mindennek a betartása vezethet el a tiszta élethez: *„Kiváltképen pedig a JO ASZSZONYnak Szemérmetességből magának lételt és eredetet vészen ama’ minden aranynál és drága köveknél fellyebb becsülendő nagy Kints, a’ Tiszta Élet; mert elkerüli azt a Szemérmetes Asszony, hogy az ő Szemérmetességének piros bársonyára a’ tisztátalan Életnek még tsak leg-kisebbik motska se tseppenjen: sőt ellenben úgy igyekezik élni, hogy ő mások előtt-is a’ Tiszta Életnek atzél tüköre, és követésre méltó példája legyen.”*²² A társasági életben való viselkedésre is kitér az oráció, azon belül is elsőként a szomszédság kérdésére.

Kimondottan a házasságra viszonylag kevés kötöttség vonatkozik (bár tulajdonképpen az eddigiek mind a jó „páros élet” feltételei is voltak). A férjhez való viszonyulás mindig az alárendeltség pozíciójából történik. Úgy látszik a szövegből, hogy azok a tények, amelyeket ennek kapcsán megfogalmaz a szerző, majdhogynem evidenciák – fölösleges rá sok szót vesztegetni: *„Minekutánna pedig a’ Páros Világnak részese leszen, Férjét nagy Szemérmetességgel betsüllí, annak vissza nem pattog, azzal nem fántolódik: maga előtt forgatván azt, hogy még hallani-is felette rút dolog, mikor Simon Bíró hatja a Lovat, vagy mikor Konty a’ Süvegen elől-jár, és a’ szegény Férjfiat meg-nyergelik.”* A népi mondásokat is felhasználó indoklás a szélesebb közönséggel való egyetértést is erősíti.

Az anyaság szerepkörét is alapvetően az erkölcsösség határozza meg. Emellett a gyerekek tanítását, nevelését is az asszonyra bízva a szónok: *„ha ISTEN ötet Gyermekkel szereti, azokat a’ JO Erköltsökben és ezekkel meg-egyező Tudományokban, kívánja fel-nevelni”*²³. Külön beszél a leánygyerekek neveléséről, mint a jó asszony példájának továbbörökítő tényezőjéről. A gyerekekkel kapcsolatban két közmondást is beleszó Verestói a szövegébe (*„Alma nem esik meszsze Fájától”, „Minémü az Anyja, olyan a’ Leánya”*), figyelmeztetve arra, hogy ezeket pozitív értelemben szükséges tudomásul venni.

A társasági viselkedés másik példjaként a cselédekkel való bánásmódot tárgyalja a szónoklat: *„Ha már meg-tekintem Tselédeit a JO ASZSZONYnak, azok között-is meg-tartja ő’ maga Szemérmetességét; mert ő azokon, mint némellyenek szokások, reggeltől fogva estvéig nem simbelődik, azokat nem hurítja, azokat nem rongálja, és még elméjire sem vészi amaz Égre kiáltó vétket, hogy azoknak érdemlett fizetéseket el-húzná, vagy leg-kisebb részetskében-is meg-tsonkitaná.”*²⁴ Itt az igazságosság körülírása alkalmat teremt arra is, hogy a szorgalmasság

²² VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 944.

²³ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 946.

²⁴ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 947.

hangsúlyozására visszatérhessen (szintén egy „közönséges mondás”²⁵ segítségével), és rátérhessen a kegyesség szemérmességgel való megegyeztetésére.

Az alkalmaztatás nem jelent kihívást a szónok számára; az elmondottakat – összegzésként – megismétli Teleki Judith tulajdonságaiként. A genealógiára való áttérést egy közmondás segítségével oldja meg a szerző: „A jó Fának jó gyümöltse vagyon”²⁶; következésképp, ha a gróf asszony jó, a felmenőinek is jóknak kell lenni.

A zárszó – mivel a közönséghez közvetlenül szól –, a jóságot kiterjeszti Az asszonyokon kívül a férfiakra is: „NINTSEN KÖNNYEBB DOLOG, MINT JO EMBERNEK LENNI”²⁷.

A nőképet árnyalhatná, ha a fiatal vagy gyermekkorú lányokról is részletesen beszélne Verestói. Kemény Kata (másfél éves) kisasszony a hármasszónának igen csekély részét kapja (mindössze fél oldalt), ott „ártatlan báránka”-ként szerepel; Rhédei Éva, aki három nappal esküvője előtt halt meg, „virág” voltáról nyer egy – egyébként virtuóz módon elkészített – alliteráló versfordítást²⁸.

A gyűjtemény asszonyképét elemezve megképződött egy, a kor többféle értékrendjét is felvillantó elvárásrendszer a női szerepkörökkel kapcsolatban. Láthattuk elméleti, általánosabb leírását, bizonyos tulajdonságok egyedi kiemelését, mások jótékony elhallgatását. A nők 18. századi helyzetéről, életvezetési nehézségeiről, a gyermekhalandóság magas fokáról is hírt adnak ezek a beszédek. A kérdés, amire már biztosan nem fogunk választ kapni, az marad, amit Verestói épp az összes (17) gyermekét és két unokáját eltemető Teleki Judith feletti beszédében tesz fel: „Vallyon egy gyenge Asszonyi Állatnak szíve kemény Márvány-köböl vagy hármasszóna Atzélból áll-é, hogy azon a’ keserűségnek illy’ sok és sűrű nyilai semmi sebet ne ejthessenek?”²⁹

²⁵ „senkinek a’ sült Galamb szájába nem repül” VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 947.

²⁶ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 952.

²⁷ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 963.

²⁸ „Virág Valék, Vidám Vóltam Virágzásban,

Virágzásom Vala Vidult Virradásban,

Virágoktól Vagyok Véletlen Válásban,

Végemen Virágok Vagynak Változásban.” VERESTÓI (1783), i. m., HUSZAN-EGYEDIK ORÁTIO..., p. 758.

²⁹ VERESTÓI (1783), i. m., HUSZONHATODIK ORATIO..., p. 947.

Életrajzi elemek a kortárs recepcióban. A Verestói György felett mondott halotti beszédek

Mottó: „Ez az oka, hogy ez az Isten szent embere kívánkozik vala e' kegyelem vizeire, mint a' Szarvas a' folyovizekre. A' miképen hogy a Szarvasnak vadászattya igen (kemény) erőszakos, és sok szenvedésekkel tellyes, futása sebess, melege égető, fáradsága felette nagy, minekutánna sok ideig futott, az ő kívánsága-is felette való, az ő forró melegsége a' vizeknek hevességében tsak-nem el-szenvedhetetlen.”

(Részlet Zágoni Aranka György Verestói György felett mondott prédikációjából³⁰.)

Bevezető. Verestói életútja és pályája Önéletírásának tükrében

Verestói életrajzának és művének a kutatástörténetből kiolvasható képe – egészen a 20. századig – meglehetősen kusza, több elemében zavaros, egymásnak ellentmondó részleteket tartalmaz³¹. Ezért szükséges az alapos áttekintés, a bizonyosságokat figyelembe vevő kutatás. Az életútra vonatkozó rész leghitelesebben az orátor *Önéletírásából*³² ismerhető meg, melyet később Török István

³⁰ A Híves Patakokra kívánkozó Szomju-Szarvasnak példájában ki-fejeztetett, ISTENéhez kívánkozó, és az Élő Eröss ISTEN előtt való maga bé-mutatását ohajtozó, 's a' rajta által ment kísértetek és probák között-is magát hathatósomn vigasztalni tudó KEGYES EMBER: A' Kiröl-is midön Néhai Bóldog Emlékezetü Tiszteletes Tudós és Tekintetes VERESTÓI GYÖRGY URAMNAK, az ERDÉLLYI Helvetica CONFESSIOON lévő minden EKLESIAÁKNAK, COLLEGIUMOKNAK, és Kissebb OSKOLÁKNAK Igen Buzgó Lelkü Bölts, és ritka Tudományu SUPERINTENDENSÉNEK, és ugyan azoknak Ecclesiasticus FŐ CURATORÁNAK meg Hidegedett Tetemi, Halotti nagy SOLEMNITÁSSAL a' Kolo'svári ugyan a' Helvetica KONFESSIOON lévő EKLÉSIÁNAK Nagyobbik Templomában lévő Temető-Bóltba, a' Halotti egészsz Frequentiának nem kitsiny Szomoruságai között az Utolsó Nyúgodalomra bé-tétettnek vólna HALOTTI TANITÁST tett. ZÁGONI A. GYÖRGY. a' Széki Ref. Eklesia Lelki PÁSZTORA, és az ERDÉLLYI REFORM. Eklesiáknak GENERÁLIS NOTÁRIUSSA. 1765-dik Esztendőben Apr. 21-dik napján. (In. *ISTEN JOBB KEZE FÉRJFIÁNAK...* (1767), I. n., sorrendben a második szöveg).

³¹ A félreértések okairól, körülményeiről, mibenlétéről a kutatástörténeti fejezet részletesebben is beszámol. Elsőként NÉMETH S. Katalin tisztázza az ellentmondásokat, de átfogó-bemutató tanulmánya természetesen nem az életrajz taglalására korlátozódik, nem vegyülhet el az ilyen jellegű részletekben.

³² *Genealogia et vita Georgii Verestói*. A Verestói-kézirat a kolozsvári református kollégium könyvtárának kéziratárában van, a könyvtár jelenleg a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kezelésében van. Jelzete: MS R 1436.

lefordított³³, – így az összefoglalást is legnagyobb részben ennek kijelentéseire alapozom.

Fontos azonban annak a belátásnak a tudatosítása, hogy a fent jelzett szöveg valamely elváráshorizontnak való megfelelésként, arra válaszként született – következésképp az önéletrajz szövegére elsősorban mint önkép-alkotásra kell tekintenünk. Ugyanakkor egyetértve az „én” társadalmilag konstruált szerepével kapcsolatosan Giovanni Levi 18. századi visszautalásával³⁴, fel kell ismernünk, hogy az *Önéletírást* mint párbeszédteremtő alapdokumentumot szükséges kezelni. A megképződő dialógus legszűkebb körébe vonódik így az eredeti latin változat, valamint a Verestói temetésén elhangzott halotti beszédek (Szathmári Pap Mihály, Zágoni Aranka György és Bodoki József szónoklatai). A tágabb kontextust már a történeti meghatározottság adja, a társadalmi viszonyok korabeli állapota, és ugyanide sorolható az életmű hozzáférhető és elveszett része is. Fontos ezt a dialógushelyzetet megteremteni, még azon kvázi reménytelenséget sugalló megállapítások dacára is, mint amellyel Paul de Man zárja *Az önéletrajz mint arcrongálás* című tanulmányát³⁵: „Mihelyst egy hang vagy egy arc nyelvi tételezését értjük a *prosopopeia* retorikai funkcióján, megértjük azt is, hogy nem az élettől vagyunk megfosztva, hanem egy olyan világ alakjától és értelmétől, mely kizárólag a megfosztás útján történő megértés révén hozzáférhető. A halál egy nyelvi szorongatottság áthelyeződött neve, a mulandóságot helyrehozni igyekvő önéletrajz (a hang és a név *prosopopeiája*) pedig éppannyira megfoszt és alaktalanná tesz, mint amennyire helyreállít. Az önéletrajz elleplezi, hogy a szellemi arculat megrongálódását okozza.”³⁶ És a párbeszéd szereplőinek felsorolásában akkor még mindig nem szóltunk az olvasóról, aki ráadásul, esetünkben időben létező, szemléletmódját és értelmezői habitusát tekintve folyamatosan változó. Jelenléte már az alapszövegben kódolt, a szerző a megírás pillanatában számol vele, befolyásolja, megszabja érdeklődését³⁷. A *olvasó* mint a társadalom élő vagy halott

³³ TÖRÖK István: A kolozsvári collegium XVIII. századi tanárainak életrajza. (Verestói György 1728–1764 tanár s később püspök.) In. *Protestáns Közlöny*, 1886. 13. p. 122-123; 14. p. 128-130.

³⁴ „Valójában egyértelműnek tűnik, hogy bizonyos korszakokban az én társadalmilag konstruált fogalma különösen szűk volt: másszóval az, amit társadalmilag meghatározónak és közölhetőnek tekintettek, csak nagyon kevésbé egyezett meg azzal, amit az egyén saját maga lényegesnek tartott. Ez a probléma, amely jelenleg reflektorfénybe került, ugyanaz, mint ami már a 18. században világosan megfogalmazódott.” LEVI, Giovanni: Az életrajz használatáról. *Korall*, 2000/Tél, 81–91.

³⁵ Hasonló jellegű felvetéseinek beépítése helyett utalásszerűen most csupán erre szorítkozva.

³⁶ DE MAN, Paul: *Az önéletrajz mint arcrongálás. Pompeji*, 1997/2–3, 93–107.

³⁷ „A beszédben a Másik jelenléte, legyen az a megnyilatkozás (énonciation) aktív vagy passzív kísérője, mindig befolyásolja, akár tudatosan, akár nem, annak a nyelvtől a megválasztását, amelyen meg fogok szólalni.” Z. VARGA Zoltán: *Önéletírás-olvasás*.

tagja jelenik meg Z. Vargánál³⁸, s hozzátehetjük, hogy akár *jövöbeli*, kivetített mivoltában is. Valószínűleg nem véletlen, hogy Verestói életének utolsó félévében, Török István fentebb idézett értesülése szerint „*végső napjaiban*” éppen saját élettörténetét fogalmazza meg. Annyi azonban már előljáróban megállapítható, hogy gesztusa, hogy latin nyelven veti papírra az önéletírását, feltételez egyfajta hivatalosságot, a kanonizációt nyomatékosan figyelembe vevő szemléletet. Az odaértett „te” természetesen nem ennyire egyszerűen konstituálódik³⁹, ahogyan az a műfaj jellegzetességeiből is adódik. Külön kihívása lesz majd a párbeszéd-elemzésnek, hogy az alapidokumentumot ne reális hangsúlyain „felül” tárgyalja, s mindvégig szem előtt tartsa az elvet, hogy: „Az önéletírás nem áll bensőségesebb kapcsolatban „a valósággal”, mint bármely másfajta írásmód, s csak annyiban képes kimondani az igazságot a benne megnyilatkozó individuumról, amennyiben az általa használt szűrő, a hétköznapiság realizmusa ezt megengedi.”⁴⁰ Azaz, az elemző igyekszik objektív és körültekintő figyelemmel követni az újonnan született következtetéseket.

In. Jelenkor, 2000/1. A dolgozat forrása: <http://www.c3.hu/scripta/jelenkor/2000/01/15zvarga.htm>. (A hivatkozás a következő állapotot tükrözi: 2011. május 30.)

³⁸ „Az önéletírás nem magányos írás, még legszélsőségesebb válfaja, a naplóírás sem. Az önéletíró mondatai mögül leselkednek nyelvi közössége élő, sőt halott tagjai, minden szaván átlátnak, hiszen tőlük örökölte a nyelvet, mellyel megfogalmazni véli önmagát. Bármilyen magányosan ír is tehát, mindig ott a nyelvnek a Másikja, aki irányítja szavait, aki előtt elpirul vagy éppen arcpirítóan kihívó.” Z. VARGA, i.m.

³⁹ Vö. még: „Ezáltal persze az én megfogalmazásának egysége, önazonossága is illuzórikussá válik, hiszen ha a te hosszú távon azonosíthatatlan, rögzíthetetlen, akkor a csak vele szemben konstituálódó én sem ragadható meg lezárt, „jellemzhető”, tulajdonságokkal bíró struktúraként.” Z. VARGA, i.m.

⁴⁰ Z. VARGA, i.m.

A Verestói felett mondott halotti búcsúbeszédék dialógusa a latin önéletrajzzal, valamint annak magyarra fordított változatával

Az *Önéletírás* közvetlen referenciáiként jelen alfejezetben emlékeznek meg azon halotti beszédekről, amelyek tartalmukban kapcsolódnak Verestói György életútjához, pályájához. A kiadvány⁴¹, melyben a vizsgált szövegek megjelentek, Szathmári Pap Mihály, Zágoni Aranka György és Bodoki József beszédein kívül tartalmazza a 42. zsoltár latin változatát, melyet Verestói György halálos ágyán rögzítettett Sámuel fiával, valamint annak magyar fordítását is, melyet a gyűjtemény éppen Verestói Sámuel fordításában közöl. A nyomtatvány Verestói 1765. március 6-ai halála után két évvel, 1767-ben látott napvilágot. A három beszéd – a címlapok tanúsága szerint – két alkalommal hangzott el: Szathmári Pap Mihály *halotti prédikációja*⁴² 1765. március 17-én, a koporsóba tétel alkalmával, Zágoni Aranka György *halotti tanítása*, valamint Bodoki József *halotti*

⁴¹ ISTEN JOBB KEZE' FÉRJFIÁNAK ÖRÖK EMLÉKEZETE; Az az ollyan HALOTTI TANITÁSOK, Mellyekben, és a' mellyek által, Mind a' TERMÉSZETBEN, mind pedig a KEGYELEMBEN igen TEKINTETES FÉRJFIUNAK, Néhai TISZTELETES Tudós VERESTÓI GYÖRGY URAMNAK, AZ ERDÉLY ORSZÁGI HELVÉTIKA KONFESSIO SZERINT REFORMÁLTATOTT EKLÉSIÁK', KOLLEGIUMOK'. ÉS KISSEBB OSKOLÁK', BÖLTS ÉS MESSZE LÁTO DIPLOMATICUS SUPERINTENDENSEKNEK, ÉS EKLÉSIATICUS FŐ KURÁTOROKNAK; mindenek előtt nagy becsben forgó jó Hirét, Nevét; a' meg-nevezett Halotti Tanításoknak, maga tulajdon költségével lett ki-nyomtatásokban és azoknak Világ eleiben lett ki botsáttatásokban, a' feledékenységtől meg-óltalmazni kívánta, Ama' nagy Méltóságú Kegyes URI HEROS, MÉLTÓSÁGOS L. BÁRO, HADADI VESSELÉNYI FERENTZ UR, A' TSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI APOSTOLI FELSÉG', KAMARÁS UR Egyik híve, ugyan ezen Felségeknek Status Actualis Intimus KONSILIARIUSSOK, Nemes Közép Szólnok Vármegye' igasság' szerető FŐ ISPÁNYA, és az Erdélyi Ref. Eklesziák', Kollegiumok', és kisebb Oskolák buzgó FŐ KURÁTOROK, Ö EXTZELLENTZIÁJA. KOLO'SV. Nyomt. PÁLDI ISTVÁN által. 1767. Eszt.

⁴² A' JÉHOVÁNAK TEMPLOMA' ÉS AZ IGAZ ISTENI TISZTELET MELLET VALÓJÁBA BUZGO JOSUA FŐ PAP, ÁLDOTT EMLÉKEZETÜ NÉHAI TISZTELETES TUDOS VERESTOI GYÖRGY URAM. AZ ERDÉLYI HELVETICA ÉS EGY NÉHÁNY AUGUSTANA CONFESSIOKON LÉVŐ EKLÉSIÁKNAK, COLLEGIUMOKNAK, ÉS KISSEB OSKOLÁKNAK NAGY ÉRDEMŰ SUPERINTENDENSEK ÉS FŐ CURATOROK A' Ki, Minekutánna ama' Felséges Mennyei Törvényszéken a Sátánnak minden vádolási alol az ő Hív szószollója' a' JÉHOVÁNAK ANGYALA által fel-szabadított 's meg-igazítottatott volna, és az Idvességnek fejér ruhában, és tiszta Papi Süvegében vagy Koronájában Lelkére nézve fel-öltöztetvén, ama' kéz nélkül tsináltatott Szentséges Hellyen be botsáttatott volna, Teste le-bomlott alkotványinak Koporsóban való szomorú zárattatásakor együgyü HALOTTI PRÉDIKÁTZIOVAL Sirattatott 's tiszteltetett meg SZATHMÁRI PAP MIHÁLY által A' Kolosv. Nagy Templomban. MDCCCLXV. Eszt. Martiusnak 17. Napján. (In. ISTEN JOBB KEZE FÉRJFIÁNAK... (1767), l. n., az első szöveg).

*orációja*⁴³ pedig ugyanazon év április 21-én, a temetésén. (A szerző-közönség viszonyaival foglalkozó tanulmány különös figyelmet fordít Bodoki József Verestói fölött mondott orációjára, így ez a vizsgálat kizárólag az információk előfordulására lesz tekintettel, és egyúttal a kortárs életút-recepció tükrét tartja az *Önéletírás*ban leírt tények elé. A közvetlen befogadástörténet szempontjából szintén érdekes Bod Péter-hivatkozást, a *Smirnai Szent Polikárpus* Verestói Györgyre vonatkozó részét is ez a fejezet a körülhatárolhatóság miatt csupán érintőlegesen említi.)

Az életrajzi tények áttekintése előtt, egy kitérő erejéig, érdemes szemügyre venni, hogy az egyes szónokok miképpen viszonyultak a halott Verestóihoz – és ez szövegszinten hogyan fogalmazódik meg.

Szathmári Pap Mihály beszéde – melyet a koporsóba tétel alkalmával mondott 11 nappal a püspök halála után –, a genealógiai rész tényeit tekintve szinte teljesen egyezik a latin önéletrajz-változatban foglaltakkal. Az értelmezést, egyéni kiegészítéseket, részletezéseket figyelembe véve azonban néhány ponton fontos tanulságokkal szolgál a vizsgálata. Szathmári Pap prédikációja azért is különösen értékes a recepció szempontjából, mert személyében nem csupán egy kortárs papi búcsúztató szólal meg, hanem volt tanítványa, ugyanakkor a neves pályatárs, Szathmári Pap Zsigmond⁴⁴ fia. A Verestóiétól meglehetősen eltérő halál-felfogása például a több rendbéli személyes érintettségről valló Szathmári soraiból derül ki: *„Valyon ugyan-is hogy beszélhetné-ki illendőképpen az annak Halálát, a’ ki maga-is azzal a’ Halállal meg-séretettetett? Valyon hogy vigasztalhatna a’ mást a’ ki maga-is vigasztalást kíván: El-fogott tudn. engemet-is igen mélyen a’ bánat. Soha ugyanis szomorubb adosságot nem fizethettem volna, mint midön e’ gyászos Koporsóban fekvő Nagy Férfiúnak, azt a’ fáradságát, melly szerént ez előtt mintegy öt esztendőekkel, ugyan ezen székből Néhai áldott emlékezetü édes Atyámnak, óh Szívemet bádjasztó és egészszen meg-fojtó emlékezet! Utolsó tisztességét, az emberekre és nem az Angyalokra bizattatott Papi Sz. Hívatalról mondott Deák Oratiójával, illendőképpen meg-adta, azt én-is e’ mái napon ö nékie avagy tsak kissebb és*

⁴³ HALOTTI ORATIO Mellyet A’ MENNYEKNEK Országában megtanított IRÁSTUDÓRÓL. NÉHAI TISZTELETES TUDOS FÉRJFIUNAK VERESTÓI GYÖRGY URAMNAK, Az Erdélyi Reformata Szent Ecclesiák’, Collegiumok’ és Scholák’ Superintendensének és Fő Curatorának, mint MENNYEKNEK ORSZÁGÁBAN MEG-TANITTATOTT bölts IRÁSTUDONAK érdemlett utolsó tisztességére el-mondott BODOKI JO’SEF. a’ Kolo’svári Belső Farkas uttzai Templomban MDCCCLXV-dik Esztendőben Sz. György Havának 21-dik Napján. (In. *ISTEN JOBB KEZE FÉRJFIÁNAK...* (1767), I. n., sorrendben a harmadik szöveg).

⁴⁴ Szathmári Pap Zsigmond, a kolozs-kalotai egyházmegye seniora és a kolozsvári eklézsia első papja. Neki kellett volna váltania Borosnyai Lukács János superintendenst az érvényben levő szabályrendszer szerint, viszont 1760 áprilisában meghalt, így az ugyanazon évi, június 15-ei zsinaton Magyarigenben Verestói Györgyöt választották superintendensnek.

épen nem is hasonlítható részben vissza fizetni kéntelenítettém. Soha kedvetlenebb kötelességemet nem tehettem volna, mint midőn e' máj napon az én kisdedségemtől fogva alsobb és felsőbb Tudományokban kedves Preceptoromnak Tanitomnak parentálni elé állítottam. Soha hogy mindeneket ki-mondjak, szomorubb szolgálatomat nem mütathattam volna, mint midőn azt a' kitől ugyan szívem szakadva várom vala, hogy az UR' gabonájának Aratói közzé engemet-is ki-botsátana, e' máj napon az Aratók közül ama' Mennyei Jutalomnak el-vételére ki-butstuztatni parantsoltattam."⁴⁵ A szövegrészlet tudósít Verestói egy, latin nyelven írott orációjáról is, melyet minden bizonnyal 1760 tavaszán mondhatott a püspökjelölt Szathmári Pap Zsigmond felett.

Zágoni Aranka György szövegében jóval kevésbé hangsúlyos ez a személyes rész, ugyanakkor általánosabb jellegű is: „Utólyára, a' mi már engemet illet Tiszteletes jó Uram, mit mondhatok egyebet, hanem mind éltig háládással köszönöm azt a' Jonatháni szíves szeretetedet, mellyel engem gyakran meg-vidámitottál és érdemem felett tiszteltél (...)" A megfogalmazásból világos, hogy a záró részben kerített sort Zágoni Aranka saját viszonyulásának kijelölésére – de az elhelyezés mégis jelentőséggel bír: az utolsó búcsúztató mondat bevezetőjévé válik így ez a köszönetnyilvánítás.

Bodoki helyzete a fentebb említetteknel jóval problematikusabb. Egyfelől, mert beszédének műfaja sokkal tágabb teret ad a személyes megnyilvánulásokra, másfelől, mert a kor egyik legnépszerűbb orátora fölött mond éppen ilyen jellegű beszédet. Tudatában is van ennek, amikor, már indításként így szólal meg: „Oh én szerencsétlen Orator! a' Kinek mivelhogy ez Oratori Székbe fel-kelle állanom, sem hallgatnom immár, sem pedig illendőképpen szóllanom nem lehet!" És nem sokkal később már arról beszél, hogy tulajdonképpen szinte bárki számára erőn felüli lenne a feladat: „szeretném én annak az Orátornak szeme közé nézni, a' ki azzal mérne ditsekedni, hogy ő mostan minden hiba nélkül való Panegyricussal tudna Parentálni". Az alkalom súlyához ugyanis szerinte nem lenne elég Periklésznek, Démoszthénésznek, sem Cicerónak lenni, „hanem egy VERESTÓI GYÖRGYNEK kellene lennie". (Verestói orációi között nincs egyetlen olyan sem, amelyben a dicséretnek ilyen hosszas és hangsúlyos jelenlétével találkozhatnánk.)

Az életrajzi elemek jelenlétével kapcsolatosan általában szólva, megállapítható, hogy – különböző mértékben – mindhárom szöveg tartalmaz genealógiai utalásokat. Szathmári Pap és Bodoki szónoklatai részletesen, több oldalon keresztül tárgyalják Verestói pályáját. Zágoni Aranka szövegében viszonylag csekély teret nyer az életút, a szónok azonban ezt azzal magyarázza, hogy nem is neki a

⁴⁵ A kiadvány lapjai nem számozottak, az idézetek így legpontosabban is csupán a főszövegben jelzett szövegekhez köthetőek.

tiszte, hiszen nemsokára orátor is szólani fog a halott fölött. „ITT szinte Áment mondék, de meg-keseredett Szívembe és bánatos lelkembe ötlék, amaz ISTENTől és a jó emberektől, nevezetesen a' Tudós Világtól mind itt a' Hazában, mind ama' híres Franequerai nagy Académiában-is kedveltetett; és ISTENnek nálla lévő drága ajándékaiért az Eklésiai renden lévő leg-felsőbb Tisztességnek székibe érdeme szerint ültetett áldott emlékezetü Férfiú, Néhai Tekintetes és Tiszteletes Tudós VERESTÓI GYÖRGY Uram, az Erdélyi Reformata Eklesiáknak nagy érdemü Superintendense, kinek már meg-hidegedet Tetemeit e' fekete bótotska befogta. Kinek hogy e Világra lött származásától, Gyermekségétől, Iffjatska állapottyában a M. Vásárhelyi Nemes Oskolában való serény tanulásától, onnan a' Kolo'svári Reformatum Collegiumban lött jövetele és itten a' keresztény tudományokban sokak felett tündöklött elő-menetelétől fogva való minden állapottyát elő ne számláljam, nem-is lévén az én reám bízattatva, hanem az ezennel fel-állandó Tiszt Oratorra.”⁴⁶ Az összegző jellegű mondatok egyfelől az orátor megszólalását könnyítik, másfelől a fontosabb tények elmondásával segítik azok rögzítését a befogadók körében.

A latin *Genealogia* tényközléseivel összevetve a három szöveget, az is leszögezhető, hogy a szónokok rendkívül felkészülten, ugyanannak az adatanyagának az ismeretében állították össze az életrajzi részt. Nagyon valószínű, hogy nem csupán a család közlései, illetve saját információik alapján dolgoztak, hanem kezükbe került az eredeti dokumentum, melynek fordulatai vissza is köszönnek az egyes beszédekben. Az életrajz fontosabb tényeit külön fejezet összegzi; itt a kutatástörténetileg kérdéses elemeket, valamint egyes, a szónokok által értelmezett adatokat emelném ki. A szerkezet nagyjából ugyanaz: a családfa levezetését a déd-, illetve nagyapától, a magyarországi gyökerektől indítják, az alsóbb és felsőbb iskolák felsorolása utána a magánéleti történések, a szakmai előmenetel lépcsői következnek. A Szathmári Pap-, illetve a Bodoki-féle beszéd is hangsúlyosan kitér a következő elemekre: Verestói legfőbb patrónusára, Bánffi Farkasra, a franekeri tanárookra (az általuk tanított diszciplínákkal együtt), Batzoni Intze Máté személyére⁴⁷. Mindhárom szöveg felhasználja a 42. zsoltár alapmotívumát is (legalább), a hűvös patakra kívánczó szarvas példáját, mely a haldokló Verestóit foglalkoztatta.

Ami a kérdéses születési dátumot illeti, a következőképpen hangzik el Szathmári prédikációjának szövegében: „*melly egyenlő Ároni Pártól több tiz gyermekeik között hatodszor születék Bonyhán MDCXCVIII. Esztendőben Juniusnak 25-dik napján, születésével-is Fö-*

⁴⁶ ZÁGONI ARANKA, i.m., a prédikáció szövegének 23. lapján, számozás nélkül (az ALKALMAZTATÁS kezdete).

⁴⁷ A kollégium volt tanára, később Verestói apósa.

Papságra tzélozott, de már Szívünk keserüségére minket el-hagyott Tiszteletes Nagy Férfiu VERESTOI GYÖRGY Uram.” Az iskolák megnevezései is egyértelműen a latin, saját kezűleg összeállított genealógia állításainak felelnek meg: *„születése után tsak hamar a’ Tisztességes Tudományoknak szorgalmatos tanulásokhoz kezdvén Bonyhán, onnan viszont a’ M Vásárhelyi Nemes Collégiumban, és végre MDCCXIII. Eszt. e’ mi várospankban szépen virágzó Collegiumban talált magának kedves szállást.*” Mivel Zágoni Aranka életútra vonatkozó teljes szövegrészletét egy fentebbi lábjegyzetben már sikerült közreadni, itt csak azt tartom fontosnak kiemelni, hogy ő is marosvásárhelyi kollégiumról beszél a tanulmányok második állomásaként – viszont nem esik szó a születés hónapjáról. Bodoki adatai részletesek, pontosak, és ugyancsak megegyeznek a latin kéziratral: *„A’ ki a’ köz jóra és nevezetesen az ISTEN’ házának igen nagy hasznára született vala a’ múlt Saeculumnak 98-dik esztendőjében, Juniusnak 25dik napján. Ki a’ tsetsemői időt meg-haladván tanulását kezdé a’ Bonyhai Oskolában, de éles és serény elméje tágasabb theatrumot kívánván onnan által hozatott elsőben ugyan a’ M Vásárhelyi, azután pedig 1713 ban az itten virágzó N. Ref. Collegiumba (...)*”

Az önéletrajz kéziratosa szövegében a születési időpont: *„Georgium Verestói, me videlicet, qui haec scribo, natum anno 1698 Die 25 Junii in Bonyha.*” A vitatott helyszínrre vonatkozó rész pedig: *„Deinde Anno 1710 Die 21 Maji, dum iam Grammaticae studerem, ductus sum in Scholam Agropolitanam, quae nondum Collegii titulo gaudebat.*” Amint az a kutatástörténeti összegzésből is kiderült, jelen szövegek mind összefüggő rendszert alkotnak egymással – egyedül a Török István által készített magyar változatba (fordítási- vagy nyomdahibaként) került január a június, és Székelyudvarhely Marosvásárhely helyett.

A kortárs recepció köréből Bod Péter *Smirnai Szent Polikárpusa*⁴⁸ is szereppel bír ebben az összehasonlításban, annál is inkább, hogy a kiadvány 1766-ban jelent meg: tehát Verestói halála után, viszont a búcsúztató szövegeit egybegyűjtő kiadvány megjelenése előtt. Bod is az apai nagyapától indítja a családi történetet. Születési idejére nézve ezt közli: *„Sz. Iván havának 25. Napján, 1698. Eszt. ugyan Bonyhán született Verestói György”*⁴⁹. Hazai tanulmányainak helyeiről pedig a következőket sorolja fel: *„Tanulását folytatta gyermek korában elsőben születésének földén, annakutánna tizennyóltz Esztendős koráig a’ Marosvásárhelyjen virágzó nagyobb Oskolában, végre a Kolo’svári Nemes*

⁴⁸ BOD Péter: *Smirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok. Mellyet ez sokszor tatár égette, török hammazta országnak kőporai közül egybe-szededetett F. Tsernátoni ~. k. n. [Kiss Nyomda], Nagy-Enyed, 1766.*

⁴⁹ BOD, i. m., p. 212.

*Kollégiomban.*⁵⁰ A franekeri, hollandiai tanulmányokról is beszél, elismeréssel szól pályája további alakulásáról. Bánffy Farkas patronátusát sem hagyja ki, sőt, megjegyzi, hogy a báró „*böví költségével*” segítette a külföldi tanulmányait. Ebben az értékelésben a tanári pálya kap jelentőséget, valamint a megérdemelt püspöki hivatal. Megjegyzi, hogy „*a Vers-szerzésre vólt nagy tehetsége*”⁵¹ és gyönyörűsége, és példának hozza fel a nemesi halotti búcsúztató verseket – sőt, megemlékezik a halálos ágyán fordított 42. zsoltárról is, közölve annak szövegét. Verestói (legszűkebben számítva is) harminc éves oratori pályáját azonban teljesen figyelmen kívül hagyja ez a bemutatás. (Kérdésként tételeződik, hogy milyen okajoga lehetett Bodnak erre.) Annál inkább meglepő ez a gesztusa Bodnak, hogy például Bodoki orációja így emlékezik meg Verestói szónoki tevékenységéről: „ (...) *Ecce cultae Orationis cultrum! Imé az ékes Orationak faragó kése! mellynek meg-tzáfollhatatlan bizonyási az ő sok jeles Oratioi, mellyeket még Isocrates, Hortensius, és Cicero-is gyönyörködve olvasnának, és a’ mellyekben valósággal decidálta ama’ Literatorok között fen forgó kérdést: Orator nemo esse potest, nisi idem sit vir bonus*”⁵². A’ jó Orator jó Férjfi.”⁵³

A Török-féle fordítás és a latin genealógia együttozvasásából már kiderült, hogy Verestói disszertációja az *égő pálmafáról* szólt, és hivatkozott erre Szathmári Pap is halotti prédikációjának szövegében. A Verestói életútját felidéző részben külön is visszatér, címszerűen is említve a munkát: „*az ő ithon-is nagyra ment Tudományát eléggé ki nyilatkoztatá azon ő nagy Tudománnyal írott Dissertatiójában de Palma ardente, az égő Palma Fáról, mellyről tsak most mindjárt emlékezem, és a’ mellyel a’ Franequerai, és több felsőbb Akadémiáktól el-butuszék.*” A disszertációra Bodoki is kitér, méghozzá annak két újabb vetületét is említve: egyfelől értesít annak egy újabb, nyomtatott formában való megjelenéséről, másfelől idézi Theod. Hasaeus latin nyelvű elismerő szavait ezzel kapcsolatosan. Köztudomásúként szól arról a tényről is, hogy a munka általában is érvényt szerzett magának a tudós világban: „*ritka és profunda Eruditioval készített Dissertatioja az Égő Palma fáról, mellyel ő a tudos világ előtt halhatatlan nevet szerzett magának*”. Németh S. Katalin rábukkant egy kortárs hivatkozásra is⁵⁴, amely éppen annál fogva

⁵⁰ BOD, i. m., p. 212–213.

⁵¹ BOD, i. m., p. 214.

⁵² Bodoki ugyan nem jelöli meg forrását, de az utalás egyértelműen Quintilianus *Szónoklattaná* XII. könyvére vonatkozik. Vö. QUINTILIANUS, Marcus Fabius: *Institutio oratoria*. Forrás: The Latin Library, <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian/quintilian.institutio12.shtml> – a hivatkozás 2011. augusztus 21-ei állapotot tükröz.

⁵³ BODOKI, i. m., M2

⁵⁴ Szent Kanaea vagy tsuda hitű siró-fénissa aszszony... Bethlen Klára... felett elmondott... az egyházi orátor, H. D. J. 17577-dik Esztendőben., k. n.

meglepő, hogy a szerző Hermányi Dienes József, akit eddig mint Verestói éles hangú kritikusát ismertünk. Az is figyelemre méltó, hogy a beszéd, amelyben említi az újítást, épp Bethlen Klára fölött hangzik el, akinek a temetésén maga Verestói is tartott világi orációt (így valószínűsíthető, hogy jelen volt, hallotta a szónoklatot). Bod Péter meglehetősen szkeptikus kortárs viszonyulására már 1984-ben felhívja Németh S. a figyelmet. A püspökéletrajzban többek közt ezeket mondja a Bod a dolgozatról: „*az a' szép és elmés Munkája; mellyet ott (ti. Franekerben, megj. tőlem, FWÉ) irt és botsátott Világra; De Palma ardente; az égő Pálma-fáról. Mellyben elmésen azt mútogatja, hogy 2 Mós. III. 2,5 nem Tsipke-bokorban; hanem Pálma-fában jelent meg Isten Mó'sesnek. Nem tudom ugyan, hogy senki-is ebben az értelemben követte volna., és az alávaló tövises szúrós Tsipke-bokrot az élő fáknak Királynéjokká, Pálma-fává változtatta volna; de azt tudom bizonyosan, hogy az eredeti Nyelvekben való nagy Tudományját; mellyet ennek alkalmatosságával nyilatkoztatott-ki, a' tudós Emberek igen tsudálták és ditsérték.*”⁵⁵ Bod nem feltétlenül híve tehát a pálmafa-elméletnek, de azt, hogy a püspök tudósként is köztiszteletnek örvendett, említésre méltónak tartja és elismeri.

Szathmári Pap Mihály prédikációjában, a franekeri professzorok említésénél megjelenik Muys tárgyai között a *matézi*s (ahogyan a latin szövegben is, viszont Török fordításában már nem). Egyébként a tanárok felsorolása egyezik a latin, eredeti változatával. Fontos adalék lehet, hogy Verestói nem szakította meg franekeri kapcsolatait. Szathmáritól tudjuk azt is, hogy *Hermannus Venema* „*ki még most-is életben lévén, szívesen örvendezett azon hogy ez ő Kedves Tanítványja a' Fő Papságot el-érte, hogy ő velle Barátságát fen tartotta, és nevezetesen hogy az ő első szülött Fiának Tiszt. Tudos Iffj. VERESTOI GYÖRGY Uramnak-is három esztendő alatt hívséges Tanítója lehetett.*” Ezekről az önéletrajz egyik változata sem beszél – a kortársak sem; viszont felbukkan Venema neve egy 1794-es kiadvány⁵⁶ szövegében. Az ifjú Verestói György halálára írt búcsúztató verseket egybegyűjtő nyomtatvány előszava megemlékezik a püspök apáról (és annak felmenőiről, összhangban a latin önéletírással), és szól a fiú franekeri éveiről: „*Ezen itthon gyűjtött Tudományának öregbitésére, Oskolai Cursusát végezvén az 1761-dik Eszt. a' Franequerai Akadémiába*

⁵⁵ BOD, i.m., p. 213.

⁵⁶ Az ifj. Verestói György emlékére kiadott halotti versgyűjtemény címe: *AZ URNAK HÁZÁBAN HIVSÉGESEN FORGOLODOTT, ÉS AZ Ő FELSÉGE SZIVRE HATO BESZÉDÉT SZOLLO AJAKAINAK KEDVESSÉGÉVEL SOK LELKEKNEK ÉPÜLETEKRE 'S VIGASZTALÁSOKRA SZOLGÁLT, LELKI TANITO NÉHAI TISZTELETES TUDOS VERESTÓI GYÖRGY URAM. ÉLETÉBEN A' JOLO'SVÁRI REFORM. EKLÉSIA EGYIK HIV ÉS BUZGO LELKI PÁSZTORA. KOLO'SSVÁRATT Nyomt. a' REFORM. KOLLÉGYOM Betüivel, 1794-dik Esztendőben.*

VENEMA, GERDESIUS, VALKENAER és CONRADI, nagy Tudományu Professorok vezérlések alatt, igen jó alkalmatosságot találá.”⁵⁷

Bodoki orációjának felsorolása szintén megegyezik Verestói latin kéziratával a franekeri professzorokat illetően: néhányukat azonban jellemzi is néhány szóban (pl. „*ama' Nap-keleti Főnix Albert. Schultens*” vagy „*ama'monstrum Eruditionis Tib. Hemsterhuis*”). A *Mathesis*-t ő is *Guil. Muys* nevével tárgyalja, és nem pusztán matematikáról beszél, ahogyan a Török-féle fordítás ugyanezen a helyen.

Az önéletrajzban foglalt információt, miszerint a külföldi tanulmányi évek után Bonchidán papi hivatalt nyert Verestói, és utána csakhamar kollégiumi professzornak hívták Kolozsvárra, Szathmári Pap is, Bodoki is megindokolja – igaz ugyan, hogy ezen a ponton a két szónok különbözőképpen értesülhetett a bonchidai papság időtartamáról, vagy egyszerűen nem tartotta fontosnak pontosan kiszámolni az időszakot. A Szathmári Pap-prédikációban ugyanis ez áll: „*mindjárt Papi hivatalt vállala magára; mellyet midön két Esztendök alatt olly ditséretesen folytatott volna, hogy jó Híre már mindenfelé az egeket járná*”; míg Bodokinál: „*(...) Bontzidán Néhai Mélt. Lib. B Losontzi BÁNFI FARKAS ö Nagysága Udvarában a Papi szent és distöséges hivatalban esztendeig híven és serényen forgolódék. De keskeny Theátruma lévén ottan szélesen ki-terjedett Tudományának 1728-ban e' Kolo'svári Nem. Réf. Collegiumba a' Philosophiae és Matheseos Professorságra bé-téteték.*”⁵⁸ A latin kézirat ezt is pontosan tisztázza. A hazatérés dátuma ott „*1727 Die 20 Februarii*”, a papi hivatalra való felavatásáról és a bonchidai hivatal elfoglalásáról pedig így ír: „*Anno 1727 Die 22 Junii ordinatus sum ad Sacrum Ministerium in Generali Synodo quae tunc celebrata fuit in Oppido de Küköllő, Hungarice Küköllő-Vár. Sub finem huius Anni oblata mihi fuit Sacra Iunctio in Ecclesia Reform. Bontzidana quam etiam sum amplexus.*”⁵⁹ Következésképp 1727 júniusától viseli a papi tisztséget, s ugyanazon év végétől foglalja el a bonchidai ekléziát. A kolozsvári kollégiumi meghívásról ez áll a kéziratban: „*Huic ego sum surrogatus* (ti. meghalt Naszályi János, a filozófia professzora, megj. tőlem, FWÉ) *et Anno eodem 1728 Die 28 Augusti sollemniter in Collegium Claudiopolitanum ad Munus meum capessendum sum introductus.*”⁶⁰ Kiderül mindebből, hogy tulajdonképpen egyik szónoknak sincs igaza e tekintetben, hiszen Verestói lelkészként Bonchidán mindössze 9-10 hónapot töltött.

Rövid kitérő erejéig érdekesnek látszik megfigyelni, hogy a kortársak mely erényeket vélték figyelemre méltónak, kiemelendőnek a püspök személyiségéből. Például házastárs-választását külön megdicséri Szathmári Pap, kiemelve, hogy hazai

⁵⁷ VERESTÓI (1794), i.m., A3

⁵⁸ VERESTÓI (1794), i.m., M2

⁵⁹ VERESTÓI (kézirat), l. n. az ötödik oldalon.

⁶⁰ VERESTÓI (kézirat), l. n. az ötödik oldalon.

lányt vett feleségül: „Igaz Fő Papnak bizonyítja-meg magát e' MI JO'SUANK az Ö Házasságával-is, mivel midön MDCCXXXIV. Eszt. Szívét erre hajtotta vólna, nem véve magának Házás Társul valami idegen Leányzót az ISTEN Törvénye ellen 2 Mos XXXIV. 16”. Ugyancsak érdemei között említi, hogy „mind maga, mind kedves Hites Társa, édes Annyokat sok ideig különös kegyelmességgel maga házánál tartotta és táplálta.” Házasságáról szólva, Bodoki orációja nem Verestóit, hanem a gyászoló özvegyet dicséri – annak „szemérmetességét”, valamint „házassági tiszta szeretetét”. Mikor hivatali érdemeit sorolja fel és méltatja, biztossággal hivatkozik a fiatalabb és kortárs tudós társadalomra: „melly két rendbéli Hivatalait minémü szorgalmatossággal folytatta légyen, tudják azt nem tsak az ö keze alatt a' Papi és Professori Hivatalokra elégségesen el-készítettett Erdélyi sok Tudos Férfiak, hanem e' mi Hazánkknak egy néhány Diszes Méltóságai, És nagyra terjedendő Oszlopai is.” A korabeli ranglétrán való feljebb jutását egyenesen szükségszerűként mutatja be: „És ezek valának azok az Hivatalok, mellyeken mint a' Fő Papi Méltóságnak egyenes gráditsai természeti okosságával és ahoz köttetett Kegyességgel lépdegelvén, arra egészszén el-is juta (...)”.

Bodoki József bölcsességét, tanári és püspöki pályáját méltatja; mindannyiszor felső- és túlzófokokkal jellemezve Verestóit. Ebben a beszédben is komoly hangsúlyt kap a kapcsolatrendszere – nem pusztán magánéleti vonatkozásban, hanem a kor meghatározó tudósaként is (kár, hogy csak ritkán köti konkrét nevekhez megállapításait).

Egyébként a búcsúztató részben Szathmári – a család és papi-, valamint más, hivatali rendek mellett – patrónusaihoz is szól a halott nevében. Ezek között, mint jelen levőket, név szerint említi l.b. Vesselényi Ferencet, valamint Bethleni Bethlen Pál grófot. Az elköszönés vége – amint Verestói orációiban is rendszeresen – a „minden renden lévő” szomorú hallgatókhoz szól. Amikor a közönség ezen részét azonosítja a prédikáló, egyúttal a püspökhöz való viszonyukat is megjelöli⁶¹: „kik ötet különös szeretettel szerettétek, betsültétek, és mostan-is az ö végső Tisztesség tételére egyben gyűltetek”. Bodoki a búcsúztatás során először a feleséget (Baconi Ince 'Susánna asszonyt) említi, aztán a három, még életben levő gyermeket: Sámuel, Györgyöt és Istvánt, valamint unokáját, Losonczy Sámuel (Erzsébet lánya gyerekét – *megj. tőlem, FWÉ*). Harmadszor a „FŐ CURÁTOR URAKTOL” negyedszer a szuperintendencia espereseitől, ötödször a KOLO'SVÁRI REFORMÁTUS CLERUS és VENERABILE CONSISTORIUM tagjaitól búcsúztatja Zágoni a halottat – ezen adatok összefüggései is maradéktalanul megfelelnek

⁶¹ Verestói például ezen részekben csak ritkán, indokolt esetben elemezte a halotthoz fűződő kapcsolatukat.

az *Önéletírás*ban foglaltaknak. A név szerint említett patrónusok sorában, Vesselényi Ferenc és Bethlen Pál mellett itt bekerülnek még a felsorolásba: báró Bánfi Farkas, báró Bánfi Mihály és báró Hadadi Vesselényi Farkas úrfi.

Verestói utolsó estéjén, fiának diktált zsoltárfordításáról⁶² mindhárom beszéd megemlékezik. Szathmári Pap néhány sort idéz a szövegből, annak tanúságaként, hogy a püspök tudatában volt halála közelségének, gesztusával tulajdonképpen megjövendölte azt. Zágoni Aranka Györgynél pedig mint „magyarázatra fel-vett szent lecke” szerepel a 42. zsoltár, a teljes beszédet megalapozó alap gondolatként. Bodoki szövegében is helyet kap, a halál leírásakor „Martiusnak 6-dik Napján virradólag 3. és 4 óra között két napokig lett agyban fekvése után midön ép és eleven elméjével forgatná Sz. Dávidnak ama’ ditsőséges énekét az 42 dik ‘Soltárban: Élő ISTEN! Valyon mikor jutok Színed eleibe? melly ‘Soltárt halála előtt kevés idővel gyönyörűséges szép Deák versekbe foglalván kedves SÁMUEL Fiával leírata (...)”⁶³ A Verestói emlékére kiadott gyűjtemény utolsó darabjaként bekerült magyar fordítást épp Verestói Sámuel végzi⁶⁴, a szöveg tanúsága szerint kettős indíttatásból: patrónusa (a megrendelő Vesselényi Ferenc) megbízásából, de apja emlékére. A latin hexameteres verset felező tizenkettesekben fordító Sámuel változata láthatóan hosszabb és bizonyos helyeken részletezőbb, mint a Verestói Györgyé. Újabb, izgalmas tanulságokkal szolgálhatna egy alapos összehasonlító elemzés, amely tekintettel lehetne az összes tartalmi eltérésre – de legalább Verestói Sámuel azon egyéni értelmezéséről, értelem-adásáról képet alkothatna, melyet fordítása útján kívánt verbalizálni.

⁶² PSALMUS XLII. a Reverendissimo Viro, GEORGIO VERESTOI, Ecclesiarum et Colleg. in Transilvania Reform. Superintendente Diplomatico atrocissimos inter dolores suos, quum morti jam vicinus esset, Versibus Hexametris Filio suo SAMUELI ad Calamum dictis, expressus. Anno 1765. Die 5 Martii, horis vespert, et noctur. In. ISTEN JOBB KEZE FÉRJFIÁNAK... (1767), I. n., sorrendben a negyedik szöveg.

⁶³ BODOKI, I. M., M3

⁶⁴ XLII. ‘SOLTÁR. Mellyet, ama’ nagy tiszteletre méltó Férjfiú VERESTÓI GYÖRGY URAM, Az Erdélyi Réf. Eklésiák’ és Kollégyomok’ Diplomaticus Superintendense, igen terhes kinnyai között, Halála előtt tsak egy néhány orákkal, DEÁK VERSEKBEEN foglalt, és SÁMUEL FIÁNAK Pennája által le-is iratott 1765. Esztendőben Martius 5-dik Napjának estvéli és éjtzakai orájin. ÉS A’ MELLY DEÁK VERSEKET, Nagy Méltóságú PATRONUS URÁNAK parantsolattyára, kiváltképpen pedi Édes ATTYA áldott emlékezetének nagyobb Tiszteletére; MAGYAR VERSEKBEEN foglalt, és meg magyarázott, VERESTÓI SÁMUEL. 1767. Esztendőben, Februáriusnak 16-dik Napján. In. ISTEN JOBB KEZE FÉRJFIÁNAK... (1767), I. n., sorrendben az ötödik (utolsó) szöveg.

Verestói György életének fontosabb tényei, a latin és a magyarra fordított Önéletírás alapján

Az apai dédapa, Cséri Verestói István, nemesi származású, és a Balaton melletti Verestó faluban volt földbirtoka és malma.

A szintén apai nagypapa, Cséri Verestói Pál előbb verestói, majd császári, legvégül farkasdi lelkész volt.

A püspök apja, Verestói Sámuel is, még Verestó községben született (1651. augusztus 18-án), és tanulmányai során, tógátus diákként jutott Erdélybe, amikor a sárospataki kollégium diákjainak egy részét Gyulafehérvárra úzték. Előbb nevelő-tanító volt Datzó István⁶⁵ fia mellett, majd a szenterzsébeti, nagylaki, héderfái, buni, bonyhai eklézsiákban szolgált papként. 1714-ben a kükülői egyházmegye jegyzőjévé is választották. Felesége, a püspök édesanyja, Mózes Erzsébet (1665. február 4. – 1748. március 18.).

Cséri Verestói György 1698. június 25-én született Bonyhán, tíz gyerek közül a hatodikként. Négyéves kora után a bonyhai Endrédi Mihály tanítónál kezdi meg tanulmányait. 1710. május 21-étől, a grammaticai tanulmányokat Marosvásárhelyen folytatja, ahol az iskola még nem élvezi a kollégiumi rangot. Magántanítója Kibédi Márton, akit „*mind erkölcsaire, mind ismereteire nézve kitűnő ember*”⁶⁶-nek tart. 1713-ban, május 3-án a poézis tanulását már Kolozsváron kezdi meg⁶⁷. A kolozsvári református kollégium professzorai ekkor Szathmárnémeti Sámuel és Zilahi András. Nem sokkal később Zilahi teológiát tanítani a gyulafehérvári kollégiumba megy, így helyébe Baconi Ince Mátét hívják meg. Verestói 1715. január 6-án kezdi a nyilvános leckéket, 1716. áprilisától tógátus diák.

1717-től, Szathmárnémeti Sámuel halálától, a teológiát Baconi Ince Mátéra bízják, a filozófia és nyelvek professzorává Remetei Jánost választják meg.

1718. június 28-án Verestói a kolozsvári református kollégium retorika osztályának köztanítója lesz. Ebben a tisztségben sajnálatos módon mindössze egy évet szolgál – 1720 szeptemberében ugyanis Csepregi Ferencsel és néhány más diákkal együtt távoznia kell a kollégiumból. Az indoklást a Török István által fordított szövegből idézem: „*Ugyanis, néhány rossz indulatu ember által oly módon árultattunk be a curatorok előtt, mintha Baconi Ince Máté ellen összeesküdtünk volna. Isten a tanunk, hogy soha ily összeesküvés tőlünk*

⁶⁵ Csík, Gyergyó és Kászton székely székek főkapitánya.

⁶⁶ TÖRÖK, i. m. 13. p. 122.

⁶⁷ Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy Verestói Önéletírásában tanulmányai színhelyeivel kapcsolatosan folyamatosan közöl fontos kiegészítő információkat, így ezeket jelen áttekintés is részben tartalmazni fogja, a kontextus-teremtés, az események árnyaltabb ismertetése miatt. A kollégiumi tanárok cserélődése azért is kiemelten jelentős, mert ebbe a sort fogja később folytatni Verestói György is.

nem származott. S mégis, oly hiteltre találtak a gonoszok rágalmait, hogy kiki közülünk tizzel degradáltatott. Midőn e büntetésnek nem akartuk alávetni magunkat, kiléptünk a collegiumból.”⁶⁸ Valószínűsíthető, hogy Verestói állításai tényleg igazak (életpályája alakulásának későbbi mozzanatait véve alapul). Egyetérthetünk Németh S. Katalin indoklásával is: „A vád valóban alaptalan lehetett, hiszen nyolc év múlva Verestói mint tanár kerül vissza a kolozsvári kollégiumba, 1734-ben pedig éppen az említett Baconi Ince Máté lányát vette feleségül.”⁶⁹ Eközben Remetei János hirtelen meghal, és helyét Naszályi János veszi át az intézményben.

A kollégium elhagyása nem jelent Verestói számára karrierbeli megtorpanást; épp ellenkezőleg: következő év (1721) július másodikán a „belgiumi akadémiákra” indulhat, ráadásul két olyan társával együtt⁷⁰, akik vele együtt léptek ki a kollégiumból. Tanulmányújtát Losonci br. Bánffi Farkas támogatja. 1721 őszétől⁷¹ 1726. szeptember 26-ig tartózkodik Franekerben, ahol az egyetem csaknem összes professzorát és tantárgyát⁷² hallgatja. Saját bevallása szerint a franekeri akadémián összesen 4 évet tölt, közben és/vagy utána bejárja a szövetséges belga akadémiákat és nevezetes városokat. Professzorok ott abban az időben: Campegius Vitringa P. (teológia, egyháztörténelem), Ruardus Andala (teológia és filozófia), Campegius Vitringa F. (teológia); Ortvinus Westemberg és Joh. Balck.⁷³ (jog), Joh. Regius (filozófia), Wierus Guilielmus Muys (filozófia, matézis, orvosi tudományok és kémia), Petrus Latane (orvosi tudományok és bonctan), Joh. Rungius (egyetemes történelem), Albertus Schultens (keleti nyelvek, héber), Tiberius Hemsterhuys (görög nyelv és régiségek). Verestói tanulmányairól így nyilatkozik: „Ezeket mind hallgattam, kivéve Joh. Regiust, Balck és Petr. Latanet. Nem hallgattam Muys orvosi előadásait sem, de szorgalmasan tanultam tőle a philosophiát, bonc- és vegytant.”⁷⁴ A két Vitringa (apa és fia) egymást követően halnak meg, és ugyanebben

⁶⁸ TÖRÖK, I.m. 13. p. 122.

⁶⁹ NÉMETH S. Katalin: Magyar orátor a 18. században: Verestói György. In. *It* 1984/4, Akadémiai kiadó, Budapest, p. 863.

⁷⁰ Csepregi Turkovics Ferencsel és Dési Ferencsel – visszatérésük után előbbi tanártársa is lesz a kolozsvári református kollégiumban.

⁷¹ Megérkezését Pataki Sámuel is tanúsítja, aki a naplójában ezt írja: „Szeptember 30-án a friziai Franequerába érkeztek a kolozsvári ref. kollégiumból Tsernatori Sámuel, Tsepregi Ferenc, Dési Ferenc, Verestói György.” PATAKI Jenő: Egy kolozsvári orvosdinasztia. A Patakiak (1922)A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István.

Forrás: http://mek.niif.hu/05400/05413/pdf/pataki_patakicsalad.pdf. (A hivatkozás időpontja: 2011 május 2.)

⁷² Teológiát, jogot, filozófiát, matematikát, orvosi tudományokat, bonctant, kémiát, egyháztörténelmet, egyetemes történelmet, keleti nyelveket, hébert, görögöt, „régiségek”-et. (Felsorolás az önéletrajzban.)

⁷³ Az eredeti szöveg rövidítései.

⁷⁴ TÖRÖK, i. m. 13. p. 123.

az időszakban Rungius professzor is. Új professzorok kerülnek tehát helyeikre: a teológia tanszékre Joh. Melchioris és Hermannus Venema (előbbire az egyháztörténetet is rábízzák), az egyetemes történelmet pedig Petrus Wesseling tanítja a továbbiakban. Ez időtájt Westenberg is átmegy a leideni akadémiára, és helyére Joh. Gottlieb Heineccius kerül, akitől Verestói a természetjogot hallgatja. Németh S. Katalin említett tanulmányában néhány tanárról részletesen is megemlékezik, kiemelve például Ruardus Andalát, „a kartezius irányzat egyik jeles képviselőjét”⁷⁵, a magyar, főleg erdélyi peregrinus diákok fontos támogatóját, a két Vitringa professzort, akik a coccejánus irányzat⁷⁶ képviselői voltak, és szintén erdélyi kapcsolatokkal rendelkeztek, a később tankönyveket is inspiráló Heinecciust, valamint Hermannus Venemát⁷⁷.

A Török-féle fordításban a Franekerben írt záró értekezés megjelölése hibásan szerepel *De Galina Ardente* címmel, ugyanis témáját illetően égő pálmafáról⁷⁸ van szó. (Az itt szereplő *galina* szó legközelebbi helyes latin alakja a *gallina* lehetne, ami *tyúkot* jelent. A latin változatban egyértelműen a „Palma” szó szerepel.) Az 1725-ben megjelent dolgozat praesese Albertus Schultens, és azt tárgyalja – a héber alapszövegből kiindulva –, hogy Mózesnek az Isten nem csipkebokorban, hanem égő pálmában jelent meg.

Hazafelé Harlingból indul hajóval, Hamburgból Pozsonyba utazik Csepregi Ferenc és Tatai János társaságában. Innen Tatai más úton megy tovább, Verestói Csepregivel viszont Bécsen és Magyarországon keresztül siet haza Erdélybe. 1727. február 20-án érkezik meg, s hamarosan fel is keresi legfőbb patrónusát, Bánffi Farkast.

1727. június 22-én avatják fel a papi hivatalra, a Küküllővárrott tartott zsinaton. Még ez év végén Bánffi felajánlja neki a bonchidai papi hivatalt, melyet el is fogad. Azonban nem hosszú ideig gyakorolhatja hivatását itt, 1728 májusában ugyanis meghal Naszályi János, a kolozsvári kollégium filozófia professzora, akinek helyére

⁷⁵ NÉMETH S., i. m. p. 864.

⁷⁶ „Modern, sok gondolkodó értelmiségit foglalkoztató eszmék Hollandiából, a virágzó coccejánus bibliatudomány részéről érkeztek ekkoriban Magyarországra. A magyar diákok által szívesen látogatott Franeker város egyetemén tanító Campegius Vitringa (1659–1722) a karteziánus filozófia és a coccejánus bibliaértelmezés összekapcsolásával, mélyen átélte misztikus aszketizmusával nagy hatással volt az ott tanuló magyarokra. Tanítóányai még a professzor életében megjelentették *Typus theologiae practicae* című könyvének magyar fordítását (Frankfurt, 1722). Vitringa gyakorlati teológiáját sokáig tanították a Kolozsvári Református Kollégiumban.” In. Kétféjű sas. A Habsburg-uralom Magyarországon (1699–1790) - (Encyclopaedia Humana Hungarica 06.) <http://mek.niif.hu/01900/01902/html/index.htm>

⁷⁷ Aki majd az ifjabbik Verestói György disputációjának praesese is lett.

⁷⁸ *Dissertatio filologico-theologica de PALMA ARDENTE ad Exod. Cap. III. vs. 1-5.* (MTAK 525. 010.)

Verestóit hívják meg, s még ugyanazon év augusztus 28-án be is iktatják.

1734. március 2-án eljegyzi Ince Zsuzsánnát, Baconi Ince Máté⁷⁹ lányát, május 11-én pedig megtartják az esküvőt is. Ebből a házasságból öt gyermek születik, közülük négyen érik meg a felnőttkort, és hárman apjuk halálát. Az *Önéletírás* részletesen szól a gyerekek sorsáról, tanulmányairól, különös hosszúsággal és érzékenységgel a tragikus sorsú elsőszülött Erzsébetről, aki fiatalon, Pataki Sámuel⁸⁰ feleségeként hal meg. (Az eredeti latin szöveg néhány kiegészítő sort is tartalmaz ezzel kapcsolatosan.)

30 évig tanít filozófiát és matézist a kolozsvári kollégiumban, mielőtt a teológiai tudományok professzorává avatják. 1758. szeptember 8-án hadadi br. Vesselényi Ferenc főgondnok ünnepélyesen beiktatja. Csepregi Turkovics Ferenc helyét veszi át, aki ugyanazon év május 24-én halt meg.

Az 1760-ban elhunyt Borosnyai Lukács János superintendenst az érvényben levő szabályrendszer szerint Szathmári Pap Zsigmondnak, a kolozs-kalotai egyházmegye seniorának és a kolozsvári eklézsia első papjának kellett volna váltania, de ő is ugyanezen év áprilisában meghal. Június 15-re Magyarigenbe hívnak össze zsinatot új püspök választására, melyre Verestóit igen határozottan meghívják, és meg is kapja a szavazatok többségét. Az általa tartott öt zsinatról is egyenként megemlékezik.

1764-ben, betegségeire és idős korára hivatkozva, lemond a teológia tanításáról, de a püspöki hivatalt megtartja.

Az önéletrajzban szereplő utolsó információ fia hazatértére vonatkozik: ifj. Verestói György a belga akadémiákról 1764. október 7-én érkezik haza.

A püspök Verestói György 1765. március 6-án, éjjel 3 és 4 óra között hal meg. Utolsó óráiban a 42. zsoltárt fordítja latinra.

⁷⁹ Ő ekkor már a kolozsvári eklézsia első papja.

⁸⁰ „Orvosdoktor és tanár, Pataki Sámuel (primus) és Dálnoki Mária fia, 1731. március 20-án született Deésen. A kolozsvári ref. kollégiumban tanult, majd 1752-ben Leydenbe ment az egyetemre, hol természettant, mathezist, metafizikát, görög és arab nyelvet, történelmet, teológiát és medicinát. (...) 1762-ben megházasodott. Felesége, Verestói Erzsébet, Verestói György tanártársa leánya azonban alig 9 hónapi együttélés után tüdővészben meghalt. Második felesége Szathmári Pap Sára, Szathmári Pap Zsigmond református püspök leánya volt, kivel 39 évig élt boldog házasságban.” PATAKI, i. m.

INTERJÚ

Megkérdeztük Péterfy Gergelyt

Legújabb regényed, a Kitömött barbár nemcsak a szakma magas szintű elismerését nyerte el – a legváltozatosabb olvasói csoportok is örömmel és izgalommal forgatják. Te magad mivel magyarázod ezt, miben látod aktualitását ma a Kazinczy–Török Sophie–Angelo Soliman történetnek?

Most, hogy már eltelt egy év a megjelenése óta, elég jól látszanak az irányok. Nagyon sokféle szempont talál fogódzót a szövegben, talán egyedül a patrióta olvasat hiányzik, az is vélhetően csak azért, mivel korszerű magyar hazafiság egyelőre nem nagyon létezik. Feltűnően izmos az aktuálpolitikai olvasat, amelyet néhány erőteljesebb marketing-megnyilvánulással magam is elősegítettem. Ahogy erősödik az országban a kleriko-feudális nacionálretrokádárizmus, úgy válik egyre pamfletszerűbben is olvashatóvá a regény, elvégre a negatív szereplők a magyar politikai és mentális jobboldal jellemvonásait viselik. Ráadásul a regény a felvilágosodás heroizmusa mellett teszi le a garast, még akkor is, ha épp az ellentmondásai felől fejt fel a szálakat. A menekültekkel szembeni aljas és becstelen náci kampány – Ausländer raus! – most még jobban ráirányítja a figyelmet, hogy az idegenhez ez az ország milyen reménytelenül középkori-babonás szinten viszonyul. Én egy fikatív magyarságot írtam le a regényben, végtelenül sajnálom, hogy beletrafáltam a valóságba.

Azt mondd, castingoltál az elbeszélők tekintetében. Kik voltak a jelentkezők, milyen esélyekkel, és miért éppen Kazinczy Ferenc felesége nyert?

Az első jelentkező ezen a castingon természetesen Kazinczy Ferenc volt, de neki azt mondtam, hogy bármilyen jól tud is írni és bármilyen mélységben lát is bele saját és barátai életébe, nem foglalhatja el majd 200 év hallgatás után újra az elbeszélő pozícióját, mert egy ilyen szellemjárással mindketten rosszul járnánk. Morális okaim voltak, hogy nem őt választottam. Aztán ott volt Angelo Soliman, aki bármekkora erudícióval és entuziazmussal látott is neki az elbeszélésnek, hamar kiderült, hogy a nézőpontja korlátozott, és magán kívül nem nagyon tud mást elbeszélni – bár önmagát olyan elegánsan narrálta, hogy ezt a szerepét végül a matrjoska-szerkezetben, többszörös közvetítéssel ugyan, de megtartotta. Aztán

jött Bárótzai Sándor, a maga régi vágású alkémista-rosenkreutzer világnézetével, végtelen megvetéssel e nájmódi világ eránt, és majdnem megesett rajta a szívem, olyan sértett mizantrópiával, nemes önutálattal nézett a történetre, amelynek egyébként valóban tanúja volt – de aztán ő teljes egészében beleolvadt az öreg Török gróf figurájába. Végül Török Sophie nyert, teljesen megérdemelten: megtörtsége, elbeszélői pozíciójának fanyar drámaisága az első pillanattól fogva megragadott.

Noha a 18-19. századokban járunk, a regény elbeszélője mai hangon, ismerős nyelvezettel szólal meg. (Persze vigyázva arra, hogy újonnan bevett szavak, kifejezések ne tarkítsák a beszédét.) Nehéz volt eldönteni, hogy izes régi nyelvet vagy minőségi kortárs szöveget rendelsz Török Sophie egyéniségéhez?

Megpróbáltam archaizálni, de nem tetszett. Persze eleve tudhattam volna, hogy nem fog tetszeni, hiszen azt már előre tisztáztam, hogy ezt az üveglapot nem fogom behelyezni az olvasó és a tárgy közé, nem fogok előállítani egy ilyen klasszikus múzeumlátogatói szituációt, amely deklarálja a múltra vonatkozó hatalmi konstrukciókat. Ráadásul mindent a fikció erejének akartam alárendelni, és nem látom be, mért volna logikus archaikus nyelvet adni olyan szereplők számára, akik részben érintkeznek múltbeli-történeti figurákkal, de egy jelenben keletkezett regényben mozognak.

Idegenség, sztereotípiák, barbárság... A könyv két dolgot is állít: egyfelől, hogy az ember a teste, másfelől, hogy az ember nem a teste. Bő kétszáz évvel ezelőtti pillanatképről van szó – milyennek látod a helyzetet ma ebből a szempontból, merre látszik elbillenni a mérleg nyelve?

Nem tudom teljesen mellőzni a metafizikát, így a hagyomány lélekfogalmait sem: pontosabban szívesen adózom e szép történeti probléma méltóságának, archaikus pompájának, építménye csodálatos szerkezetének és megkapó részleteinek is; viszonyom hozzá azonban ironikus, és a testtapasztalattal, testfilozófiával mozgatom egy közös játéktérben. Erre a játékra különösen alkalmas terep Angelo és Kazinczy története, hiszen olyan korban élnek és gondolkoznak, ahol az eszmék és fogalmak, az ész fegyverei uralják a képzeteket, az eszmék szabad megoszthatóságába vetett hit – míg testük rabsága, kiszolgáltatottsága a hatalomnak minduntalan figyelmeztet a testtapasztalat tragikus végességére, önmagára-utaltságára, magányára, megoszthatatlanságára. Angelo testének sorsa pedig utat nyit az evangéliumi szenvedés világa felé, ahol az

univerzálisnak és partikulárisnak megintcsak másfajta ritmikája, fűgája jelenik meg.

A történet tényanyagát megírtad a doktori disszertációdban. A regényben viszont sok fikciós szál van, gyakorlatilag kibogozhatatlanul fonódnak össze a valóságanyaggal. A legnagyobb játéklehetőséget az adja az ingyenc olvasónak, hogy mégis megpróbálja szétszálazni ezeket – és természetesen mindig pontosan fordítva tippel... Hogyan sakkoztál az adatokkal és az egyéni ötletekkel?

Ahol a valóság nem volt elég szellemes, elég váratlan, elég meglepő, metaforáimnak nem kínálkozott elégséges vehiculumnak, ott fikcióval pótoltam. Plusz meg, ahol túlságosan széttartó volt, epikailag megragadhatatlanul sokrétű, ott szűkítettem, redukáltam. Így maradt Kazinczynak csak két testvére, így maradt ki a temérdek levelezőtárs és barát, akik a magyar szellemi élet hálózatát alkották. De mivel nem ennek megrajzolása volt a cél, ez is óhatatlanul kimaradt. Meg aztán Angelo gazdái, Lobkowitz és Lichtenstein, jórészt ők is a fantázia művei, bár a főbb vonalaikat a történeti figurákból vettem. Mindig arra mentem, amerre a fülem vitt: zenei értelemben mondom ezt, hallás után mentem, amelyik dallam, amelyik moduláció megkapóbb volt, azt választottam. A metaforák és motívumok, szerkezeti stratégia szintjén szigorú az aritmetika. Ehhez kellett sok szabad, ha úgy tetszik, boldogan, kaotikusan áramló esetlegesség. Bár talán mégis inkább az az igaz, hogy minden mondat minden kanyarulatában igyekeztem a regény egészét észben tartva manőverezni, így, végül, az esetlegesség mégis nagyon kevés lett benne.

Az utóbbi időszakban igencsak megélenkült a publicisztikai tevékenységed is – leginkább a szellemi, kulturális megosztottság foglalkoztat. Milyen kivezető uta(ka)t tartasz elképzelhetőnek, járhatónak?

Nagyon pesszimista vagyok a hazámmal kapcsolatban. Úgy látom, hogy azok a mély szerkezeti torzulások, amelyek a török hódítás óta meghatározzák ennek az országnak a működését, nem tudtak feloldódni, kisimulni egy modern Európában. A perifériára jellemző tragikus mintázatok határozzák meg a gazdaság és a szellemi élet menetét, ez az a bizonyos megosztottság, amely az ország kisebbségben lévő nyugati és többségben lévő keleti identitása között jelentkezik. A politika egyet tehetett volna, türelmes és lassú munkával nyugati munkamorálra, felelősségvállalásra, felnőtségre és szabadságra szoktatni ezt a szolgaságra, önsajnálatra, kivagyiságra és hisztériára hajlamos, úrhatnám népet – e helyett most épp e negatív jellemvonásait erősíti. Azt hiszem, ez tragédia.

„Vessünk egy pillantást a közelmúltra!”

Beszélgetés Márton Lászlóval

1984-ben jelent meg a Nagy-budapesti rém-üldözés című novellásköteted, és rá pontosan egy évre (rögtön?) regény is. Mindkettő a Magvető Kiadónál. Mi volt a titka annak, hogy egyfelől ilyen kis időközzel láttak napvilágot ezek a könyvek, másfelől pedig, hogy éppen a Magvetőnél debütáltál?

Ennek életrajzi okai voltak. Ma is minden pályakezdő írónak azt tanácsolom, hogy halmozzon fel tartalékokat: energiatartalékokat is, meg eredménytartalékokat is. Tehát, ha össze tud rakni egy kötetet, akkor, ha egy kis türelme van, és kibírja, akkor várja meg, amíg a második kötet anyaga is elkészül. Mert ebben az esetben tud gazdálkodni az eredményeivel, és ha például éri egy elbizonytalanodás, akkor ez nem látszik meg rögtön. Vagy lehet, hogy egyáltalán nem látszik meg, mert mire a második könyve is megjelenik, és annak a visszhangja elül, addigra hátha túljut rajta. Én akkor ezt nem ilyen tudatosan gondoltam végig, hanem egyszerűen nagyon korán elkezdtem írni, és volt néhány év, amíg nem publikáltam, mert a szerkesztőségek sorra egymás után visszaadták az írásaimat. S nem politikai okokból, hanem mert nem tetszett nekik. És mire odáig eljutottam, hogy a *Nagy-budapesti rém-üldözés* elment a nyomdába, már készen volt a *Menedék* is. Egyszerűen volt időm: elkezdtem írni tizenkilenc éves koromban, és huszonöt voltam, amikor megjelent az első könyvem. Addig a régi *Mozgó Világ*ot leszámítva, ahol összesen három írásom jelent meg, egyáltalán nem voltak folyóirat-közléseim. Mert ahonnan visszakaptam, oda többet nem küldtem írást. Ehhez kapcsolódik a másik kérdésed, hogy hogyhogy a *Magvető*... Nagyon egyszerűen, úgy, hogy 1982 tavaszán felhívott akkor már közeli barátom és nemrég még tanárom, Margócsy István (a *Mozgó Világ*nak akkor még szerkesztője), hogy indul a JAK-füzeteknél egy új sorozat, elmondta, hogy kik a szerkesztőbizottság tagjai: Szilágyi Ákos, Kulcsár-Szabó Ernő, Kornis Mihály meg Parti Nagy Lajos, és hogy azonnal rakjak össze egy kötetet az általa is ismert novelláimból, mert egyelőre még kevés a kéziratuk, és van esély rá, hogy elfogadják. És szerinte nagyon jó lenne ebben megjelenni. Én ezt megtettem, elég sok novellám volt, ezekből körülbelül harminc jött számításba, abból tízet kiválogattam, eldöntöttem, hogy mi legyen a sorrend, és hogy elviszem Kornishoz. Elvittem, Kornis viszont rövid idő múlva

összeveszett a szerkesztőség többi tagjával (szeretett összeveszni, csak azt akkor még nem tudtam). Aztán meg telik-múlik az idő, és egyszer csak berendelnek raporra a JAK-irodába, ami akkoriban az Írószövetség épületében volt a Bajza utcában, s ott áll Jankovich József, Kulcsár-Szabó Ernő és Borsi Kálmán-Béla. És amit akkor kaptam Kulcsár-Szabótól, az nem volt mindennapi, iszonyúan lehordta az anyagot. Néhány évvel később aztán nagyon jó lett a viszonyunk, és azóta is teljesen baráti, de akkor ő nagyon szigorú volt. És a végén azt mondta, hogy „és ha nem hiszek neki, akkor vigyem be a Magvetőbe”. Soha nem mertem volna megtenni, de ezek után dacból bevitettem. Ott egy nem túl kedves nő fogadott, odaadtam neki a kéziratot, elrakta. Teltek-múltak a hónapok, aztán kiderült, hogy ugyanaz a nő nagyon keményen harcolt Kardos Györgynél, a kiadó igazgatójánál ezért a könyvért, és végül is úgy döntöttek, hogy megjelenhet. Megérdemli, hogy mondjam a nevét, Zsámboki Máriának hívták, meghalt már.

Aki megígérte a hátoldalon a „nagy író”.

Zavarba is hozott, mondtam is neki, hogy ezt nagyon nem kellett volna... És a második könyvnek is ő volt a szerkesztője, nagyon jó szakember volt egyébként, később már nem is volt annyira barátságos. Egy csomó mindenkinek segített, például Krasznahorkainak ő volt az első szerkesztője, de Esterházy Péternek, Karácsony Gábornak is, és még sorolhatnám. Visszatérve a JAK-füzetek első szerkesztőire: kiváló emberek, nem kell bizonygatnom, hogy mennyi érdemük van, meg lehet nézni a JAK-füzetek első kötetét, tényleg nagyon jók, borzasztó érdekesek mai szemmel nézve is. Csak annyit mondok, hogy két kéziratot adtak vissza: az egyik a *Nagy-budapesti rém-üldözés*, a másik Krasznahorkainak a *Sátántangó* című regénye. Ez nagyon határozott és biztos ítélő erőről tanúskodik, nem viccből mondom. Tehát: így kerültem a Magvetőbe.

Egyszer mesélted, hogy 24 éves korodban fordítottad Novalist. De Luthert, Goethét és másokat is. Miközben megjelentek az első könyveid, intenzíven fordítottál. Mi vezetett el a műfordításokig?

Germanisztikát tanultam, és mindig érdekelt a műfordítás. Jártam az egyetemen Györffy Miklósnak a fordítói szemináriumára, és Györffy nagyon hatékonyan tanított. Jó módszertani érzéke volt, ami óriási felkészültséggel párosult. Egyszerre volt irodalomtörténész, műfordító, tanár és kiadói szerkesztő: több szemszögből tudta nézni és mutatni ugyanazt a művet. Volt néhány év, mint már említettem, amikor saját írásaim nem nagyon jelenhettek meg, s akkor arra gondoltam, hogy mi lenne, ha fordítanék, mert akkor az még mindig

az én mondataimból állna, és azt esetleg könnyebben meg lehetne jelentetni. És ez így is lett: mert éppen akkor, 1982-ben vált önállóvá a Helikon Kiadó, addig ugyanis az Európa Kiadó egyik részlege volt, de az Aczél és Pozsgai közti hatalmi harc eredményeképp, ahogy a Katona József Színház elszakadt a Nemzetitől, úgy a Helikon Kiadó is függetlenné vált az Európától. Küszöbön állt 1983, Luther születésének ötszázadik évfordulója, és az új igazgató, akinek nem volt könyvkiadói múltja, arra gondolt, hogy ki kell adni valami Luther-kiadványt. Ezt a munkát rábízta egy harmadéves egyetemistára. Ez voltam én. Elvégeztem a munkát, a könyv megjelent, sikeres volt, 23.000 példányban elfogyott, ami ma már elképzelhetetlen, de akkor a nagy reformátor alakja érdeklődést keltett, a felsőbbbséggel való dacos ellenszegülése pedig a Kádár-rendszerrel való szembehelyezkedésre asszociáltatott. Egy nagyon sokszínű, roppant érdekesen gondolkodó és nagyszabású egyéniség képe rajzolódott ki a válogatásban, s nyilván akkor ez is érdekelt az embereket. S akkor utána folyamatosan fordítottam, és ez mind a mai napig tart. Egy idő után már nem azért fordítottam, mert nem publikálhattam, hanem azért, mert rájöttem, hogy ha én párbeszédet kezdek egy, akár halott szerzővel is, akkor egyszerre tudok fordítóként meg íróként viszonyulni hozzá. Egyrészt kipihenem az írás fáradalmait, mert a legfárasztóbb a cselekményt kitalálni, és ha fordítok, azzal nincs dolgom, másrészt meg nyomon tudom követni egy másik alkotónak a gondolkodásmódját, és azáltal egy kis távolságból tudom szemlélni a sajátomat is. Annyi változott csak, hogy mostanában másmilyen szövegeket fordítok.

Szeretném, hogyha beszélnél a Tristan-ról is...

Az utóbbi tizenegy évben egy eléggé monumentális középkori verses regénnyel foglalkoztam. Ez egy Gottfried von Strassburg nevű szerzőnek a Tristan és Isolda szerelméről szóló műve, közep-felnémetül van írva, ami hasonlít a mai németre, de nem azonos vele, és teljesen más a logikája. Most készültem el a fordítással, és hihetetlen, hogy mennyi mindent adott ez nekem. Tristan története a Wagner-opera jóvoltából sokak számára ismerős, de Wagner forrása, a Gottfried által írt verses regény óriási meglepetéseket tartogat a mai olvasónak. Ez az ember rájött arra, hogy a szerelem ellentmondásos dolog, és akkor tud intenzív lenni, ha a boldogság és a boldogtalanság együtt gerjeszti egymást, hogy az ember nem egy készen kapott személyiség, mint mondjuk a ravasz vagy leleményes Odüsszeusz, vagy mint ahogy a vele egykorú Nibelung-énekben a bosszúálló Krimhilda vagy az alattomos Hagen, akik készen vannak, mert a régi típusú eposzokban – azért is nem nevezem ezt eposznak – ha színre lép egy figura, akkor az kőből ki van faragva. Gottfried

viszont arra jött rá, hogy a személyiség alakul. Változik; fejlődik is, adott esetben hanyatlak is, és hogy ez a folyamat történetként mondható el, ami ma sem mindig magától értetődő. És hogy a személyiség alakulásának a története összefügg a szerelem alakulásának a történetével. Szerintem ez egy óriási horderejű felfedezés, mert a modern regény ezen alapul. Ha ez a tudás nincs, akkor nincs Anna Karenina sem, meg Bovaryné sem, de Italo Svevónak *A vénülés évei* című története sem, de még Németh László *Iszonya* sem, ami egy negatív szerelmi regény. Gottfried küszködik a konvenciókkal, és próbál megfogalmazni dolgokat, amelyek számára fontosak, de nincs szó, ami leírja őket. Például fontos neki az írói hitelesség. Erről többször beszél kis, beiktatott esszéikben, de nincs rá kifejezése. De pontosan azt mondja meg, hogyan tud megfelelni egy eseménysor vagy egy szereplő viselkedése vagy döntése az elbeszélés belső feltételrendszerének. Vagy például: nem szereti a csodás elemeket, hanem mindent lélektanilag próbál megokolni. És még hosszan sorolhatnám... S amikor azt látja az ember, hogy itt van egy zseniális író, aki iszonyúan küszködik, hogy valahogyan megvalósítsa a szándékát, miközben a szándékát nem tudja pontosan megfogalmazni sem, 6-700 évvel később, a modern korban egy sokkal kisebb tehetség is kirázza ezeket a megoldásokat a kisujjából, mert azóta akkora tudáskészlet halmozódott fel, hogy abból bárki, aki kicsit is ismeri a mesterség szabályait, szabadon választhat, és bőségesen meríthet. De az olvasóval való beszélgetés ötlete is Gottfried-től jön, mert ezt tőle tanultam.

Említetted is, hogy a műfordítás közben tetten éred a szerzőnek a munkamódszerét, észjárását, de nyilván a saját módszereidet is kell tudatosítanod. Merthogy például íróiskolai tanár is vagy. Ott, gondolom, ezek a dolgok gyakran szóba kerülnek, és ennek kapcsán kérdezem: mi az, ami tanítható a prózából, mennyi tehetség kell hozzá, van-e valamilyen „titkos recept”?

A dolog úgy áll, hogy néhány éve, 2006 óta afféle botcsinálta tanár vagyok. Van tanári diplomám, de nem nagyon tanítottam korábban. Félttem is tőle, meg az egyetemi üzembe nem kerültem be (hála Istennek, teszem hozzá, mert látom az egyetemi tanár pályatársaimat, és rettentően panaszkodnak), középiskolába nem eresztettek be, de aztán egy darabig az Íróakadémián tanítottam, újabban a Werkakadémián, és eltöltöttem egy szemesztert Berlinben a Humboldt Egyetemen mint vendégtanár – ez teljesen más volt, mint itthon, többek között azért, mert német nyelven zajlott a tanítás, és mert sokkal több irodalomelmélet volt, és sokkal inkább poétika, mint kreatív írás. De egyébként az Íróakadémián is inkább poétikát tanítottam, pontosan azért, mert úgy gondoltam, és most is úgy

gondolom, hogy a poétika többé-kevésbé tanítható, viszont írókat nem tudok faragni egy emberből. Utóbb viszont arra a belátásra jutottam, néhány év alatt, hogy bizonyos korlátok között az írás is tanítható. Tehát végül is, ahogy meg lehet tanítani a rajzot egy rajziskolában, vagy az olajjal való festést a festőiskolában, bizonyos mesterségbeli fogások átadhatók. Például lehet mérlegelni azt, hogy mekkora bekezdések legyenek egy szövegben, vagy azt, hogy gondolatjeles dialógusok legyenek, vagy inkább függő beszéd. A mérlegelés tanítható meg igazából. Azt nem tudom elmondani, hogy ha itt állok, akkor én-elbeszélő kell hogy legyen, mert csak az jó, ha meg ott állok, akkor egyes szám, harmadik személy... Nem, mert az írásban az a szép, többek között, hogy nincsenek készen kapott szabályok, amiket kódexbe lehet rögzíteni, és ami legalább egy évszázadon át változatlanul megmarad, hanem azt lehet elmagyarázni annak, aki erre fogékony, hogy vannak törvényszerűségek, meg, hogy nemcsak a megoldásokat kell megtalálni, hanem a problémákat is meg kell találni, mert nincsenek készen kapott problémák. Hanem az írás többek között azt jelenti, hogy az ember megteremtí a saját problémáit, és azokat többé-kevésbé jól megoldja. De hát minden problémára nagyon sok megoldás adható az írásban. Egyik ezért jó, a másik meg azért. Ebbe be lehet járni sok mindenkit, meg természetesen az íráskészséget is lehet fejleszteni, a műveltséget, arra is rá lehet venni a delikvenset, ha hajlandóak rá, hogy több nyelven olvassanak, egyáltalán, hogy olvassanak, és próbáljanak írószemmel olvasni, hogy nézzék a régi kollégának a trükkjeit, nézni a kezét, „mert csal”, hogy Rodolfóra utaljak – meg nagyon sok ilyesmit. Egy valamit nem lehet: tehetséget adni valakinek, ha nincs benne. Ha valakiben van tehetség és kellő fogékonyság, akkor nagyon sok mindent meg lehet tanítani. De akkor magától is rá fog jönni dolgokra. Nekem egészen különböző csoportjaim voltak, előfordult, hogy például a maga módján nagyon értelmes ember oly mértékig zárt volt, annyira nem tudott mit kezdeni csak egy bizonyos szöveggel, és azon kívül semmi mással, hogy alapvető kommunikációs nehézségek voltak. De még neki is el tudtam magyarázni dolgokat. Ő történetesen fantasy-eket akart írni, és értékre tudtam adni, hogyan lesz jobb, vagy hogy lesz egy fokkal intenzívebb meg érdekesebb. Szóval valamit mindig lehet csinálni, ha a másik emberben megvan az erre irányuló szándék, fogékonyság.

Milyen a történelmi regényekhez való viszonyod? Az életművedben a régmúlttól egészen a (majdnem) jelenig találni számos példát arra, hogy írói érdeklődésedet a legkülönbözőbb korok kötik le... A fikciós részek és a valóságélemek hogy viszonyulnak egymáshoz?

Az a kérdés, hogy hol húzódik a történelem és a nem-történelem határa. Meg szerintem a történelmiség is nagyon sokféleképpen tud jelentkezni. Nyilvánvaló, hogy ha valaki ír az egyiptomiakról egy regényt, mint Boleslaw Prus *A fáraó* című munkájában, az is történelmi regény, de az is, ha valaki a második világháború idejére teszi a cselekményt. Mert ma már az is történelem. De nyilvánvaló, hogy az időhöz egészen másképpen viszonyul a két szerző – függetlenül az írástechnikáktól meg a világszemléletétől. Mindenben, ami nem akar a jelen pillanat zárványába beragadni, ott a történelem. Csak különböző mértékben, és különböző hangsúlyokkal. Ha egy húsz évvel ezelőtti eseménysort idézünk fel, abban is ott van. Pedig arról a középgenerációnak személyes emlékei vannak, csak a legfiatalabbaknak nincsenek, és ennek ellenére az ember átértékeli a saját személyes emlékeit is. Beszéltem olyan emberekkel, akik állították meggyőződéssel, hogy hallották a rádióban Mindszenty bíborosnak azt a beszédét 1956-ban, amelyet egészen biztosan nem mondott el, hanem a propagandaszövegekben, a fehér könyvekben volt szó erről, és oly mértékig interiorizálták, hogy saját személyes emlékként voltak képesek felidézni. Biztos, hogy nem hazudtak. Vagy inkább: nem szánt szándékkal hazudtak. És van példa ennek fordítottjára is: amikor valaki utólag jön rá arra, hogy amit akkor nem tudott, az valójában mi is volt. Ez is a tapasztalat történelmivé tétele. S nyilván más az, amikor olyan dolgokról van szó, amikről a most élő legidősebb embereknek még vannak tapasztalatai, mondjuk a második világháború, más az, amikor olyasmiről van szó, amiről biztosan nincs személyes emlék, de a kollektív emlékezetben nagyon erősen él még, és frissen, közvetett tanúvallomások formájában, mondjuk 1848-49. Olyan emberekkel beszéltem, akiknek a dédapja vagy ükapja még ott volt és részt vett az eseményekben, és ez bekerült a családi emlékezetbe. És a családi emlékezet is még nagyon nagy mértékben személyes. A török időkről már nem nagyon vannak ilyen családi emlékek, és a Rákóczi-szabadságharcról sincsenek. Sajnos a török idők emlékezetét némely kötelező olvasmány – például az *Egri csillagok* – nagymértékben torzítja és rombolja, én ezt egy kártékony könyvnek tartom. Mert ez egy sokkal bonyolultabb, sokkal összetettebb, és azt kell mondanom, sokkal érdekesebb korszak is volt, és ha valaki például Szalárdy János *Siralmas magyar krónikájából* akarja ugyanezt a korszakot megismerni, vagy Forgách Ferenc humanista történetíró visszaemlékezéseiből, akkor egy teljesen más képet lát, főleg gazdagabbat, árnyaltabbat és emberileg érdekesebbet. Nyilván nem lehet elvárni az általános iskolásoktól, hogy Forgách Ferencet olvassanak, pláne, hogy 1980-ig nem is létezett magyar fordítása. De emiatt, ellentétben más jelentős időszakokkal, Gárdonyinál a korszak nagyon be van árnyékolva: annyi maradt, hogy jönnek a gaz törökök,

akik ráadásul pogányok is, és itt mindent elpusztítanak, és mi meg hősiesen védekezünk. Holott ez egy kicsit bonyolultabb ügy volt...

Mi volt a helyzet a Testvériség-trilógia megírásánál? Tudom, hogy nagyon sokat könyvtáraztál is közben. Ezt hogyan alkottad meg?

Az úgy volt, hogy kialakult egy ötlet. Az ötlet akkor alakult ki, amikor egy másik munkához, *A nagyratörő* drámatrilógiához kerestem az anyagot. Még 1992-ben történt, hogy átnéztem a *Századok* című folyóiratnak a régi évfolyamait. És az 1872-es évfolyamban teljesen véletlenül rálapoztam egy Waltherr Imre nevű levéltáros egy közleményére, aki a Károlyi-levéltárnak volt a főlevéltárosa, és az volt a címe, hogy *Az ál-Károlyi*. Nagyon röviden összefoglalva: arról van szó, hogy Károlyi Sándor, Rákóczi későbbi generálisa egy olyan családban nőtt fel, ahol volt neki két bátyja, az egyik meghalt egy betegségben, a másik, aki szintén jóval idősebb volt, mint ő, eltűnt a zentai csatában 1685-ben. Halottnak hitték, megsiratták, aztán egyszerre csak jön egy értesítés, sok évvel később, amikor Károlyi Sándor már felnőtt, és már Szatmár megye alispánja volt, hogy mégiscsak él az elveszett fivér, Károlyi István, Bécsben van, egy angol kereskedő kiváltotta a török fogságból, mert nem halt meg, csak megsebesült, fogságba esett, és menjen érte. Érte megy, kifizeti a váltságdíjat, hazaviszi, és egyszerre csak feltámad a gyanú benne, hogy ez nem is a testvére, hanem egy csaló. És utána elkezdődik egy per, és mire a per befejeződne, addigra Károlyi Istvánt a saját jobbágysai agyonverik. Így lehet röviden a történetet összefoglalni. S akkor feltevődik a kérdés, hogy mi teszi az embert önmagává, meg mi az én, mi a nem-én, hogy lehet egy embert azonosítani, főleg egy olyan korban, ahol nem volt fényképezés, meg nem volt világítás sem, és az emberek az idejük nagy részét ma már elképzelhetetlen sötétségben töltötték, tehát az arcvonásokat nem is lehetett jól látni mindig. Az egy olyan helyzet volt, hogy éppen sikerült kinyomni a törököket az ország területéről. S akkor ott, egy idegen megszálló hatalmat sikerült eltávolztatni az ország területéről, a régi, a középkori magyar állam nem létezett már, és ki kellett találni valami újat a helyére. A történet arról is szól, hogy ez milyen állapot, és milyen feszültségekkel jár – mert ez magyarázza meg a Rákóczi-szabadságharcot is. Szóval nagyon bonyolult, sokrétű munkának ígérkezett, az is lett, s akkor szerencsére kaptam egy ösztöndíjat Bécsbe, és ott, a Bécsi Nemzeti Könyvtárban és a Katonai Levéltárban nagyon érdekes dolgokat lehetett találni, meg egyáltalán: a munkám egyik helyszíne Bécs, és elég jól megismertem Bécs szerkezetét (ez fontos volt), végigjártam a helyszíneket, csak Törökországba nem jutottam el, de különben mindenhová. És persze, elolvastam pár folyóméter anyagot is hozzá. És ez úgy van, hogy ha

az ember minél több tényt tud, ezek közt annál több rés támad, ugyanakkor összekapcsolódnak, de a résekben ismét a fantasztikus elemeknek van helye, és így alakult. Egyik dolog húzta maga után a másikat, aztán ki kellett dobálni egy csomó mindent – a szokásos alkotófolyamat egy nagyobb mű esetében. Persze, nem mindegy, hogy az ember egy húszoldalas szöveget ír meg három vagy négy nap alatt, vagy egy ilyen három kötetes munkát – ez 1998-tól 2003-ig tartott, tehát öt évig – mert 5 év alatt az ember maga is megváltozik, a világról való képe is, a világ is változik valamennyit, szóval megnő a bizonytalansági faktor, másfelől egy ilyen nagy műnek az írása részévé válik az életformának is. Tehát ki kellett dolgozni egy életritmust, és benne élni ennek a regénynek a megírásában. Egy novella esetében maga a novella, annak megalkotása nem nyomja rá a bélyegét az élet alakulására, legfeljebb életesemény, mint Móricznál a *Hét krajcár*. Lehet, hogy a rendszeres novellaírás része az életritmusnak, ha valaki erre állítja be magát, de egy szöveg önmagában nem. A *Testvériség* írásakor azonban erről volt szó.

Az utóbbi években inkább novellásköteteid jelentek meg, viszont az új könyvednek eléggé furmányos a műfaja: történetek egy regényből. Mennyire és hogyan tartozik össze a három történet? Milyen regénynek az építőkövei ezek számodra?

„Vessünk egy pillantást a közelmúltra”, mondjuk így. Körülbelül ennyi. Volt az életben egy időszak, ez mondjuk *A nagyratörő* írásával kezdődött (ez egy drámatrilógia, nemrég játszották Egerben), azt még 1991-ben kezdtem írni. És akkor utána, egymás után írtam a történelminek nevezhető regényeket, és az volt a jó, hogy kísérletezhettem közben, hogy új meg új formai variációkat próbálhattam ki, amikor találtam egy témát, mint például Károlyi Sándor és állítólagos fivére, akkor valójában arra is kíváncsi voltam, hogy hogy viselkedik az elbeszélő próza a kezeim között, amikor erről beszélek. Az *Árnyas fűtca* című kis terjedelmű regényben egész más prózaproblémák voltak, de ott is egy nagyon markáns dolgot sikerült megtalálnom és megfogalmaznom, s aztán azt hittem, hogy ha megleszek Károlyi Sándorral, akkor ezt befejezem. De nem így volt, mert beesett még egy regény teljesen véletlenül – hirtelen eszembe jutott, és ez lett a *Minerva búvóhelye*, de akkor, utána úgy éreztem, hogy amit én ezzel a módszerrel vagy módszerkomplexummal, -csomaggal tudok, azt nagyjából elmondtam. S rengeteg témám lett volna még, mert menetközben felgyűlik, csak úgy gondoltam, hogy most ezzel le kell állni. S akkor arra voltam kíváncsi, hogy hogyan lehet viszonylag rövid szövegekben nem egysíkúan, hanem úgy, többsíkúan építkezni, ami egyébként a regényekre jellemző. Az *Amit láttál, amit hallottál*, az egy

utólag összerakott kötet, nagyrészt már meglévő írásokból, hozzá is írtam néhányat, ahol úgy éreztem, hogy hiányzik, a *Te egy állat vagy!* meg egy tudatosan megkomponált kötet, és eleve mint kötet volt elgondolva. És akkor azt gondoltam, hogy most menjünk megint előre a regény felé, és nyilván ez teljesen másmilyen lesz. S hogyha megjelenik ezekben a történelem, mert mondjuk, ha húsz évvel ezelőtt, a Balkán-háború idején játszódik egy történet, az is történelem, az egész másképp fog kinézni, mert engem egészen más dolgok érdekelnek íróilag.

Egészen konkrétan az új könyv címadó novellájára kérdeznék rá: azt írja felül a borítón, hogy Márton László, és közvetlenül alatta, hogy M. L., a gyilkos. Akár azzal is megvádolhatnának, hogy marketing-fogás volt ez, én megkérdem: mi volt ez?

El kell olvasni az első mondatot, és szerintem akkor minden kiderül. (Most nem olvassuk el.) Nyilvánvalóan arról van szó, hogy itt van egy olyan szereplő, akinek ugyanaz a monogramja, mint az enyém, van egy elbeszélő, aki felidézi fiatalkorát, amikor egy dél-alföldi kisvárosban katona volt, és ennek az elbeszélőnek is ugyanazok a neve kezdőbetűi. Ez akár velem is azonosítható volna, de közben meg semmi közöm hozzá. Na most, az a bizonyos Molnár Lajos, az egy büntetett előéletű ember, aki kioltotta egy embertársának az életét még egészen fiatalon, leülte a büntetését, és utána besorozták katonának, s tényleg, minden ezredben voltak büntetett előéletű katonák. És ráadásul egy olyan személyiség, akiben kiszámíthatatlanság, vadság, kegyetlenség él, és ez keveredik valamilyen furcsa, nehezen megfogható, de ugyanakkor mélyre nyúló emberséggel. Egy nagyon ellentmondásos egyéniség. És az elbeszélő nézőpontjából hallunk róla dolgokat, és nem csak róla, hanem erről a folyamatról, hogy hogyan kerül egy pillanatra közel egymáshoz ez a két ember, és miért meri azt mondani az elbeszélő, hogy Molnár ebben a pillanatban „fontosabb volt nekem, mint az összes barátom, mint a szerelmem, mint a szüleim, a testvérem, ő jelentette számomra igazán azt, ami ember”. Egy hajnali órán, miközben húsz forintot kér tőle Molnár, és a nyitott ajtón egy géppisztoly csöve kandikál be, így tudom vázolni a szituációt.

Szeretném, ha beszélnél a drámáidról. Bemutatott drámákról, előadásokról, A nagyratörő sorsáról – van-e mindennek valamiféle folytatása, készülsz-e bármi hasonlóra a következőkben?

Ez úgy van, hogy ha valaki nem hal meg kellően fiatalon, akkor különböző korszakok vannak az életében. Volt az életemben egy olyan időszak, mondjuk a 80-as évek közepétől a 90-esek közepéig,

amikor sorjában írtam a drámákat. És ezeket általában be is mutatták. Aztán megírtam a megítélésem szerinti legfontosabb és legjobban sikerült drámámat, és azt nem mutatták be. Ez volt *A nagyratörő*, amit a 90-es évek elején írtam, aztán Egerben végül bemutatták mind a három részt, 2008-ban az elsőt, rákövetkező évben a másodikat, 2010-ben a harmadikat, s az derült ki, hogy ez egy élő mű, még 20 év elteltével is. Ez nekem egy nagy visszaigazolás volt. Volt egy kolozsvári bemutatója is az első résznek, ami legnagyobb színházi típusú élményeim egyike volt. Még nagyon közel volt Ceaușescu bukása, a Gheorghe Funar nevű, időközben félig-meddig elfeledett szörnyeteget pont akkor választották meg polgármesternek, tehát egyrészt nagyon nyomott volt a hangulat, másrészt közben egy olyan felszabadult nyüzsgés volt és tarkaság, ami teljesen elképzelhetetlen lett volna a 80-as években. És ott részt vettem a próbafolyamaton. Ha nem vagyok ott, és nem látom saját szememmel, hogy mi történik, el sem hiszem. A magyar színházon belül oly mértékű keresztbetevések voltak, hogy az hihetetlen, és Parászka Miklóst hívták meg Szatmárról rendezőnek mint vendéget. Azt tudjuk, hogy ha egy vendégrendező érkezik egy másik társulattól, annak semmi hatalma nincsen, még egy jól működő színházban sem, a kolozsvári magyar színházban meg totál káosz volt. Tudniillik készültek az erdélyi magyar színházi kétszázadik évfordulójának megünneplésére, ennek ürügyén például nem engedték meg, hogy a próbák a magyar színházban legyenek, hanem a román színház egyik próbatermében zajlottak. Nem volt díszlet például, a jelmezek pedig olyanok voltak, hogy a színészek kiválasztottak egy-két kacagányt meg álbajuszt a jelmezsztóból. A magyar színházba, ahol a bemutató volt, a bemutató előtti napon lehetett először bemenni, s nem volt világítás, hanem vakító derítőlámpák voltak, amiktől kifolyt a színészek szeme. És a bemutató előtt egy órával szerelték be a véglegesnek szánt világítást. Hogy csak ilyen egészen alapvető dolgokat mondjak. S ehhez képest, ilyen körülmények között létrejött egy értékelhető előadás. Hála egyrészt Parászkának, aki megpróbált ura lenni a helyzetnek, másrészt a nagyszerű színészeknek, mert Bíró József, akit Lónak becéztek, László Gerő, Senkálzky Endre, Boér Ferenc és a többiek tényleg kitették a lelküket, ennek következtében azt tudom mondani, hogy szívem minden melege megilleti az ő munkájukat. Egerben pedig normális, jó körülmények között zajlottak a próbák; Csizmadia, aki rendezte, az egyszersmind színházigazgató is volt, tehát engedelmességet nekik, minden rendelkezésre állt, minden működött, és nagyon jól ment, nagyszerű díszlet volt, jelmezek is, és sikeresek voltak a bemutatók. Én meg ott voltam, és nem kellett izgulni, mert néha megkérdezték, hogy mire gondolt a szerző annak idején, amire én mondtam, hogy „úgy emlékszem, hogy arra

gondolt”... Meg még néha azért volt rám szükség, mert a sűgólányt időnként elvitték tájelőadásra, és én voltam az egyetlen, akinek nem volt konkrét feladata – volt viszont hangom, ismertem a szöveget, és nagyjából fel tudtam becsűlni, hogy most azért hallgat a színész, mert hatássűnetet tart, vagy azért, mert segítsűgre van sűksűge. Lényegében odaköltöztem a próbaidőszak alatt. De nem szűltam bele a rendezői instrukciókba: azt hiszem, hogy ilyen szempontból jó szerző vagyok (vannak olyanok, akik a társulat rémei), közben meg a sűnetekben Csizmadiának mondtam dolgokat, amiket tudott használni. A Báthori Zsigmond szerepét egy akkor még nagyon fiatal színész, Schruff Milán játszotta, vele meg más színészekkel egész éjszakákat végigbeszűlgettem erről a korszakról – ez nagyon jól ment. De akkor én már a drámaírói korszakon túl voltam, meg nem nagyon látom a helyemet mint élő szerző a magyar színházi életben. Van egy csomó tehetsűges fiatal, huszonévesek, harmincasok, akik azóta jűttek, vannak az én nemzedéktársaim, akiknek megvan a masszív helyűk, Parti Nagy Lajostól Kárpáti Péterig. Én nem tartozom ezek közé. Tudomásul vettem, és nem az történt, hogy azóta is potyogtatom a könnyeimet; persze, nem esett jól, amikor meg kellett hoznom ezt a döntést, de végűl is regényírás és elbeszűlésírás terén is fel tudtam mutatni bizonyos eredményeket.

űgy látom, az utóbbi időben megjelent szűvegeidből, mintha a regény beszűdmódja felé mozdultál volna el. Hadd kérdezzem meg: regény készűl?

Regény készűl. Befejeztem a *Tristan*-t, ami elég sok időmet lekötötte, és amikor azzal megvoltam, akkor elűjűtt egy ötlet, aztán elkezdtem hozzá anyagot gyűjteni, tulajdonképpen gyűjtem még most is, de már nyáron megírtam az első fejezeteket. Nagyon nehéz megoldandó problémák vannak; most éppen egy hónapja nem írtam semmit. De ez azért is van, mert közben meg dolgozom a már említett Luther-féle *Asztali beszélgetések* új kiadásán, és az is elég sok munka. Annyit azért elmondhatok, hogy készűl, és úgy képzem, – ez is a vénűléssel meg a tapasztalatok gyarapodásával jár együtt – hogy az ember fel tudja mérni, hogy körülbelűl mi hozható ki egy tervből, és körülbelűl mennyi idő alatt készűl el vele. Űgy képzem, hogy ez kétesztendűnyi munka. Lehet, hogy három lesz belűle, de nem azt jelenti, hogy hűsz év. Meg azt sem, hogy jűvű karácsonyra meglesz. Középtávű munka, el kell döntennem bizonyos dolgokat benne, meg szerencse is kell hozzá – lehet, hogy amikor következűkor Békéscsabán járok, már többet tudok mondani róla. A cselekműnyt most még nem sűívesen mesűlném el.